

Advokatas

2025 NR. 7

ANALITIKA, ĮŽVALGOS, KOMENTARAI

KARAS IR...

...TEISĖ

...VERSLAS

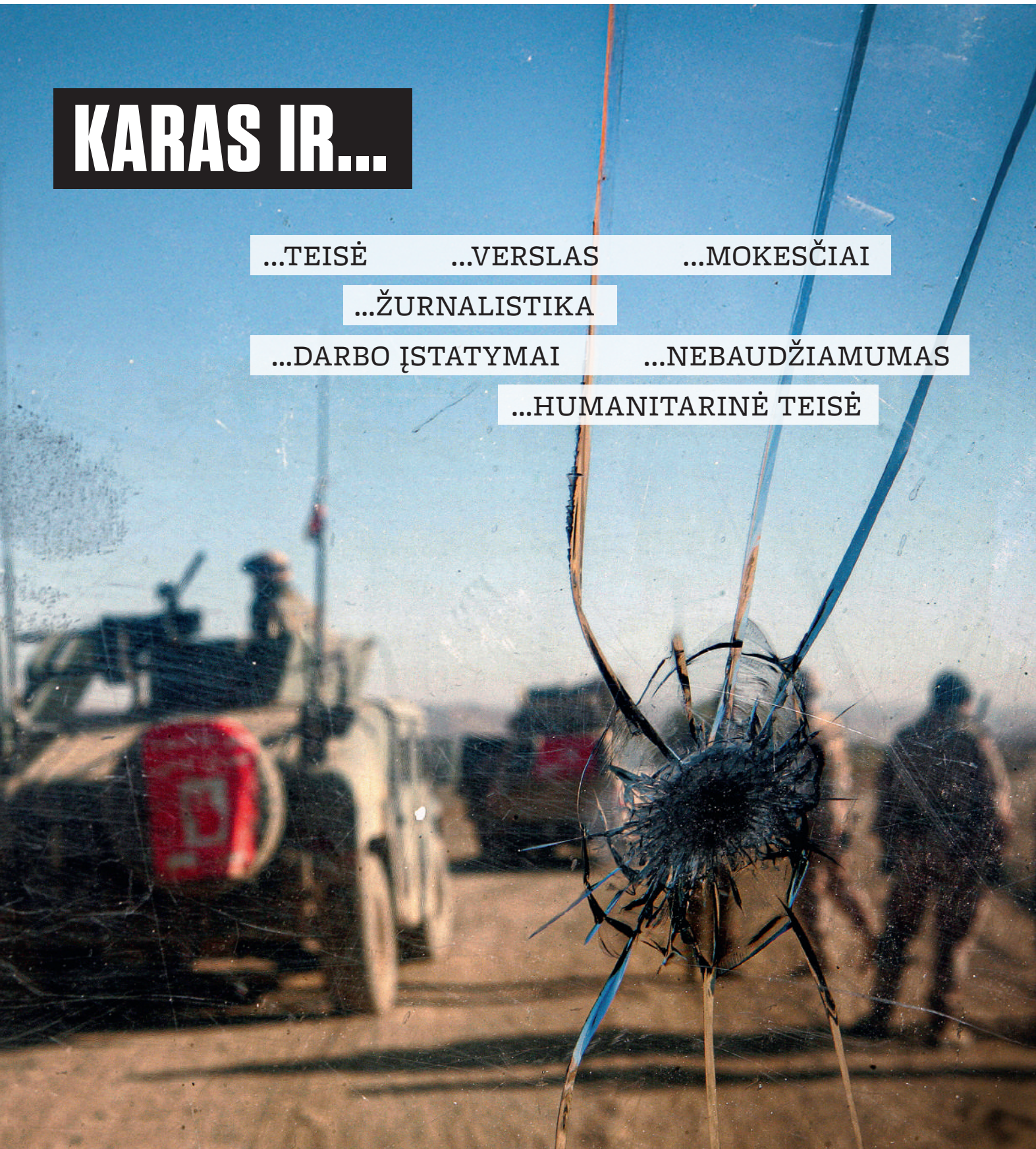
...MOKESČIAI

...ŽURNALISTIKA

...DARBO ĮSTATYMAI

...NEBAUDŽIAMUMAS

...HUMANITARINĖ TEISĖ

GIMBUTIS

GENEVA

WWW.GIMBUTIS.COM

DIDZIOJI STR. 7, VILNIUS / TEL. +370 52 616 000

Advokatas

Turinys

KARAS IR LYDERYSTĖ

M. Malskyy: „Lyderystė – ne pareigos ar hierarchija. Ji – atsakomybė ir empatija“ 8

KARAS IR VERSLAS

Darbas užnugaryje 12

KARAS IR INFORMACINĖS TECHNOLOGIJOS

Skaitmeninė okupacija 20

KARAS IR TEISĖ

M. Kukaitis: „Turime mokytis iš Ukrainos, bet, atrodo, to nedarome“ 26

KARAS IR MOKESČIAI

Daugiau ir didesni 32

KARAS IR MEDICINA

A. Pečkauskas: „Kad ir kaip makabriškai skambėtų, karas yra galingas progreso variklis“ 36

KARAS IR ŽURNALISTIKA

V. Balkūnas: „Yra baimė ne tik važiuoti į karą. Yra ir baimė aprašyti, ką ten pamatėi“ 42

KARAS IR ŽALOS ATLYGINIMAS

Atpildo valanda 48

KARAS IR NEBAUDŽIAMUMAS

Kai teisingumas atsitenkia į sieną 52

ADVOKATO IR KLIENTO TAPATINIMAS

Atsakomybė, teisių ir laisvių pusiausvyra, europiniai orientyrai 58

KARAS IR HUMANITARINĖ TEISĖ

Teisėtas gyvybės atėmimas karo metu 62

DANIJOS ADVOKATŪRA

M. Lavesenas: „Svarbiausia – tvirtai ginti teisės viršenybės principą ir užtikrinti, kad teisinė valstybė išliktų stipri“ 66

KARAS IR TARPTAUTINĖ TEISĖ

J. Žilinskas: „Teisė yra ideali struktūra, bet be valstybės paramos – tik tekstas“ 70

KARAS IR PILIETIS

Tarp dviejų priesaikų 76

KARAS IR SAVANORIAI

Diena D 82

KARAS IR DARBO ĮSTATYMAI

Kaip dirbama kilus karui ir jo metu? 88

VEIDRODIS

Nelygybės jausmas 93

2025 NR. 7

ISSN 1648-3006

e. p. redakcija@iq.lt,
tel. +370 694 11 116

Žurnalo partneriai

LIETUVOS
ADVOKATŪRA

Redaktorius

Ovidijus Lukošius

Straipsnių autoriai

Rūta Andriuskaitė, Tomas Bagdanskis, Jokūbas Baltrukonis, Romualdas Drakšas, Martynas Endriajaitis, Paulius Griciūnas, Valerija Gudij, Valentyn Gvozdiy, Augustė Januškaitė, Mindaugas Kukaitis, Inga Martinkutė, Deimantė Skačkauskaitė, Kęstutis Švirnas, Vilija Viešūnaitė, Liepa Žeromskaitė

Kalbos redaktorė

Vaida Ramanauskaitė

Dizainerė

Aušra Andriulytė

Ilustracijos

Alfa.lt, Eltos, Lietuvos advokatūros archyvo, Vidmanto Balkūno, Pauliaus Peleckio, Alfredo Pliadžio, Michailo Lysenko, Vytauto Pilkauskio, Scanpix, Shutterstock, Pexels

Leidėjas

„Naujiųjų centras“, UAB
Žygimanto Liauksmino g. 3,
01101 Vilnius,
e. p. redakcija@iq.lt

Reklamos skyrius

e. p. reklama@iq.lt,
tel. +370 694 11 116

Spausdino

„Lietuvos ryto“ spaustuvi

Viršelis

Vidmanto Balkūno nuotr.

Brangūs Lietuvos advokatūros bendruomenės nariai, kolegos, žurnalo skaitytojai,

kokia šio „Advokato“ numerio tema? Apie teisę, politiką ar atsakomybę? Šių metų žurnalo „Advokatas“ numerio turinį diktuoja kintanti geopolitinė situacija ir svarba kalbėti sunkia, bet būtina tema – apie karo, o teisiškai – ginkluotojo konflikto, situaciją. Koks taptų mūsų visų gyvenimas tokiomis aplinkybėmis? Suprantama, kad visiškai nenuspėjamas, neplanuojamas ir, drąsiai pri-

pažinkime, nesuvokiamas iš šiandienos pozicijų. Kaip karo metu keičiasi atitinkamos valstybės ir mūsų kasdienio gyvenimo sritys?

Ir šiame žurnale pirmasis į kylančius klausimus atsako kolega iš Ukrainos. Advokatų kontoros „Arzinger“ vadovaujantysis partneris **dr. Markianas Malskyy** dalijasi patirtimi, kaip keitėsi advokatų veikla, kai ▶

Mieli Advokatai ir Advokatų padėjėjai,

Ačiū, kad savo darbu kasdien saugote žmogų ir teisingumą.

Tegul šventinis laikotarpis tampa malonia išimtimi

iš intensyvaus kasdienio proceso,

o Naujieji metai – naujų, sėkmingų bylų etapu.

Su artėjančiomis Šv. Kalėdomis ir Naujaisiais – 2026 metais!

Advokatų tarybos pirmininkas

Mindaugas Kuko'itis

► pasaulis per naktį pasikeitė. Itin atviraime interviu kolega akcentuoja tokius esminius dalykus: net ir netobuli planai gali išgelbėti gyvybes ir padėti išlikti profesijai. Tai tikrosios lyderystės pavyzdys. Empatija yra stiprybė, o ryžtingumas svarbiau už dvejones. O Ukrainos advokatūros viceprezidentas **dr. Valentyn Gvozdiy** pagrindžia, kiek svarbios advokato profesinės veiklos garantijos yra net ir karo atveju.

O toliau rasite visą ciklą straipsnių, kaip ir kiek Lietuva yra pasiruošusi karo situacijai: informacinės technologijos (IT), mokesčiai, teisė, verslas, nebaudžiamumas, darbo teisė, savanoriai, žurnalistika, žalos atlyginimas, medicina ir humanitarinė teisė. Kodėl apie tai kalba Lietuvos advokatūra? Atsakymas paprastas: advokatas, būdamas profesionaliu teisininku, klientui visuomet turi atskleisti galimus blogiausius ir geriausius išeities kelius. Ar tokią pat poziciją Lietuvos piliečių atžvilgiu taiko ir Lietuvos valdžia? Ar nėra taip, kad piliečiai yra rengiami tik geriausiam scenarijui, tikintis, kad iki politinio ciklo (kadencijos) pabaigos nieko reikšmingo neatsitiks? Todėl jaučiame pilietinę pareigą mėginti kelti nepatogius klausimus ir neparankias temas. Galų gale, tai – advokato profesinė ir etinė prigimtis.

Kokius planus turi verslas atėjus dienai X? Ar Lietuvos IT sistemos būtų pasiruošusios atremti galimas atakas? **Lietuvos verslo konfederacijos direktorės** teigimu, šiuo metu trūksta aiškumo, kaip įmonėms svarbiuose sektoriuose tektų dirbti atėjus dienai X, o **Lietuvos pramonininkų konfederacijos prezidentas** akcentuoja, kad „pasirengimo potencialas yra, tačiau jis nėra institucionalizuotas, o valdžios ir verslo dialogas dar tik formuojasi“. Žurnale apie kibernetinį saugumą ir su juo susijusius teisės klausimus išvalgomis dalijasi advokatai **Tomas Lileikis** ir **dr. Stasys Drazdauskas**.

Žurnalo skaitytojus kviečiame susipažinti su **dr. Martyno Endrijaičio** publikacija ir plačiau patyrinėti, kaip keičiasi mokesčių sistema, jei kyla kariniai konfliktai. Taip pat šioje publikacijoje rasite informaciją apie esminius 2026 m. mokesčių sistemos pokyčius.

Šio „Advokato“ numerio pašnekovu sutiko būti buvęs sveikatos apsaugos ministras, Kauno klinikų gydytojas anesteziologas-reanimatologas **Aurimas Pečkauskas**. Gydytojas ne kartą lankėsi Ukrainoje ir dirbo gydymo įstaigose labai arti fronto linijos, todėl jam teko perprasti, kaip veikia medicinos pagalbą teikiančios grandys, kokia kasdienybės realybė, su kuo susiduria ten dirbantys medikai. Apie patirtą realybę karo zonose pasakoja **15min.lt** specialusis korespondentas **Vidmantas Balkūnas**. Anot pašnekovo, „kuo žurnalistai pateikia daugiau informacijos, tuo labiau gali pakenkti savo valstybei. Tačiau informacijos nepateikimas ar jos nusišlėpimas nubraukia tą vieną iš ribų, kuri skiria demokratinę santvarką nuo autoritarinės.“

Advokatas **prof. dr. Romualdas Drakšas** šiame žurnalo numeryje gilinasi į teisinius ypatumus ir kaip būtų elgiamasi su civiliais asmenimis, kurie tarnauja ki-

tos šalies interesams, jų pajėgoms, o galbūt šnipinėja, vykdo diversijas?

Advokatė **Inga Martinkutė** apibendrina tarptautinėje bendruomenėje vykstančias diskusijas dėl valstybių jurisdikcinio imuniteto ir teisminių atsakomųjų priemonių taikymo bylose prieš užsienio valstybes. Tai itin svarbus aspektas siekiant prisiteisti žalą, kurią dėl Rusijos agresijos patiria Ukrainos privatūs asmenys.

Advokatas **Kęstutis Švirinas** išsamiau nagrinėja Lietuvos apeliacinio teismo sprendimą, kuriame buvo sprendžiamas klausimas, ar pripažinti ir leisti vykdyti Lietuvos Respublikos teritorijoje Ukrainos Kyjivo srities teismo sprendimą prieš Rusijos Federaciją. Ukrainos teismas įpareigojo Rusiją atlyginti žalą, padarytą karo veiksmais. Anot publikacijos autoriaus, „iš pirmo žvilgsnio teisingumo jausmas sufleruoja, kad atsakomybė aiški. Tačiau Lietuvos teismas atsisakė pripažinti Kyjivo teismo sprendimą.“ Ar tarptautinės teisės raida turi būti orientuota ne į formalų stabilumą, o į vertybinį nuoseklumą ir gebėjimą reaguoti į šiuolaikinius iššūkius – apie tai plačiau skaitykite minėtoje publikacijoje.

Advokatas **Linas Songaila** atvirai ir nuoširdžiai atriboja savo kaip advokato ir kaip kario savanorio vertybes, atsakomybę, pašaukimą.

Danijos advokatūros pirmininkas **Martinas Lave-senas** atskleidžia Danijos teisinės sistemos ir Advokatūros subtilybes karo Ukrainoje aplinkybėmis ir akcentuoja, jog svarbiausia – tvirtai ginti teisės viršenybės principą ir užtikrinti, kad teisinė valstybė išliktų stipri.

Krašto apsaugos savanoris Lietuvoje dažnai matomas kaip civilis, kuris „prireikus“ prisijungs prie kariuomenės, tačiau pulkininkas **Darius Vaicikauskas**, Krašto apsaugos savanorių pajėgų vadas, duotame interviu šį vaizdinį išskleidė.

Advokatas **dr. Tomas Bagdanskis** su kolege iš Ukrainos **Valerija Gudių** detalai atskleidė darbo teisinių santykių būtinąją transformaciją karo metu. Šiam veiksmui Lietuvos teisinė bazė dar neparuošta.

Jūsų pasaulėžiūrą ir akiratį itin grakščiai praturtins išsamus interviu su profesoriumi **dr. Justinu Žilinsku**.

Visa tai ir ne tik rasite šiame žurnalo „Advokatas“ numeryje.

Tikime, kad publikacijos jus įtrauks ir paskatins platesnes diskusijas ir būtinus pokyčius. Tik tinkamai pasiruošę galime jaustis saugesni.

Jau ne pirmus metus vieni kitiems linkime, kad ateinantys metai būtų Taikos metais... Liūdnam tenka konstatuoti, kad esame labai laimingi linkėdami vieni kitiems Taikos, kai nuožmus karas niokoja mūsų draugus. Bet nepraraskime vilties ir kiekvienas ar kiekviena kiek galime padėkime Ukrainos tautai. Tegul 2026-ieji būna tikrosios Taikos metai! To visų pirmiausia reikia ne mums, o ukrainiečiams. *Slava Ukraini!* ■

Advokatų tarybos pirmininkas
Mindaugas Kukaitis

AČIŲ!

LIETUVOS
ADVOKATŪRA

caritas

10 METŲ
ESAME DRAUGE

KARAS IR LYDERYSTĖ

M. Malskyy: „Lyderystė – ne pareigos ar hierarchija. Ji – atsakomybė ir empatija“

„Visas mūsų krizių planas rėmėsi viena mintimi – kontora perima krizę savo darbuotojų, jų artimųjų ir net augintinių vardu“, – apie darbą pirmosiomis karo dienomis pasakojo **dr. Markianas Malskyy**, Ukrainos advokatų kontoros „Arzinger“ vadovaujantysis partneris. Jį kalbino **Vilija Viešūnaitė**, advokatų profesinės bendrijos TRINITI JUREX vadovaujančioji partnerė.

■ Kaip sužinojote apie karo pradžią ir kokia buvo jūsų kaip advokatų kontoros partnerio pirmoji reakcija?

– Ši istorija turi savitiškos paslapties. Važiuojantį naktiniu traukiniu iš Kyjivo į Lvivą mane pažadino skambutis iš apsaugos tarnybos, kad sistemoje kažkas negerai. To niekada nėra buvę. Maždaug po valandos pasigirdo sprogimai ir oro pavojaus sirenos. Nuo tos akimirkos nebeužmigau. Netrukus į grupės telefone pokalbį atėjo žinutė: „Prasidėjo karas.“ Kaip ir visus ukrainiečius, sprogimai mane sukrėtė. Iš rankų nepaleidome telefonų ir nuolat sekėme naujienas. Tai atrodė surrealistiškai – tokius garsus esame įpratę girdėti dokumentiniuose filmuose, o ne tikrovėje už lango.

Mano pirmoji reakcija buvo dvejoba – ir asmeninė, ir profesinė. Tai buvo šokas, bet kartu ir tam tikras aiškumas: supratau, kad atėjo laikas, kuriam ruošėmės. Kaip vadovaujantis kontoros partneris supratau, kad privalau padėti komandai išlikti tvirtai – pasirūpinti žmonių saugumu ir parodyti, kad, nors pasaulis per naktį pasikeitė, sustingti neturime teisės.

■ Kokie buvo pirmieji jūsų žingsniai siekiant pasirūpinti komandos saugumu ir klientų interesais?

– Dar gerokai prieš 2022-ųjų vasarį kontoroje buvome įsteigę krizių koordinavimo grupę, kurią sudarė dešimt žmonių ir kuri veikė keturis mėnesius. Tas pasirėngimas buvo mūsų sėkmės raktas. Pirmąją invazijos dieną grupė nedelsdama peržiūrėjo evakuacijos planus, susisiekt su kolegomis, kad

man eiti?“, „Ar saugu traukinių stotyje?“. Kitos – emocingos, kupinos baimės ir netikėjimo. Skaitydami žinutes supratome, kad tikrasis vadovavimas tokioje situacijoje yra ne apie strategiją, o apie buvimą kartu ir paprastus veiksmus.

Valandų valandas praleidome atsakinėdami, tikrindami, ramindami ir koordinuodami. Didžiulį vaidmenį atliko pasirengusi ir atsidadusi komanda. Tai buvo alinantis laikas, tačiau kartu jis suteikė jėgų – priminė, kad įmonė yra ne tik darbo vieta, bet ir bendruomenė. Galiausiai visas mūsų krizių planas rėmėsi viena mintimi – kontora perima krizę savo darbuotojų, jų artimųjų ir net augintinių vardu. Dar iki karo supratome, kad esame vieta, aplink kurią sukasi mūsų žmonių gyvenimai, tad evakuacijos planų sąrašai buvo nemaži.

■ Kaip kontora pritaikė savo kasdienę veiklą prasidėjus karui? Ar buvote tam pasirengę?

– Taip, buvome pasirengę labiau, nei manėme. Didžioji dalis mūsų IT infrastruktūros jau veikė debesijos pagrindu, todėl galėjome beveik iš karto pereiti prie nuotolinio darbo. Dar prieš karą buvome surengę pirmosios medicininės pagalbos mokymus ir ekstremalių situacijų pratybas, tad žmonės žinojo, kaip elgtis, ir tai padėjo sumažinti paniką.

Žinoma, ne viskas vyko sklandžiai. Kai kurie kolegos patyrė bombardavimus, kiti neturėjo stabilus interneto ryšio, daliai nepavyko evakuotis, o kiti nusprendė likti Ukrainoje. Tačiau dėl iš anksto parengtų struktūrų galėjome persikirstyti darbo krū-

COVID-19 krizė, paradoksalu, tapo mūsų stiprybės šaltiniu – išmokome, kaip išlikti kartu net tada, kai mus skiria ekranai.

įvertintų jų neatidėliotinus poreikius, ir pradėjo perkelti žmones į iš anksto išnuomotus butus (iš viso apie 500 kv. metrų ploto) saugesnėse vietose, kurių nuomos sutartis pasirašėme ir apmokėjome dar 2022 m. vasario 7 d. Norėjome užtikrinti, kad mūsų žmonės turėtų saugų prieglobstį, transportą ir patikimus komunikacijos kanalus.

Tuo pačiu metu susisiekėme ir su klientais. Daugeliui vien žinia, kad „Arzinger“ tęsia darbą ir jūsų reikalai yra visiškai kontroliuojami, suteikė didžiulį palengvėjimą.

Saugumas ir tęstinumas – tai buvo dvi pagrindinės mūsų gairės nuo pirmųjų valandų. Pirmąją savaitę susisiekėme su visa komanda, kad išsiaiškintume, kur kas yra ir kokių veiksmų galime imtis toliau. Mūsų klaida buvo ta, kad evakuacijos automobiliuose neturėjome pakankamai degalų, nes nesitikėjome, jog degalinės dirbs lėtai ir bus įvesti 20 litrų apribojimai vienam automobiliui. Keliuose greitai susidarė spūstys judančių į vakarus automobilių, todėl daugeliui teko sutrumpinti savo evakuacijos maršrutus pradėjus stigtį degalų.

COVID-19 krizė, paradoksalu, tapo mūsų stiprybės šaltiniu – išmokome, kaip išlikti kartu net tada, kai mus skiria ekranai. Ta virtuali erdvė tapo mūsų jungiančia gija ir išgelbėjo daugelį verslų.

■ Kuris momentas jums asmeniškai labiausiai įstrigo iš tų pirmųjų dienų?

– Rytai užplūsdavo žinučių lavina iš kolegų mūsų vidiniame pokalbių kanale. Kai kurios buvo labai gyvenimiškos: „Kur

vius, palaikyti vieni kitus ir tęsti darbus. Praėjus vos kelioms dienoms, „Arzinger“ vėl veikė – gal neįprastai, bet taip efektyviai, kaip tik leido aplinkybės. Žinoma, pirmą savaitę ar dvi darbas buvo sustojęs, tačiau netrukus visas pamažu grįžo į vėžes.

■ Kaip reagavo klientai? Kuri veiklos sritis nukentėjo labiausiai?

– Klientai jautė ir nerimą, ir solidarumą, tačiau, žinoma, jiems patiems tai irgi buvo įtemptas metas. Dauguma projektų iš pradžių sustojo. Krizės metu kiekvienas elgiamės skirtingai. Tarptautiniams klientams svarbiausia buvo užtikrintumas, kad jų teisiniai reikalai Ukrainoje nenutrūks. Vietos klientai tuo metu sprendė egzistencinius iššūkius: perkėlė verslus, pertvarkė tiekimo grandines, rūpinosi darbuotojų saugumu bei savo žeme ir šalimi. Pirmosios labiausiai paveiktos sritys buvo sandorių teisė ir darbo teisė. Taip pat išaugo skubios pagalbos perkeliant verslus ir konsultacijų dėl *force majeure* aplinkybių poreikis.

Tuo pat metu karo pradžioje mūsų darbotvarkėje atsirado *pro bono* projektų. Teikėme teisinę pagalbą daugeliui Ukrainos ir tarptautinių fondų bei nevyriausybių organizacijų, kurios padėjo šaliai. Kai kurie iš šių projektų vėliau prisidėjus tarptautiniam finansavimui tapo mokami.

Be to, aktyviai organizavome ir iki šiol organizuojame paramos rinkimo iniciatyvas Ukrainos ginkluotosioms pajėgoms ir kitiems humanitariniams tikslams. Socialinis įsitraukimas ▶

► tapo neatsiejama mūsų darbo dalimi. Mes jautėme stiprią atsakomybę prisidėti ne tik prie verslo, bet ir prie visuomenės gerovės.

Mūsų komandoms teko labai greitai prisitaikyti, dažnai dirbant beveik be poilsio. Labiausiai mane sužavėjo, kaip operatyviai mūsų teisininkai reagavo – keitė veiklos kryptį, gilinosi į naujas teises bei karines temas ir sugebėjo išlaikyti klientų pasitikėjimą.

■ Ar teko perkelti darbuotojus, keisti biurus, diegti naujas technologijas?

– Taip. Relokacija buvo vienas esminių veiksmų. Kolegos ir jų šeimos persikėlė į saugesnes vietas – tai suteikė ne tik fizinį, bet ir psichologinį saugumą. Technologiškai teko pereiti į kitą lygmenį. Nuotolinės darbo priemonės veikė jau anksčiau, tačiau per kelias dienas reikėjo jas išplėsti visai komandai. Vaizdo skambučiai, debesų platformos, saugūs ryšio kanalai tapo kasdienybe. Taip pat sukūrėme naujus vidinius protokolus, kad apsaugotume jautrius duomenis net dirbdami karo sąlygomis.

■ Kokių ilgalaikių pokyčių krizė įnešė į kontoros strategiją?

– Karas iš esmės pakeitė teisinę rinką, bet mes greitai prisitaikėme. Sustiprinome dėmesį klientų kasdieniams poreikiams, o atsparumas tapo mūsų strategijos šerdimi. Dabar advokatų kontoros turi būti ne tik teisės ekspertės, bet ir rizikos bei tvarumo konsultantės. Šias perspektyvas integruojame į santykius su

■ Ar buvo esminių sprendimų dėl personalo, santykių su klientais ar partnerystės, kuriuos laikote lūžio taškais?

– Taip. Vienas tokių lūžio taškų buvo sprendimas visų pirma prioritetu laikyti darbuotojų saugumą, net jei prireiktų kuriam laikui apriboti kontoros veiklą. Šis sprendimas sustiprino pasitikėjimą viduje ir paskatino žmones dar labiau įsitraukti bei atsidavusiai dirbti.

Kitas svarbus momentas – glaudesnis bendradarbiavimas su tarptautinėmis teisės įmonėmis. Kai Ukraina atsidūrė pasaulio dėmesio centre, tarpvalstybinis bendradarbiavimas smarkiai išaugo. Daugelis mūsų užsienio kolegų nedelsdami pasiūlė pagalbą – padėjo perkelti mūsų žmones į saugesnes šalis arba suteikė jiems galimybes laikinai dirbti sunkiausiu metu. Toks solidarumas buvo neįkainojamas ir parodė, kokia stipri yra mūsų profesinė bendruomenė. Įsitvirtinę kaip patikimas Ukrainos partneris, galėjome ir toliau sėkmingai aptarnauti tarptautinius klientus ir stiprinti ilgalaikes pasaulines partnerystes.

■ Atsigręžus atgal, kokias lyderystės pamokas labiausiai įsidėmėjote vadovaudami karo metu?

– Galėčiau išskirti kelias svarbias pamokas.

Pasirengimas yra lemiamas dalykas: net ir netobuli planai gali išgelbėti gyvybes ir padėti išlaikyti verslą.

Buvimas šalia yra tikroji lyderystė: matomumas, prieinamumas ir gebėjimas reaguoti yra svarbesni už tobulas strategijas.

Empatija yra stiprybė: žmonės iš lyderių tikisi ne tik nurodymų, bet ir žmogiškumo.

Tarptautiniams klientams svarbiausia buvo užtikrintumas, kad jų teisiniai reikalai Ukrainoje nenutrūks. Vietos klientai tuo metu sprendė egzistencinius iššūkius.

klientais ir savo veiklą. Šiandien „Arzinger“ yra viena iš nedaugelio kontorų, kurių visi partneriai tebėra Ukrainoje, – mes sąmoningai pasirinkome likti šalia klientų ir valstybės.

■ Kaip karas paveikė kontoros kultūrą – komandą, komunikaciją, moralę?

– Karas išbandė mūsų organizacijos kultūrą taip, kaip niekada nebūtume įsivaizdavę. Tačiau kartu jis ją ir sustiprino. Solidarumo, tarpusavio palaikymo ir atsakomybės jausmas sustiprėjo. Bendravimas tapo artimesnis ir atviresnis – kasdieniai susitikimai, vadovybės atnaujinimai, atviri pokalbiai apie baimes ir iššūkius. Morale natūraliai svyravo – baimė, nuovargis ir liūdesys buvo labai tikri, apčiuopiami jausmai.

Tačiau kiekviena sėkmės istorija, kiekvienas išspręstas kliento klausimas ir kiekvienas saugiai evakuotas kolega stiprino mūsų tikėjimą, kad kartu galime įveikti bet ką. Paradoksalu, bet karas padarė „Arzinger“ ne silpnesnę, o dar labiau susitelkusią. Žinoma, ir Ukrainos kariuomenės sėkmės stipriai pakėlė moralę. Šimtai degančių rusiškų tankų, iš dangaus krintantys sraigtasparniai ir lėktuvai bei akivaizdus okupantų neprofesionalumas suteikė mums stiprybės. Išibrovėlių beprasmiški veiksmai ir ukrainiečių kovotojų nepalaužiamas didvyriškumas leido patikėti, kad Ukraina stovės iki galo.

Ryžtingumas svarbiau už dvejones: kilus krizei laiku priimti sprendimai, net jei jie neidealūs, yra geriau nei delsimas.

Šios pamokos lydės mus dar ilgai po karo.

■ Kokių praktinių patarimų duotumėte kitoms advokatų kontoroms, jei susidurtų su netikėtomis geopolitinėmis ar visuomeninėmis krizėmis?

– Visų pirma, iš anksto suburkite krizių valdymo komandą ir parenkite išsamų veiksmų planą, net jei krizė atrodo mažai tikėtina. Tai nieko nekainuoja, bet visiems suteikia daugiau ramybės.

Antra, užtikrinkite saugų būstą ir evakuacijos planus darbuotojams. Logistika yra pirmasis kliuvinyse ekstremaliose situacijose, o degalų trūkumas gali tapti rimta problema.

Trečia, ne tik apmokykite savo žmones IT saugumo ar duomenų apsaugos klausimais, bet ir suteikite žinių apie pirmąją pagalbą bei veiksmus ekstremalių situacijų metu.

Ketvirta, patikrinkite savo sistemas, įsitikinkite, kad nuotolinis darbas, vidinė komunikacija ir klientų aptarnavimas galėtų funkcionuoti net visiško sutrikimo atveju. Taip pat pasiruoškite finansiškai padėti savo komandai. Mes iškart išmokėjome maždaug dviejų mėnesių atlyginimus į priekį, kad darbuotojai jaustųsi finansiškai saugūs.

Patirtis parodė, kad bankai, parduotuvės ir mobiliojo ryšio operatoriai veikė stabiliai. Šiek tiek grynųjų kišenėse, minima-

lūs atsargų rinkiniai skubios pagalbos kuprinėse – greičiau ramybės simbolis nei tikras būtinybės padikuotas poreikis. Esu įsitikinęs, kad išsivysčiusi pasaulio dalis jau išnarstė Ukrainos patirtį po kaulėlių ir dabar yra kur kas geriau pasiruošusi.

■ Kaip įmonės gali suderinti klientų aptarnavimą ir darbuotojų gerovę ekstremalių sukrėtimų metu?

– Tai labai subtili pusiausvyra, tačiau principas išlieka paprastas: rūpinkis savo žmonėmis ir jie pasirūpins klientais. Mes užtikrinome psichologinę pagalbą, lankstų darbo grafiką ir supratimą, kad šeima visada turi būti pirmoje vietoje. Taip pat išliko svarbus paramos valstybei jausmas – ketvirtus metus visi kartu nenustojame aukoti. Paradoksalu, tačiau būtent tai padėjo mums išlaikyti aukštą klientų aptarnavimo lygį, nes žmonės nebuvo priversti rinktis arba lojalumo įmonei, arba ištikimybės artimiesiems – jie jautė, kad įmonė palaiko ir savo darbuotojus, ir šalį.

■ Ar buvo tam tikrų technologijų, valdymo praktikų ar kultūrinių elementų, kurie pasirodė esantys nepakeičiami?

– Taip. Technologijų srityje itin svarbūs buvo debesijos pagrindu veikiantys sprendimai, susirašinėjimo programos ir nuotolinės prieigos platformos. Valdymo požiūriu reguliarius koordinavimo skambučiai ir greito sprendimų priėmimo protokolai tapo kritiškai reikšmingi. Kultūriniu aspektu svarbiausia buvo pasitikėjimas. Kolegos pasitikėjo vadovybe, kad ši priims jų interesus atitinkančius sprendimus, o vadovybė pasitikėjo komanda, kad ši įveiks iššūkius neeilinėmis aplinkybėmis. Be šios tarpusavio pasitikėjimo kultūros jokios technologijos nebūtų pakankamos.

■ Jūsų manymu, kaip po karo keisis Ukrainos teisinė rinka?

– Manau, kad Ukrainos teisinė rinka taps tarptautiškesnė ir labiau orientuota į inovacijas. Atstatymas po karo sukurs milžinišką infrastruktūros projektų, investicijų pritraukimo ir tarpvalstybinių sandorių paklausą. Tuo pat metu svarbą išlaikys sankcijos, reguliacinis atitikimas ir ginčų sprendimas. Ukrainos teisės įmonės, gebančios derinti gilų vietos konteksto supratimą su tarptautiniais standartais, turės geriausias galimybes sėkmingai augti. Tikimasi didesnės konkurencijos, nes užsienio advokatų kontoros planuoja ateiti ir jau ateina į mūsų rinką. Vis dėlto esame įsitikinę, kad vietos užteks visiems. Šiuo metu svarbiausia daryti dar didesnę spaudimą agresoriui, kad jis būtų sustabdytas, priverstas atlyginti padarytą žalą ir kad karas po kelerių metų neatsinaujintų.

■ Kokie jūsų prioritetai artimiausiais metais, siekiant sustiprinti įmonę prieš galimus netikėtumus ateityje?

– Mūsų prioritetai yra trys.

Atsparumas: toliau stiprinti sistemas, skirtas krizių valdymui, duomenų apsaugai ir veiklos tęstinumui užtikrinti.

Nuosekli pagalba: jautriai reaguoti į darbuotojų poreikius sudėtingomis aplinkybėmis.

Pasiruošimas atstatyti Ukrainą: stiprinti tarptautines partnerystes ir pozicijas tarpvalstybiniuose projektuose.

Ukrainos prezidentas Volodymyras Zelenskis ir M. Malskyy (dešinėje).

Plėtodami šias sritis siekiame, kad „Arzinger“ taptų ne tik atspari krizėms, bet ir pasirengusi ateičiai.

■ Kokią žinutę norėtumėte perduoti jaunajai teisininkų kartai apie lyderystę sukrėtimų laikais?

– Lyderystė sukrėtimų metu nėra apie pareigas ar hierarchiją. Ji yra apie atsakomybę ir empatiją. Mano žinutė tokia: nelaukite aiškumo, kad pradėtumėte veikti. Per krizes aiškumo nebūna – mūsų laikmetis pasmerktas visiškam neapibrėžtumui. Vadovaukite būdami šalia savo žmonių, rūpindamiesi jais ir priimdami sprendimus tada, kai jų reikia labiausiai. Ir turbūt svarbiausia – niekada neabejokite bendruomenės galia. Teisės įmonė – tai ne tik sutartys ar bylos, tai ir žmonės, kuriuos vienija pasitikėjimas ir nepaprasta bendros energijos jėga. Būtent sunkiausiais laikais ši jėga tampa tikra varomąja galia. ■

Iš anglų kalbos vertė Livija Kontvainienė

Dr. M. Malskyy

■ Advokatas, jo specializacija – teisinė pagalba investiciniuose projektuose ir sprendžiant ginčus, įskaitant tarptautinį komercinį ir investicinį arbitražą.

■ Prieš prisijungdamas prie „Arzinger“ dirbo teisininku tarptautinio arbitražo komandoje „Freshfields Bruckhaus Deringer“ Paryžiuje.

■ Nuo 2008 m. advokatų kontoros „Arzinger“ advokatas ir partneris.

■ Nuo 2009 m. vadovauja „Arzinger“ Vakarų Ukrainos filialui ir tarptautinių ginčų sprendimo praktikai.

■ Nuo 2011 m. „Arzinger“ skyrius Lvive užima pirmą vietą tarp pirmaujančių regioninių advokatų kontorų Vakarų Ukrainoje pagal „Yurydychna Praktyka“ reitingą.

■ 2019 m. paskirtas Lvivo srities gubernatoriumi.

■ Buvo Lenkijos advokatų kontoros „Kochański & partners“ partneris, Varšuvos universiteto profesorius, dėstė tarptautinį arbitražą ir privatinę teisę anglų ir lenkų kalbomis.

■ Keturių knygų, daugiau nei 100 mokslinių straipsnių ir daugiau nei 300 straipsnių bei komentarų autorius.

■ Austrijos garbės konsulas Lvive.

KARAS IR VERSLAS

Darbas užnugaryje

Kokios teisės ir pareigos kiltų Lietuvos verslo sektoriui įvedus karo ar nepaprastąją padėtį?

■ LIEPA ŽEROMSKAITĖ

Aktvūs karo veiksmai, įvesta karo ar nepaprastoji padėtis gali įvairiais pjūviais paveikti bet kurios šalies verslą. Sutrikdytos tiekimo grandinės, energijos tiekimas, darbo jėgos ar paklausos trūkumas ne vienai įmonei gali atrodyti kaip neįveikiami trukdžiai toliau vykdyti veiklą. Svarbu, kad bendrovės turėtų pasiruošusios strategiją, kaip elgtis tokiais atvejais, o valstybė visais įmanomais būdais padėtų užtikrinti verslui visą reikalingą paramą.

Kaip karo ar nepaprastoji padėtis paveiktų Lietuvos verslą ir ar esame tam pasiruošę?

gos, sustojo užsienio investicijos, sumažėjo paklausa.

Labai smulkus, smulkusis ir vidutinis verslas buvo ir yra Ukrainos ekonomikos stuburas. Jis sudaro apie 98 proc. visų verslo įmonių, suteikė 74 proc. visos šalies darbo vietų ir generavo 64 proc. bendros pridėtinės vertės. Iki plataus masto invazijos SVV gamybos pajėgumų panaudojimas siekė 72,4 proc., tačiau 2023 m. smuktelėjo iki 47,7 proc.

Karo poveikis finansiniams bendrovių rezultatams priklausė nuo sektoriaus ir regiono. 9,5 proc. įmonių nurodė dėl karo nepatyrusios jokių finansinių nuostolių, 10 proc. nuostoliai neviršijo 10 tūkst. JAV dolerių. Tačiau vienos bendrovės patirti nuostoliai sudarė vidutiniškai 227 tūkst. JAV dolerių. 2024 m., JT duomenimis, 77 proc. Ukrainos įmonių savo padėtį vertino kaip blogą arba patenkinamą, tačiau verslas vis dar optimistiškai žiūri į pokario atsigavimą, ketina išlaikyti visą darbo dieną dirbančius darbuotojus ir integruoti šalies viduje perkeltus asmenis į savo darbo jėgą. Dauguma įmonių, jau sumažinusių darbuotojų skaičių, toliau to daryti neketino – jų manymu, jų darbo jėga yra būtina sąlyga, kad ekonomika toliau laipsniškai atsigauntų.

Jau po pusmečio nuo plataus masto invazijos pradžios 84 proc. iš

kliūtis strateginėmis priemonėmis, pavyzdžiui, atverdami alternatyvius prekybos koridorius ir pasinaudodami tarptautine finansine parama, taip parodydami ryžtingą siekį atgaivinti ekonomiką ir užtikrinti tvarų augimą.“

Australijos Bondo universiteto tyrėjų 2025 m. atlikta apklausa, kurioje dalyvavo 85 SVV Ukrainos bendrovės iš 19 skirtingų sektorių, atskleidė, kad 82 proc. vadovų svarbiausiu ištekliu laiko darbo jėgą. Ypač svarbu atitinkamai motyvuoti darbuotojus, kurie kiekvieną dieną dėl karo veiksmų patiria didelę įtampą. „Kai komandos nariai yra motyvuoti, jie labiau linkę būti optimistiški ir atsparūs susidūrę su sunkumais. Motyvuoti dar-

Shutterstock, Perplexity ilustr., asmeninio archyvo, bendrovių nuotr.

Jau po pusmečio nuo plataus masto invazijos pradžios 84 proc. iš veiklą nutraukusių Ukrainos verslų ją galėjo bent iš dalies pratęsti.

Ukrainos pavyzdys

Kai 2022 m. vasario 24 d. Rusija pradėjo plataus masto invaziją į Ukrainą, veiklą laikinai stabdyti arba visiškai nutraukti, Jungtinių Tautų (JT) duomenimis, buvo priversta 64 proc. smulkiojo ir vidutinio verslo (SVV). Bendrovių veikla buvo paveikta beveik visose srityse: oro antskrydžiai ar okupacinės pajėgos sausumoje griovė sandėlius ir kitas patalpas, nutrūko tiekimo grandinės, sutrikdytas elektros, vandens ir šilumos tiekimas, mobilizuota dalis darbo jė-

veiklą nutraukusių Ukrainos verslų ją galėjo bent iš dalies pratęsti.

„Šį atsigavimą lemiantys veiksniai apima energijos tiekimo pagerėjimą, išorinę finansinę pagalbą ir statybos, prekybos, žemės ūkio bei perdirbamosios pramonės augimą, – pabrėžiama 2024 m. JT ataskaitoje. – Nepaisydama transporto ir logistikos problemų, eksporto blokadų ir ekonominių sankcijų, Ukraina sugebėjo išlaikyti makroekonominį stabilumą, o ekonomikai prognozuojamas augimas. Vyriausybė ir verslo sektoriai įveikia šias

buotojai yra produktyvesni nei nemotyvuoti. Tai svarbu, kai žmonės turi pasiekti daugiau su mažesniais ištekliais“, – teigė vienas apklaustas bendrovės vadovas.

Antru pagal svarbą ištekliumi respondentai nurodė finansus ir priėjimą prie kapitalo, toliau rikiavosi reikiama produkcija ir energija, paklausa ir rinkos, įranga bei technologijos, informacija ir valstybėje įvestos reguliacijos.

Austrijos bankas „Reiffeisen“ išskyrė kelis sektorius, kurie šiuo metu ypač svarbūs Ukrainos ekonomikai ir kurie galėtų užsienio investuotojams būti patraukliausi. Tai – gynybos sektorius, kuriame naudojamos realiomis sąlygomis išbandytos naujos technologijos ir

gaminami produktai, taip pat žemės ūkis, kuris istoriškai Ukrainoje buvo itin stiprus ir veiksmingas.

„Didelė žala, kurią agresorius padarė vidaus energetikos sektoriui, suteikia galimybę jį visiškai pertvarkyti, reaguojant į naujus iššūkius ir riziką, pereiti prie alternatyvių energijos šaltinių, labiau išskaidytos gamybos ir integracijos su energijos saugojimo įrenginiais“, – pabrėžiama 2025 m. banko parengtoje ataskaitoje.

Taip pat didelį potencialą turi ir statybų sektorius, nes Ukrainai nuolat aktualu atstatymas, didinantis statybinių medžiagų paklausą. Palanki Ukrainos geografinė padėtis lemia ir geras transporto bei logistikos sektoriaus plėtros sąlygas.

Iššūkiai Lietuvos verslui

Lietuvos Respublikos Konstitucija numato, kad tam tikros konstitucinės teisės ir laisvės gali būti apribotos karo ar nepaprastosios padėties metu, tačiau šie apribojimai turi būti neišvenigiami, proporcingi ir atitikti Konstituciją bei tarptautinius įsipareigojimus, ypač žmogaus teisių apsaugos srityje.

Pagal Konstituciją karo padėties atveju gali būti apribotos asmens laisvės, asmens neliečiamybė ir privatus gyvenimas, žodžio bei informacijos laisvė, susirinkimų laisvė, asociacijų laisvė, judėjimo laisvė, politinės teisės ir apribotas nuosavybės neliečiamumas, kai turtas gali būti paimtas valstybės reikmėms, jei tai daroma įstatymų nustatyta tvarka ir atlyginant nuostolius. ▶

Verslas tikisi daugiau bendradarbiavimo su krašto apsaugos institucijomis.

► Kaip aiškino advokatų kontoros „Noewe Legal“ partneris ir advokatas Tomas Venckus, paskelbus karo ar nepaprastą padėtį verslas susidurtų su teisinio režimo apribojimais, kylančiais iš Karo padėties įstatymo ir Nepaprastosios padėties įstatymo, suteikiančiais valstybei plačius įgaliojimus riboti ar net laikinai perimti ūkinę veiklą.

„Karo padėties metu valstybė įgyja teisę riboti ar uždrausti bet kokią ūkinę komercinę veiklą ar konkretaus ūkio subjekto veiklą, nustatyti įmonėms būtiną užduotį, susijusią su valstybės gynyba ar kitomis gyvybiškai svarbiomis funkcijomis, o tam tikrais atvejais net skirti savo atstovus į ūkio subjektus, siekdama užtikrinti veiklos tęstinumą, – aiškino advokatas. – Jei būtinosios užduotys negali būti vykdomos arba įmonės valdymas tampa neefektyvus, gali būti stabdomi įmonės valdymo organų įgaliojimai, o įmonės veikla – laikinai perimama. Tokiu atveju patirti nuostoliai kompensuojami tik atšaukus karo padėtį ir tik atsižvelgiant į valstybės finansines galimybes.“

Verslą taip pat galėtų reikšmingai paveikti prekybos bei tiekimo grandinių apribojimai. Pasak T. Venckaus, vyriausybė gali uždrausti ar riboti ginklų, karinės technikos, vaistų, medicinos priemonių, geria-

I. Rizgelė: „Mūsų žiniomis, kartu su privačiu sektoriumi nei valstybės, nei savivaldybės lygiu nėra planuojama, kokias funkcijas galės atlikti privatus įstaigos.“

mojo vandens, žemės ūkio ir maisto produktų importą, eksportą ar tranzitą į priešiškas valstybes ir iš jų. Karo padėties režimas numato pareigą užtikrinti veiklos tęstinumą tiems ūkio subjektams, kurie teikia valstybei strategiškai svarbias prekes ar paslaugas, todėl kai kurios įmonės, anot T. Venckaus, faktiškai būtų įpareigosos vykdyti veiklą valstybės poreikiams patenkinti.

Valstybė gali be savininko žinios ar sutikimo laikinai paimti ar rekvizuoti turtą, įskaitant įmonių įrangą, žaliavas ar transporto priemones. Tokiu atveju atlyginimas už rekvizuotą turtą taip pat būtų mokamas pasibaigus karo padėčiai. „Tokia rizika reikšmingai padidina veiklos neapibrėžtumą ir apsunkina veiklos planavimą“, – neabejojo T. Venckus.

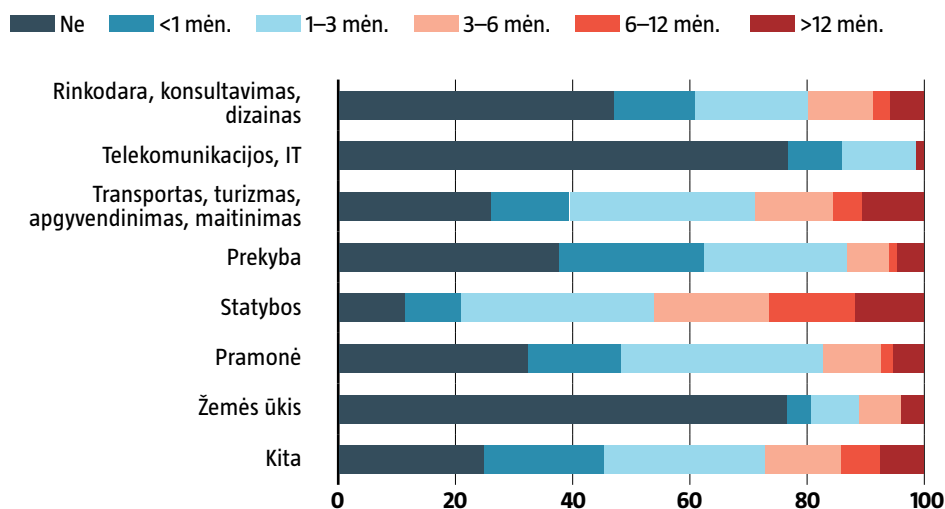
Jis taip pat priminė, kad valstybė turi teisę reguliuoti būtiniausių prekių ir paslaugų kainas, nustatydama tokių prekių ir paslaugų didžiausias kainas, fiksuotas kainas ir patvirtindama tokių prekių ir paslaugų kainodaros taisykles: „Nors įstatymas įtvirtina, kad tokios kainos negali būti mažesnės už savikainą, verslo lankstumas iš esmės sumažėja ir tampa priklausomas nuo valstybės reguliavimo.“

Nepaprastoji padėtis, kaip aiškino T. Venckus, paprastai yra siauresnė nei karo padėtis, bet jai esant gali būti numatyti judėjimo, renginių ar tam tikrų kitų veiklų apribojimai, specialių leidimų poreikis, sanitariinės ar saugumo priemonės.

„Visi šie apribojimai tiesiogiai paveikia darbo organizavimą, klientų srautus ir paslaugų teikimą, – kalbė-

Užkalti langai

Ar dėl plataus masto invazijos buvote priversti uždaryti savo verslą? (proc.)

Šaltinis – Jungtinių Tautų plėtros programa, 2023–2024 m.

jo T. Venckus. – Kartu didėja kibernetinio saugumo reikalavimai, IT infrastruktūros kontrolė ir valstybės institucijų priežiūra, o tai gali pareikalaus papildomų investicijų ir veiklos adaptacijų.“

Pasak advokato, ir karo, ir nepaprastoji padėtis neišvengiamai kelia riziką sutartinių įsipareigojimų vykdymui. „Logistikos, žaliavų prieinamumo, darbuotojų judėjimo kliūtys ar laikinas įmonės veiklos apribojimas gali sukelti *force majeure* situacijas ir lemti ginčus dėl nuostolių atlyginimo. Dėl to verslui tampa itin svarbu iš anksto įsivertinti rizikų valdymo priemones ir veiklos tęstinumo scenarijus.“

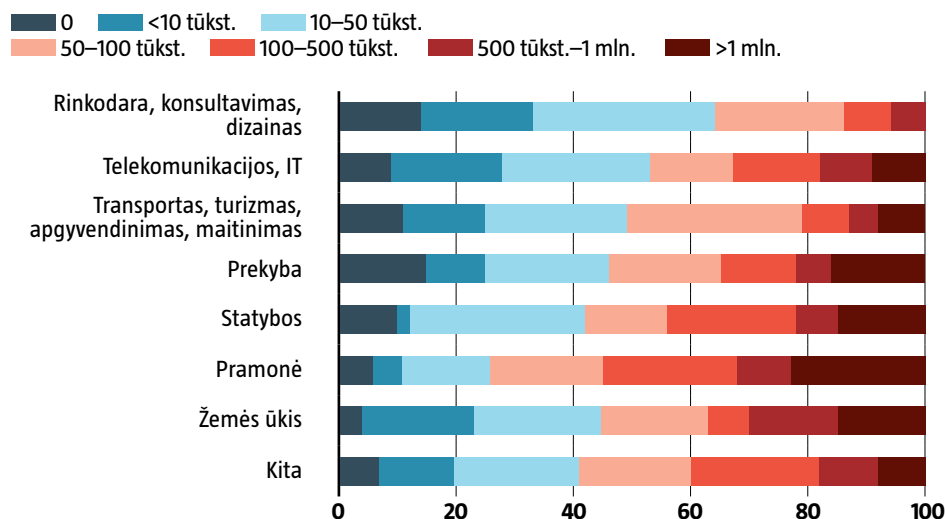
Trūksta aiškumo

Lietuvos verslo konfederacijos (LVK) vadovės Inetos Rizgelės nuomone, šalies verslininkai neabejotinai toliau siektų tęsti veiklą, tačiau ar tai pavyktų, priklauso ir nuo pavienių įmonių pasiruošimo, ir nuo valstybės suteikiamo užtikrintumo dėl veiklos tęstinumo.

„Išskyrus kelias nacionaliniam saugumui užtikrinti svarbias įmones ir sektorius, šiandien pasiruošimas dienai X paliktas kiekvienai

Neplanuoti nuostoliai

Ar dėl plataus masto invazijos buvote priversti uždaryti savo verslą? (proc.)

Šaltinis – Jungtinių Tautų plėtros programa, 2023–2024 m.

Verslui tampa itin svarbu iš anksto įsivertinti rizikų valdymo priemones ir veiklos tęstinumo scenarijus.

įmonei, – teigė pašnekovė. – Nuo įmonės priklauso, kiek ji yra pasiruošusi. Žinome pavienių atvejų, kai ji apsirūpina, pavyzdžiui, dyzeliniais generatoriais ar akumulatoriais, jei nutrūktų elektros tiekimas, rūpina-

si, kaip veiktų mokėjimai interneto tiekimui nutrūkus, ir t. t.“

Tačiau iš valstybės, I. Rizgelės teigimu, trūksta aiškumo, kaip įmonėms svarbiuose sektoriuose tektų dirbti atėjus dienai X. „Pavyzdys – maisto gamybos įmonė neturi užtikrintumo dėl savo veiklos tęstinumo dienos X atveju, nes, mūsų žiniomis, dauguma maisto pramonės įmonių nėra įtrauktos į mobilizacinius planus, tad jų darbuotojai gali būti mobilizuoti kitam tikslui. Tokiu atveju įmonė galimai liktų be dalies darbuotojų ir dėl to galėtų nebepavykti užtikrinti visuomenei svarbios funkcijos – maisto gamybos“, – teigė LVK direktorė.

Panašias įžvalgas pateikė ir Lietuvos pramonininkų konfederacijos prezidentas Vidmantas Janulevičius. Anot jo, Lietuvos verslo pasirengimas tęsti veiklą ekstremaliųjų situacijų metu yra nevienodas ir labai priklauso nuo įmonės dydžio, kapitalo ir priklausymo tarptautinėms grupėms.

„Dalis didžiųjų gamybos įmonių yra sistemiškai įsivertinusi savo rizikas ir pasirengusios minimaliai veiklai: jos turi generatorius, avarinius energijos šaltinius, priedangas, ▶

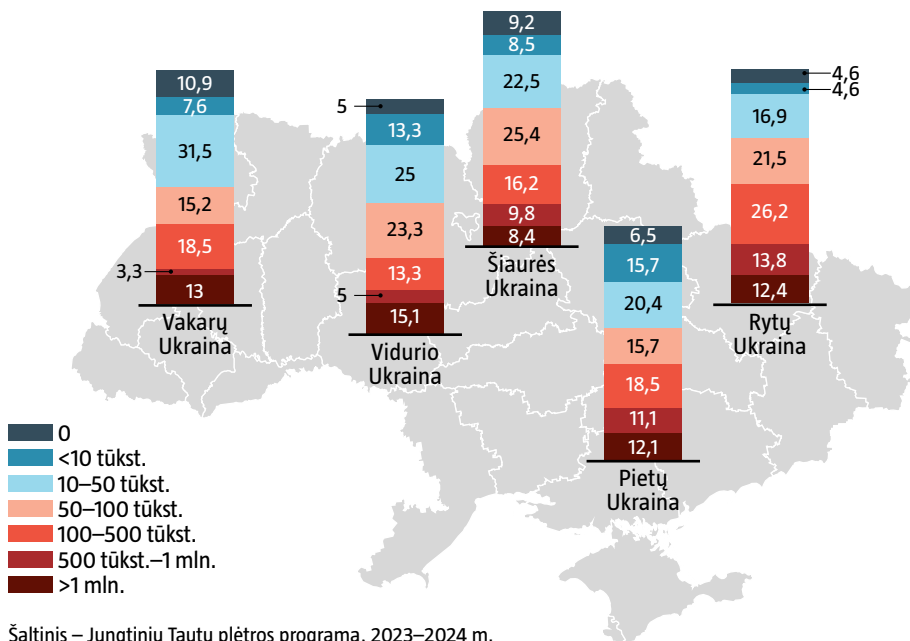

T. Venckus: „Įmonėms gali būti nustatomos privalomos užduotys, o tam tikras turtas – laikinai paimtas ar rekvizuojamas.“

Netinkamu laiku netinkamoje vietoje

Kokią finansinę žalą JAV doleriais dėl plataus masto invazijos patyrė jūsų verslas? (proc.)

3

Absoliuti dauguma verslų šiandien neturi realių scenarijų, kaip dirbtų, jei sutriktų infrastruktūra, komunikacija ar darbuotojų prieinamumas.

apsaugines erdves ir suplanuotas žaliavų atsargas, – kalbėjo pašnekovas. – Kita vertus, absoliuti dauguma verslų šiandien neturi realių scenarijų, kaip dirbtų, jei sutriktų infrastruktūra, komunikacija ar darbuotojų prieinamumas.“

Pasak V. Janulevičiaus, veiklos tęstinumas karo ar nepaprastosios padėties metu reikalauja ne tik fizinių išteklių, bet ir iš anksto suderintos logistikos – nuo žaliavų iki produkcijos realizavimo: „Šiuo metu rimtai planuoja tik apie dešimtadalį verslų. Taip yra dėl dviejų priežasčių: pirma, verslas nėra įtraukiamas į regioninius pasirenimo planus ir dažnai neturi elementarios informacijos apie savo vaidmenį. Antra, dalis savivaldos ir atsakingų pareigūnų vis dar linkę nukreipti atsakomybę į „nacionalinę lygį“ – taip sukuria informacinę spragą ir verslui nepalieka galimybių pasirenkti. Todėl šiandien galima sakyti, kad pasirenimo potencialas yra, tačiau jis nėra institu-

cionalizuotas, o valdžios ir verslo dialogas dar tik formuojasi.“

Prekybos tinklo „Maxima“ Komunikacijos ir korporatyvinių ryšių departamento direktorė Snieguolė Valiaugaitė teigė, kad bendrovė ekstremaliųjų situacijų klausimais glaudžiai bendradarbiauja su valstybės institucijomis, o pagrindinis partneris, numatantis, kaip prekybos tinklai turėtų veikti ekstremaliosiomis sąlygomis, yra Nacionalinis krizių valdymo centras (NKVC).

„Kartu esame sudarę vidines procedūras, parengę veiksmų planus, kuriuos įgyvendiname, prižiūrim ir, esant poreikiui, koreguojame. Į visus valstybės institucijų signalus dėl galimų grėsmių reaguojame nedelsiant“, – teigė S. Valiaugaitė.

Vos prasidėjus plataus masto invazijai į Ukrainą, bendrovė savo iniciatyva sudarė kritinių parduotuvių sąrašą ir paruošė atskirą veiksmų planą, kaip jos turėtų savarankiškai veikti tam tikram laikui nutrūkus ryšiui su kitais įmonės padaliniais, sutrikus elektros tiekimui ar informacinių technologijų (IT) sistemų darbui.

Anot S. Valiaugaitės, sunku išskirti, kokie iššūkiai prekybos tinklui būtų sunkiausi, nes tai priklaustų nuo krizės pobūdžio. „Daugelį

S. Valiaugaitė:
„Daugelį jų esame aptarę ir patys įmonės viduje, ir su NKVC inicijuotų stalo pratybų metu.“

V. Janulevičius: „Kad verslas realiai galėtų persijungti į gynybos režimą, būtinas aiškesnis valstybinis poreikio apibrėžimas, spartesnė teisinė tvarka ir proaktyvus bendradarbiavimas.“

jų esame aptarę ir įmonės viduje, ir su NKVC incijuotų stalo pratybų metu. Vis dėlto vertiname, kad tikrai nemažą dalį sudėtingų situacijų sudaro logistikos iššūkiai. Todėl savarankiško veikimo planas sudarytas ir mūsų svarbiausių sandėlių darbui užtikrinti“, – pasakojo pašnekovė.

Prekybos tinklas, rekonstruodamas ir tvarkydamas parduotuves, investuoja į elektros generatorius, patalpų pritaikymą, organizuoja darbuotojų saugos ir sveikatos mokymus, civilinės ir gaisrinės saugos, pirmosios pagalbos mokymus, saugaus elgesio ir veiksmų gresiant ar įvykus ekstremaliajai situacijai, kibernetinio saugumo mokymus ir panašiai.

Geriau planuoti

Kaip pasakojo T. Venckus, valstybės atstovų paskyrimo įmonėse mechanizmo tikslas – užtikrinti, kad gyvybiškai svarbios funkcijos būtų vykdomos net ir ekstremaliosiomis sąlygomis. „Tai galėtų apimti, pavyzdžiui, strateginių žaliavų gamybą, kritinių medicininių priemonių tiekimą, logistikos palaikymą ar IT sistemų saugumo užtikrinimą, – vardijo pašnekovas. – Tačiau ūkio subjektams negali būti nustatomos tokios būtinosios užduotys,

kurių ūkio subjektas negalėtų įvykdyti dėl technologinių ar kitų objektyvių priežasčių. Už būtinųjų užduočių vykdymą atlyginama Vyriausybės nustatyta tvarka ir sąlygomis.“

„Advokato“ kalbinti verslo atstovai teigė, kad dalis verslo sektoriaus jau dabar galėtų savo gamyba prisidėti

ti prie gynybos sektoriaus stiprinimo, o ateityje, esant poreikiui, perėjimas nuo vienos veiklos rūšies prie kitos būtų lengvesnis, tačiau tam trūksta aiškių žinučių iš valstybės.

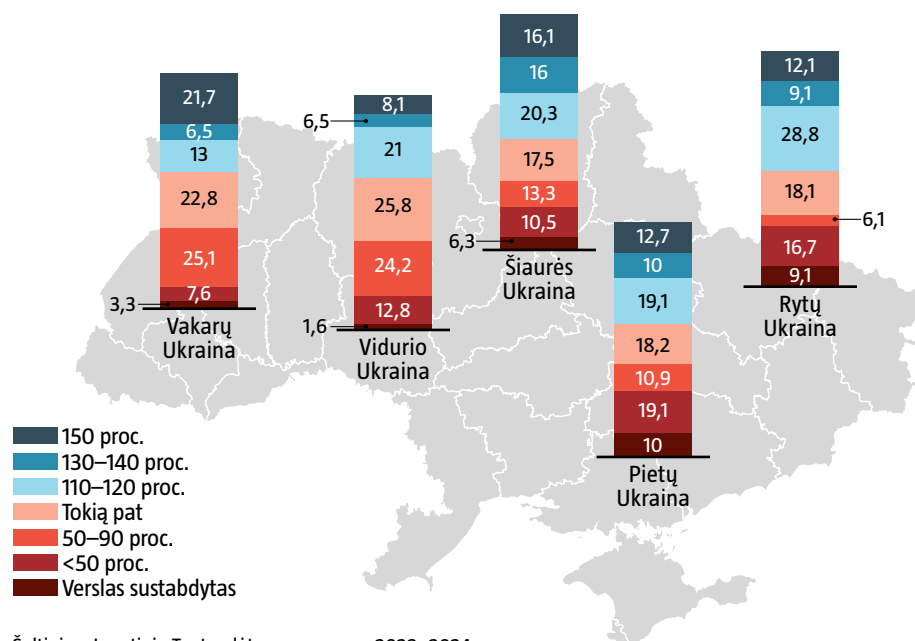
Kaip teigė I. Rizgelė, verslas keisti savo veiklą gali būti pasiruošęs tik žinodamas aiškius valstybės lūkesčius. „Šviežio maisto gamintojas negali savo iniciatyva pasiruošti persiorientuoti į, pavyzdžiui, konservuoto maisto gamybą, nes nežino – galbūt kariuomenė jau yra užsitikrinusi tiekimą sutartimis, kurios nėra viešos, ir t. t. Tad būtent valstybė privalo ateiti į įmonę ir pasakyti, ko iš jos tikisi. Organizacijoje turime narių, kurie teigia, kad galėtų pradėti gaminti kitokius, karo atveju svarbius produktus, tačiau tam, kad įmonė imtųsi veiksmų, jai reikia, kad valstybė išreikštų poreikį. Žinoma, turime ir atvejų, kai įmonės kreipiasi į Krašto apsaugos ministeriją ir informuoja, ką galėtų gaminti, ir gynybos planuotojai toliau domisi perspektyvomis.“

Pašnekovė kaip pavyzdį pateikė sveikatos apsaugos sektorį, kurio nemažą dalį sudaro privatus verslas. Mobilizavus medikus privačiose klinikose ar dienos chirurgijos centruose liktų įvairios medicinos technikos, kurios niekas nenaudotų.

4

Išgyventi ir augti

Kokią plėtrą prognozuojate savo verslui 2024 m., palyginti su 2023 m.? (proc.)

Šaltinis – Jungtinių Tautų plėtros programa, 2023–2024 m.

► „Tai viena sritis, kur valstybė akivaizdžiai nėra pagalvojusi, kaip išnaudoti visus privačios medicinos sektoriaus pajėgumus, – kritikavo I. Rizgelė. – Mūsų žiniomis, kartu su privačiu sektoriumi nei valstybės, nei savivaldybės lygiu nėra planuojama, kokias funkcijas galės atlikti privačios įstaigos. Tad gynybos planuotojai turi iš naujo pažiūrėti į karo ir civilinės medicinos planus, kartu su verslo atstovais įvertinti, kaip privačios sveikatos įstaigos dienos X atveju galėtų būti naudingos visuomenei.“

Anot V. Janulevičiaus, verslo pasirengimas prisitaikyti prie gynybos poreikių labai priklauso nuo sektoriaus. Jau dabar gynybos srityje veikiančios bendrovės turi aiškius procesus, sertifikavimo praktiką ir nuosekliai bendradarbiauja su institucijomis.

„Didžioji dalis pramonės įmonių, nors mato dvejopos paskirties gamybos potencialą, neretai susiduria su neapibrėžta ir lėtai judančia teisine aplinka, – pabrėžė pašnekovas. – Šiandien verslui dažnai neaišku, kokia konkreti produkcija ar komponentai reikalingi, kokie būtų užsakymų kiekiai, terminai ir kokią investicinę saugumą suteiktų valstybė.“

Dėl to bendrovės veikia individualiai – pavyzdžiui, tekstilės gamintojai gamina uniformas lygiagrečiai su civiline produkcija, maisto ir farmacijos sektoriai siūlo produktus į rezervus, o dalis apdirbamosios pramonės vertina galimybes diversifikuoti gamybą.

„Kad verslas realiai galėtų persijungti į gynybos režimą, būtinas aiškesnis valstybinis poreikio apibrėžimas, spartesnė teisinė tvarka ir proaktyvus bendradarbiavimas. Taip pat reikalingos reguliarios pratybos, nes be treniruočių tokie pokyčiai realybėje neveiks. Taip daroma, pavyzdžiui, Suomijoje ir Izraelyje, ir būtent šių šalių patirtis rodo, kad pasirengimas turi būti sisteminis, iš anksto suderintas ir reguliariai testuojamas, kitaip perėjimas į gynybinį režimą liktų tik teorinis“, – neabejojo pašnekovas.

Veiklos perkėlimas į užsienį karo ar nepaprastosios padėties metu Lietuvoje būtų ne tik logistiškai sudėtingas, bet ir teisiškai apribotas.

Likti Lietuvoje

Po Rusijos plataus masto invazijos į Ukrainą 4,3 proc. bendrovių savo veiklą dėl saugumo, prieigos prie vartotojų ir kvalifikuotos darbo jėgos perkėlė į užsienį.

Vis dėlto, T. Venckaus teigimu, Lietuvoje tai nebūtų taip paprasta. Pasak advokato, veiklos perkėlimas į užsienį karo ar nepaprastosios padėties metu Lietuvoje būtų ne tik logistiškai sudėtingas, bet ir teisiškai apribotas.

„Karo padėtis suteikia valstybei plačias teises riboti kapitalo, turto ar įrangos išvežimą, ypač jei tai gali turėti įtakos nacionaliniam saugumui, energetiniam ar technologiniam stabilumui, – kalbėjo T. Venckus. – Įmonės gali būti nustatomos privalomos užduotys, o tam tikras turtas – laikinai paimtas ar rekvizuojamas. Praktikoje tai reiškia, kad mėginimas perkelti gamyklas, sandėlius, strateginę įrangą ar žaliavas už šalies ribų gali būti sustabdytas administraciniu sprendimu

arba apribotas valstybės institucijų. Darbuotojų perkėlimas į užsienį taip pat gali susidurti su papildomomis kliūtimis. Ribotas sienų pralaidumas, mobilizacijos reikalavimai ir valstybės teisė darbuotojus pasitelkti valstybės gynybos poreikiams gali apriboti personalo judėjimą.“

Pasak V. Janulevičiaus, pramonės gamyba stipriai susieta su infrastruktūra, technologinėmis linijomis, laboratorijomis, sertifikavimu, tiekimo grandinėmis ir aukštos kvalifikacijos komandomis. Tokios struktūros, anot pašnekovo, nėra mobilios, todėl veiklos perkėlimas į kitą šalį tampa labiau teorine, o ne praktine galimybe.

„Paslaugų sektorius turi kiek didesnę lankstumo maržą, tačiau pramonės atveju veiklos perkėlimas būtų ilgas ir brangus procesas, reikalaujantis kompleksiško sprendimo, o ne greitą manevrą. Todėl galima teigti, kad verslas pirmiausia siektų išlaikyti verslą Lietuvoje ir užtikrinti jo tęstinumą vietoje“, – svarstė V. Janulevičius. ■

BLUE / YELLOW

Nereikalinga dovana

Tau žvalgybinio drono nereikia.
Padovanok jį ukrainiečiams.

dovana.blue-yellow.lt

KARAS IR INFORMACINĖS TECHNOLOGIJOS

Skaitmeninė okupacija

Kibernetinės atakos yra viena iš hibridinio ir realaus karo fronto linijų. Ar Lietuva pajėgi apsiginti?

 AUGUSTĖ JANUŠKAITĖ

Valstybės, jos įstaigų ir privačių bendrovių bei asmenų valdomos informacinės sistemos priešiškos šalies taikiniu gali tapti net nepradėjus konvencinių agresijos veiksmų. Kibernetinės atakos jau dabar yra gana dažnas reiškinys, tačiau daugelis jų kol kas apsiriboja valstybės institucijų, bankų, žiniasklaidos priemonių veiklos trikdymu.

įstatymu nustatyta tvarka ir atlyginant patirtus nuostolius. Kyla klausimų, kaip ir kur tokie turto perėmimo atvejai karo metu turėtų būti registruojami, kad informacija būtų apsaugota nuo sunaikinimo?

Advokatų kontoros „Sync“ advokatas Tomas Lileikis teigė, kad nėra bendros sistemos, kurioje būtų registruojamas toks nuosavybės paėmimas: „Praktikoje apskaita vykdoma decentralizuotai – pagal Vyriausybės patvirtintas dokumentų formas, kurias pildo savivaldybės ir karinių vienetų atstovai. Vyriausybės nutarime Nr. 1295 patikslinta laikinojo turto paėmimo ir rekvizicijos tvarka. Iš jos turinio matyti, kad tiek poreikio formos, tiek priėmimo ir perdavimo aktai, tiek apskaita yra orientuoti į konvencinį – popierinį – sudarymą ir pasirašymą ranka.“

Anot teisininko, šie duomenys saugomi popieriniuose aktuose ir, jei savivaldybės ar institucijos priimtų tokį sprendimą, gali būti saugomi vidinėse informacinėse sistemose, pavyzdžiui, savivaldybės turto apskaitos sistemoje. Jis pabrėžė, kad minėtas Vyriausybės nutarimas nenumato, jog privaloma įkelti į Nekilnojamojo turto registrą ar kitą valstybės informacinę sistemą, taip pat nėra numatyta integracija su Registrų centru.

Nors T. Lileikis pripažino, kad paskelbus karo padėtį tokio pobūdžio sistema galėtų padidinti skaid-

reikalingas naudoti valstybės reikmės, tačiau ar tokia sistema iš viso reikalinga, kai karo metu smarkiai išauga kibernetinių atakų skaičius ir atakuotojai bando *nulaužti* bei patekti į svarbias valstybines duomenų bazes?

Advokatų kontoros „Sorainen“ advokatas Stasys Drazdauskas sutinka, kad yra galimybė visiškai ištrinti asmens pėdsakus, tačiau mano, kad reali tikimybė labai maža: „Reikia nepamiršti, kad asmens skaitmeninis pėdsakas lieka ne tik valstybės registruose ir valstybės institucijų sistemose, kurių yra ganėtinai daug, bet ir kitose privačiose sistemose, kurių taip pat labai daug, ką ir kalbėti apie asmens naudojimąsi įvairiomis paslaugomis internetu. Tad ištrinti visus asmens skaitmeninius pėdsakus būtų labai sunku ir vien valstybės registrų paveikti neužtektų.“

Anot S. Drazdausko, labiau įmanomas, tačiau mažai tikėtinas variantas, kai atakuotojai sąmoningai klastoja įrašus apie asmenų mirtį, nors jie gyvi.

Advokatas T. Lileikis tvirtino, kad Lietuvoje yra tiek techninių, tiek teisinių priemonių, kurios mažina „skaitmeninės mirties“ riziką: „Pagrindą sudaro Kibernetinio saugumo įstatymas ir NIS2 direktyvos įgyvendinimas – šie teisės aktai užtikrina atsarginių kopijų, incidentų valdymo ir duomenų atkūrimo rei-

Valstybė ir organizacijos investuoja į „nesunaikinamos skaitmeninės Lietuvos“ koncepciją: geografinį duomenų dubliavimą, debesijos sprendimus, izoliuotas atsargines kopijas.

Plataus masto kibernetinis karas, kuris galėtų būti ir fizinės agresijos palydovas, keltų grėsmę itin svarbioms duomenų bazėms ar kėsintųsi į asmens „skaitmeninę gyvybę“.

Kokių rizikų kyla? Ar Lietuva pasirengusi jas atremti?

Karo metu valstybė, esant poreikiui, gali perimti privatų asmens turtą, tačiau tai turi būti daroma

rumą ir sukurti didesnę kontrolę, visgi jis įžvelgia ir papildomų iššūkių dėl duomenų apsaugos ir praktinio įgyvendinimo.

„Skaitmeninės mirties“ atvejai

Šiuo metu mūsų teisinė sistema neturi specialios informacinių technologijų (IT) sistemos, kurioje karo atveju būtų registruojamas numatyta tvarka paimitas asmens turtas,

kalavimus. Valstybės informacinių išteklių valdymo įstatymas numato duomenų saugojimo, dubliavimo ir atkūrimo mechanizmus. Registrų centro politika – kritiniai registrai saugomi valstybės duomenų centruose, daromos atsarginės kopijos, taikoma geografinė duomenų dubliacija. Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas užtikrina duomenų vientisumą ir konfidencialumą, ▶

„Ir tai netiesiogiai prisideda prie jų apsaugos.“

Tačiau teisininkas pabrėžė, kad net ir įvykus incidentui duomenis sunaikinti be pėdsakų yra labai mažai tikėtina, nes daromos atsarginės kopijos, yra archyvai ir teisinė pareiga juos atkurti: „Teiginys „labai mažai tikėtinas“ yra teisingas, bet neabsolūtus – ekstremalių sąlygų atveju tokia situacija gali susidaryti, todėl valstybė ir organizacijos investuoja į „nesunaikinamos skaitmeninės Lietuvos“ koncepciją: geografinį duomenų dubliavimą, debesijos sprendimus, izoliuotas atsargines kopijas („air gap“), incidentų valdymo planus.

IQ redakcijos kalbintas su anonimiškumo sąlyga kalbėjęs IT specialistas, komentuodamas duomenų klastojimo ar visiško sunaikinimo atvejus, tvirtino, kad kur kas paprasčiau yra palaužti sistemos veikimą. Jo teigimu, prieiti prie pačių duomenų yra kur kas sudėtingiau, nes dažniausiai tiek valstybiniame, tiek privačiuose sektoriuose saugomi duomenys yra šifruojami.

Anot eksperto, be tam tikrų šifravimo raktų įsilaužėliai negalės duomenų modifikuoti, tad kur kas paprasčiau juos būtų sunaikinti: „Bent jau privačiame sektoriuje visi duomenys yra šifruojami, ir jeigu atakuotojas ir turėtų prieigą prie duomenų, jų pakeisti taip paprastai neįmanoma. Įprastai įmonės turi savo audito logus, kur kiekvienas pakeitimas registruojamas ir turėtų būti žinoma, kas būtent ir kada pakeitė duomenis. Proaktyviai gal nėra tikrinama, tačiau, jeigu yra praktika kas kažkiek laiko patikrinti būtent tą duomenų integralumą, būtų įmanoma atsekti, kas ir kada buvo pakeista.“

IT specialistas taip pat sutinka, kad duomenis atkurti įmanoma, nes dažniausiai duomenys dubliuojami: „Tarkime, kas mėnesį ar kas savaitę, priklauso nuo sistemos dizaino, bet tada galima, išsisaugojus kur nors atskirai būtent nuo to momento, atkurti duomenis. Jie nebus patys naujausi, bet didžioji dalis duomenų gali būti atkurta. Tačiau tokia

praktika nėra naudojama visada, tai priklauso nuo to, ar organizacijoje yra numatytas ir įgyvendintas toks sprendimas.“

Bankų IT sistemų vaidmuo

Lietuvoje didelė dalis valstybinių elektroninių paslaugų remiasi bankų tapatybės nustatymo sistema, tačiau, jei karo atveju kibernetiniams įsilaužėliams pavyktų užgrobti kurio nors šalies banko sistemas, advokatas S. Drazdauskas ramina, kad tokiu atveju autentifikaciją galima atlikti ne tik per bankus, bet ir naudojant tapatybės kortelę ar mobilųjį parašą.

„Kita vertus, bankų sistemos yra vienos iš labiausiai apsaugotų, nes bankai turi tiek komercinį interesą būti patikimi tiekėjai savo klientams, tiek jiems taikomi įstatymų

reikalavimai dėl skaitmeninio atsparumo užtikrinimo yra vieni griežčiausių. Skaitmeninių paslaugų ir sistemų veiklos tęstinumas, sistemų atkūrimas nelaimių ar krizių atvejais yra vienas kertinių kibernetinio saugumo reikalavimų, todėl tiek bankai, tiek valstybės įstaigos turi planus, ką daryti tokiais atvejais“, – pabrėžė S. Drazdauskas.

T. Lileikis pritarė S. Drazdauskui sakydamas, kad kibernetinės atakos prieš finansų sektorių laikinai apsunkintų prieigą prie valstybės paslaugų, tačiau numatomos alternatyvos turėtų veikti, nes jos nepriklauso nuo bankų sistemų: „Manytina, kad vykdomi rezerviniai scenarijai – NIS2 direktyvos įgyvendinimas ir NKSC koordinuojamos pratybos – apima tiekimo grandinės saugumą, įskaitant

Bankų sistemos yra vienos iš labiausiai apsaugotų, nes bankai turi tiek komercinį interesą būti patikimi tiekėjai savo klientams, tiek jiems taikomi įstatymų reikalavimai dėl skaitmeninio atsparumo užtikrinimo yra vieni griežčiausių.

T. Lileikis: „Lietuvoje yra numatyti tiek teisiniai, tiek praktiniai mechanizmai, skirti apsaugoti ypatingos svarbos informacinei infrastruktūrai, įskaitant kritinius registrus.“

finansų sektorių, todėl numatomi veiklos tęstinumo planai.“

IT specialistas sutinka, jog tokio pobūdžio kibernetinės atakos karo atveju tikrai galimos, tačiau akcentavo, kad įsilaužėlių prioritetai būtų nutaikyti kiek kitur nei bankų sistemos: „Karo atveju apskritai būtų bandoma pažeisti interneto kabelius, kurie yra Baltijos jūroje, juos nukirtus mes netenkame interneto ryšio su kitomis valstybėmis. Vienu pagrindinių kibernetinių atakų taikinių būtų energetikos įmonės, pavyzdžiui, „Ignitis“, priešlėktuvinės gynybos sistemos, taip pat jūrų ir oro uostai. Pavyzdžiui, kažkokiu būdu sutrikdžius skrydžių valdymą, lėktuvai nebegalėtų nei kilti, nei tūpti tame oro uoste. Tuomet žmonės nebegalėtų evakuotis laivais ir lėktuvais, NATO sąjungininkų pajėgos negali nusileisti mums padėti, nes oro uostas neveikia.“

Juodasis scenarijus

Ar Lietuvoje yra numatyti konkretūs teisiniai veiklos scenarijai, jei priešiškos valstybės jėgos perimtų kritinių registrų veikimą ar duomenų valdymą?

Advokatas T. Lileikis, kalbėdamas apie konkrečius teisinius scenarijus, rėmėsi Registrų centro praktika: „Iš viešos informacijos matome ambicingą Registrų centro numatomą įgyvendinti viziją – „nesunaikinamos skaitmeninės Lietuvos“ koncepciją. Darau prielaidą, kad visu tuo yra pagrindo tikėti, nes Lietuvoje numatyti tiek teisiniai, tiek praktiniai mechanizmai, skirti apsaugoti ypatingos svarbos informacinei infrastruktūrai, įskaitant kritinius registrus.“

Pagrindą sudaro Kibernetinio saugumo įstatymas, kuris 2024 m. spalį buvo iš esmės atnaujintas, perkeliant NIS2 direktyvos nuostatas. Šis įstatymas ir jo įgyvendinamieji dokumentai, pavyzdžiui, Nacionalinis kibernetinių incidentų valdymo planas, ypatingos svarbos informacinės infrastruktūros identifikavimo metodika, nustato incidentų valdymo scenarijus.“

Teisininko teigimu, incidentų valdymo scenarijus numato prievolę tu-

S. Drazdauskas: „Asmens skaitmeninis pėdsakas lieka ne tik valstybės registruose ir valstybės institucijų sistemose, kurių yra ganėtinai daug, bet ir kitose privačiose sistemose.“

rėti kibernetinių incidentų valdymo planus, veikiančius saugumo operacijų centrus, o didelių incidentų atveju – nedelsiant informuoti Nacionalinį kibernetinio saugumo centrą (NKSC) ir koordinuoti veiksmus nacionaliniu lygmeniu.

T. Lileikis akcentavo ir Kibernetinio saugumo subjektų registrą: „NKSC sudarė registrą, kuriame identifiкуoti visi ypatingos svarbos subjektai, apie 1400 organizacijų iš 18 sektorių, jiems taikomi griežti organizaciniai ir techniniai reikalavimai, įskaitant tiekimo grandinės saugumą.“

Jis taip pat pabrėžė, kad įvairiuose dokumentuose nurodyta turėti atsargines kopijas ir galimybę atkurti duomenis: „Institucijos, įskaitant ir Registrų centrą, privalo užtikrinti duomenų prieinamumą ir nenutrūkstamą paslaugų veikimą, įskaitant migraciją į valstybės duomenų centrus bei valstybinės debesijos resurso kūrimą.“

Iš tiesų Lietuva jau turi valstybinių duomenų centrą, o nuo 2024 m. pradėta kurti ir valstybinė debesija,

kurioje bus laikomi valstybės institucijų duomenys, tačiau jų replikos vis tiek turės būti saugomos ir kitų valstybių debesijoje.

Kaip įvardijo IT specialistas, pagrindinis debesijos pranašumas, palyginti su fiziniais duomenų centrais, dar kitaip vadinamais serverinėmis, yra tai, kad patalpintos sistemos ir duomenys yra kažkur kitoje šalyje: „Bet yra kita medalio pusė – dažniausiai valstybės įmonės savo duomenis turi laikyti savo valstybėje. Tad neišvengiamai kažkokia dalis duomenų turi likti mūsų valstybėje.“

Kaip aiškino IT specialistas, debesija suteikia didesnę atsparumą prieš atakas, nes įsilaužėlis nežino, kuriame duomenų centre saugomi duomenys: „Duomenys gali būti labai lengvai replikuojami per skirtingus regionus, jie tuo pat metu gali būti ir Europoje, ir Amerikoje, tačiau vis tiek bus pasiekiami, net jeigu karas šalyje vyktų. Turint serverius pas save, juos nebent galima susirinkti, susidėti į automobilius ir važiuoti, kad viską apsaugotume.“ ▶

► „Manau, kad bendras saugumo lygis geresnis yra duomenų centruose. Vienas dalykas, jie yra didesni, ir reglamentuota daug stipriau, ta apsauga tiek fizinė, tiek kibernetinė būtų aukštesnio lygio, negu mes iširengtume serverinę kur nors rūsyje“, – aiškino jis.

Kibernetinis skydas

Ar atėjus dienai X Lietuvos IT sistemos būtų pasiruošusios atremti galinčias kilti atakas?

Teisininkas S. Drazdauskas įsitikinęs, kad mūsų valstybės įstaigos turi aiškius planus ir ruošiasi galimoms krizinėms situacijoms. Tačiau, jo vertinimu, aukščiausia šalies vadovybė yra nepakankamai įsitraukusi į kibernetinio saugumo klausimus tiek valstybės įstaigose, tiek privačiame sektoriuje.

„Lietuvoje valstybės dėmesys kibernetiniam atsparumui, mano vertinimu, yra gana didelis, tačiau, be abejonės, išvengti visų kibernetinių atakų ar jas neutralizuoti be jokios žalos valstybei ir žmonėms, matyt, sunkiai įmanoma. Galima tik dėti pastangas mažinti žalos riziką ir žalos dydį“, – kalbėjo jis.

Advokatas T. Lileikis taip pat mano, kad Lietuva turi nemažą teisinį ir techninį pagrindą užtikrinti IT sistemų veikimą ekstremaliomis sąlygomis, tačiau tam tikrose srityse mato galimų kilti iššūkių: „Didžiausi iššūkiai būtų užtikrinti nenutrūkstamą paslaugų veikimą, kai sutrinka elektros tiekimas, ryšiai ar fizinė infrastruktūra.“

IQ kalbintas IT specialistas įvardijo, kad viena pagrindinių techninių problemų yra DDoS atakos, per kurias siunčiama daugybė užklausų į sistemas ir taip jos apkraunamos, kad galiausiai nulūžta, o joms nulūžus imamasi veiksmo.

Anot jo, kibernetinės atakos riziką sumažinti įmanoma, tačiau visiškai apsiginti neįmanoma: „Kuo labiau evoliucionuoja įsilaužėliai, tuo labiau mes turime rasti naujų būdų, kaip nuo tų naujų atakų apsiginti. Dažniausiai atakos būna gana išradingos, tad apsiginti 100 procentų tikriausiai nebūtų įmanoma.“

Duomenų šifravimas yra itin svarbus, tačiau jis vis dar traktuojamas kaip geroji praktika, nereguliuojant jo svarbos teisiškai.

Pasak IT specialisto, geriausias bandymas užkirsti kelią rizikoms techniniu atžvilgiu – sistemas projektuoti taip, kad saugumas būtų pirmoje vietoje, ir užtikrinti, kad sistemos būtų saugios visais įmanomais vektoriais: „Tas pats duomenų replikavimas per skirtingus regionus gali padidinti saugumą. Visos gerosios praktikos, duomenų šifravimas, nelaikymas duomenų tiesiog paprastu tekstu gali padėti. Gali pagelbėti užkardos, kai visos sistemos galėtų būti pasiekiamos tik naudojant virtualų privatų tinklą (VPN).“

Anot IT specialisto, duomenų šifravimas yra itin svarbus, tačiau jis dar traktuojamas kaip geroji praktika, nereguliuojant jo svarbos teisiškai: „Tokio reguliavimo tikrai labai reikia, nes sistemas reikia kurti kaip svogūną, kad turėtų labai daug sluoksnių.“

Užpuolikas prasiskverbęs pro pirmą sluoksnį, tarkime, sužino prisijungimo duomenis ir gali prisijungti prie sistemos. Kuo dau-

giau sluoksnių, tuo sunkiau. Antras sluoksnis galėtų būti tas pats šifravimas, nes jeigu neturite šifravimo, duomenys užpuolikui po pirmo sluoksnio jau yra pasiekti. Jeigu turite šifravimą, tada užpuolikui reikia susirasti raktą, kad tuos duomenis iššifruotų. Tai yra papildomas sluoksnis.

Nesakau, kad tie sluoksniai yra nepralaužiami, bet kuo daugiau sluoksnių įmonės ir žmonės turi, tuo daugiau gauna laiko apsisaugoti ar tiesiog pastebėti, kad kažkas atakuoja. Nes jeigu bus vieno sluoksnio apsauga, iš karto bus prarasta visa kontrolė. Jei jūsų sistema yra sudaryta iš kokių penkių sluoksnių, gal jau kokiame antrame, trečiame sluoksnyje pastebėsite kažkokią veiklą ir turėsite nuo keleto valandų iki keleto dienų tai sustabdyti.“

IQ redakcija pateikė klausimus NKSC, specialistai pažadėjo į juos atsakyti, tačiau po dviejų savaitių pranešė, kad nuo komentarų susilaikys. ■

DI galia teisininkams

Teismų praktikos santraukos

Jau šiandien virš **40 000** svarbiausių **LAT, LVAT** ir **ESTT** bylų santraukų parengtos dirbtinio intelekto.

Santraukose:

- bylos esmė
- esminiai teismo išaiškinimai
- bylos baigtis

Pokalbių langas

- Laisvos formos teisiniai klausimai
- Minimalios „haliucinacijos“ rizikos
- **Infolex DI agentas** ištreniruotas tik Infolex duomenų bazėje
- Duomenys neperduodami išoriniams LLM tiekėjams
- Automatiniai raktažodžiai vieninga struktūra

KARAS IR TEISĖ

M. Kukaitis: „Turime mokytis iš Ukrainos, bet, atrodo, to nedarome“

Lietuvos advokatūros pirmininkas **Mindaugas Kukaitis** abejoja, ar Lietuvos teisinė sistema yra pasirengusi atlaikyti potencialių karo veiksmų keliamus iššūkius. Tačiau **Liepai Žeromskaitė** pašnekovas teigė, kad situaciją galima išspręsti mokantis iš Ukrainos, Šiaurės valstybių ir kalbant tarp atsakingų institucijų.

■ Kaip vertinate dabartinę Lietuvos teisinės sistemos pasiruošimą galimai situacijai, jei reikėtų įvesti karo ar nepaprastąją padėtį?

– Liečiame labai sunkią temą – dabartinėje situacijoje susidaro įspūdis, kad apie teisinės sistemos veikimą karo metu labai vengiame kalbėti, ypač viešai. Karas yra šalia, bet šios temos vengiame, tarsi nekalbėdami apie tai išvengsime ir pačios situacijos. Kita vertus, susidaro įspūdis, kad politikai jos šalinasi nenorėdami parodyti, kad mes esame nepasiruošę. Tarsi iš vienos pusės parodome savo silpnumą, o iš kitos pusės susidaro opinija, kad, jei ką nors atskleisime, priešiškos jėgos tuo pasinaudos.

Pirmiausia, mes patys turime suprasti, kad apie tai privalome kalbėti. Jei ateis ta diena, didžiausias nerimas ir nevaldomas chaosas pasklis pas mus viduje. Su priešo taktika pirmiausia turi kovoti nacionalinė žvalgyba ir kariuomenė, o visuomenė privalo suprasti, kad tai labai rimta, ir ne mažiau svarbu žinoti, ką kiekvienas turi daryti.

Mano įsitikinimu, kad valstybė išliktų prasidėjus karui, privalo būti pasiruošusios mažiausiai penkios grandys. Pirmiausia, be abejo, šalies gynybos sistema. Antra, pati valdžia, politikai turėtų suprasti, kur ir kaip jie vykdys valstybės valdymą. Mano subjektyviu įsitikinimu, politikai patys iki šiol dar nesuvokia, kas yra tikroji karo padėtis ir kokia yra jų misija.

Kitos ypač svarbios grandys – medicinos sektorius, žiniasklaida ir teisinė sistema. Iki šiol galbūt mažai apie tai

kalbama ir nesuvokiama, kas vyksta teisinėje valstybėje, kada teisinė sistema buksuoja karo metu. Ukraina parodė, kad čia slypi daug dalykų. Daugelio šalių pavyzdžiai rodo, kad prasidėjus bet kokiems neramumams miestai pradeda mi siaubti iš vidaus: parduotuvių plėšimai, vagystės, kerštas, susidorojimas – žmogus iš nevilties griebiasi šiaudo ir čiumpa tai, kas po ranka. Prasidėjus evakuacijai, susidaro spūstys, baigiasi benzinas, automobiliai sustoja – žmonės išmetami iš automobilių, kad kiti galėtų tęsti kelionę, tai laukinis emigracinis veiksmas, kai visi bando vykti iš šalies. Tai jėgos principas, taip vyko ir Ukrainoje, taip gali nutikti ir Lietuvoje. Tokiomis aplinkybėmis reikia nedelsiant vykdyti tam tikrus teisingumo veiksmus, suvaldyti riaušes, neramu-

M. Kukaitis: „Karas yra šalia, bet šios temos vengiame, tarsi nekalbėdami apie tai išvengsime ir pačios situacijos.“

Šiandien atsakingai galiu pasakyti, kad Advokatūra nėra gavusi iš atsakingų institucijų jokių mokymų, nurodymų ar taisyklių, kaip veikty teisinė sistema, jei šiandien, ryt ar poryt prasidėtų karo veiksmai.

mus ir pan. Tokiomis aplinkybėmis ypač tiksliai turi veikti ir policija, ir teismas, ir prokuratūra.

Kai vyksta invazija iš svetimos šalies, prasideda karo nusikaltimai. Todėl norėdama išlikti valstybė privalo duoti atsaką ir parodyti, kad šalyje veikia teisinė sistema ir užtikrinamas atsakomybės neišvengiamumas. Prokuratūra turi būti pasi-

rengusi tirti karo nusikaltimus, o teismai ir advokatai – dirbti ekstremaliomis sąlygomis. Ukrainiečiai pasakojo, kad pirmiausias svetimos kariuomenės veiksmas, užėmus bet kurį miestą, buvo ne tik užimti radiją, savivaldybę, iškelti vėliavą, bet ir perimti informacines sistemas, duomenų bazes, ir ypač jautriausias. Mes Lietuvoje turime gana išplėtotą elektroninę ►

M. Kukaitis: „Advokatams linkiu orios teisinės laikysenos, stiprybės, sveikatos, patriotiškumo, kolegialumo. Mes esame ir turime būti visų žmonių gynėjais.“

► teismų sistemą – civilinių bylų per metus Lietuvoje pradama po 120 tūkst., apie 20 tūkst. baudžiamųjų bylų, apie 20 tūkst. administracijų bylų, pradama apie 40 tūkst. ikiteisminių tyrimų. Šios visos bylos technologiniu atžvilgiu yra labai atviros. Jose užfiksuota detali informacija apie bylos dalyvių gyvenamąsias vietas, pažeidimų ar ginčų turinį, konflikto dydį, turtinę padėtį ir pan. Ukrainiečiai sakė, kad įsiveržus rusams teismų sistema buvo labai geidžiamas dalykas – buvo siekiama ją perimti ir valdyti joje informaciją. Jie užrakino visą teisinę sistemą, atjungė ją nuo išorinio pasaulio, ir tada prasidėjo teisininkų chaosas. Advokatai, prokurorai nežino, kokia byla kada bus nagrinėjama, kaip pranešti šalims, kaip jas paskirstyti, kaip dirbti su byla, jeigu ji tik elektroninė. Šiems dalykams reikia ne tik morališkai pasiruošti, bet ir suvokti, kaip jie veiks.

Šiandien galiu patvirtinti, kad Advokatūra nėra gavusi iš atsakingų institucijų jokių mokymų, nurodymų ar taisyklių, kaip veikti teisinę sistemą, jei šiandien, ryt ar poryt prasi-

dėtų karo veiksmai. Ar būtų atjungta visa teismų sistema? Ar vyktų civiliniai procesai, ar tik baudžiamieji, ar tik administraciniai? Kaip būtų paskirstomos bylos? Ar advokatas į procesą būtų kviečiamas pagal kokią nors laikiną tvarką, ar kitaip? Šiuo metu tos informacijos labai trūksta. Mokykimės iš tų šalių, kurios šiuo metu kariauja, – Ukrainos, ir tų, kuriuos ruošiasi, – Suomijos bei Švedijos. Tik vienybė ir pasiruošimas mus išgelbės.

■ Kaip keičiasi teisiniai procesai prasidėjus karo veiksams?

– Mums reiktų suvokti, kad prasidėjus karui, jei jau taip būtų, deja, iš vienos pusės teisė netenka jokios prasmės (lot. *Inter arma enim silent leges* – karo metu įstatymai tyli (Ciceronas)). Todėl reiktų turėti įsivaizdavimą, kaip veikti teisė. Suprantama, kad teisė, kaip mes ją suprantame, veikti tik neokupuotose teritorijose. Be to, mums reikia suvokti, kokį procesų mastą gali atlaikyti nacionalinė teisės sistema. Kari-

nis ginkluotas konfliktas lems šimtus, tūkstančius karo nusikaltimų šalia visos kitos galimos nusikalstamumo bangos, todėl manau, kad teisinė sistema dalį laiko būtų paralyžiuota arba labai apsunkinta.

Advokatūra šiandien nėra įtraukta į jokių mokymus ar procesus nei per Krašto apsaugos, nei per Užsienio reikalų, nei per Teisingumo ministerijas. Tai labai liūdina.

Mūsų bendruomenę sudaro 3,2 tūkst. advokatų ir jų padėjėjų – 2,2 tūkst. advokatų, 1 tūkst. padėjėjų. Iš jų apie 400 yra sudarę sutartis dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos, kad, kai advokato dalyvavimas yra būtinas, jis būtų pakviestas. Tačiau didžioji dalis advokatų specializuojasi tam tikroje srityje, ir mažiau nei pusė jų nedirba su baudžiamąja teise. Vadinasi, ir advokatams reikėtų būti pasirengusiems persikvalifikuoti, perimti tam tikras naujas praktikas. Karo nusikaltimai tiriami visiškai kitaip nei buitiniai nusikaltimai, ir čia turime būti patys pasirengę.

Galime prarasti pasitikėjimą, ir tikiuosi, kad to Lietuvoje nebus, kaip užtikrinsime teisingumo jausmą net ir esant karo nusikaltimų. Juk įrodymus surinkti yra kur kas sunkiau nei įprastai – griovimai, plėšimai, deginimai, ta vieta sutripiama kitais karo veiksmais. Paprastai priešas nesilaiko tarptautinių karo taisyklių. Jos draudžia šauti į nežinomą priešą, į civilinį pastatą neišstikinus, kad ten tikrai yra karinis

Teisinė sistema yra tokia pat svarbi, kaip ir medicina, informacijos sklaida, politika ar kariuomenė. Ji parodo, kad valstybėje nieko negalima daryti be atsakomybės – plėsti, žudyti, vogti, kankinti. Nuo to prasideda pasitikėjimas valstybe.

Ukraina iki šiol patiria elektros tiekimo sutrikimų – Europos advokatūra, taip pat Lietuvos advokatūra, skyrė lėšų Ukrainos advokatūrai mobiliems nameliams, kuriuose būtų galima įsikrauti kompiuterius, turėti nepriklausomą elektros tiekimą, internetą, bet tai buvo padaryta po pusantų metų nuo karo pradžios. Ar mes tam pasirengę? Mano įsitikinimu, šiandien galime (labiau – turime) drąsiai pasakyti, kad ne. Ir, atkreipiu dėmesį, karui Ukrainoje vykstant jau beveik ketverius metus. Ar galime tam pasirengti? Taip, bet tik kartu kalbėdamiesi ir veikdami.

■ Kaip valstybei ir teisingumo sistemai užtikrinti visuomenės pasitikėjimą, kai, įvedus karo padėtį, atsiranda ne tik konstitucinių ribojimų, bet, kaip ir minėjote, gali kilti kitų iššūkių?

– Iš tiesų pagal karo padėties teisinį reglamentavimą sukurintos tarnybos, – ar tai būtų komendantūros, ar kariuomenė, – gali paimti bet kurio asmens turtą karo poreikiams. Tai gali būti butas, namas, garažas, automobilis, lėšos, savigynai skirtas ginklas.

Norint, kad žmogus jaustų pasitikėjimą teisine sistema ir teisingumu, turi nepriekaištingai veikti šalies teisinė sistema – teismas, prokuratūra, policija, ir atsakomybė už teisės pažeidimą būtų neišvengiama.

objektas. Tačiau matome, kokie pastatai griūva Ukrainoje – civilinių žmonių. Norint surinkti įrodymus, pirmiausia reikia likviduoti pasekmes, pasirūpinti, kad pastatai nesugriūtų, galbūt yra žmonių griuvėsiuose, tad reikia juos ištraukti, o tik paskui galvoti, koks veiksmas čia buvo padarytas, bomba ar dronas, ar tai buvo karo nusikaltimas, ar ne.

■ Ar įvedama mobilizacija paveikia ir teisinės sistemos dalyvius?

– Paprastai, prasidėjus karui, šalyje įvyksta privaloma mobilizacija, t. y. visi, galintys atlikti karo tarnybą, yra kviečiami. Kai šalys yra atviromis sienomis, prasidėjus karo veiksams vyksta begalinė migracija – iš šalies bėgama. Tai vyko ir Ukrainoje, milijonai ukrainiečių paliko šalį. Tačiau likę šalyje buvo ir iki šiol yra mobilizuojami.

Teisinėje sistemoje yra paradoksas – teisėjas nemobilizuojamas, prokuroras nemobilizuojamas, jie atlieka tas funkcijas, kurias atlieka. Paprastai, paskelbus karo padėtį, prokuroras tampa ikiteisminio tyrimo teisėju – tai reiškia, kad valstybės persekiojimas sustiprėja, jis įgyja daugiau galios. Bet jei advokatas yra mobilizuojamas, o dalis advokatų išvyksta iš šalies, galime turėti teisinę krizę. Procesai natūraliai gali strigti dėl informacinių technologijų (IT) klausimo, žmoniškųjų išteklių, elektros energijos trūkumo ir kt.

Paradoksalu tai, kad Lietuvoje nė viena draudimo bendrovė šiuo metu nedraudžia žalos dėl karo pasekmių. Ukrainoje yra nemažai veikiančių užsienio valstybių bendrovių, kurios draudžia karo veiksmais padarytą žalą. Tai signalas Lietuvos draudimo bendrovėms, kad reikėtų apie tai pagalvoti, nes tai garantija, kad žmogus pasitiks valstybėje veikiančia žalos atlyginimo sistema, nenorės palikti savo šalies, ją gins.

Lietuvoje turime virš 200 tūkst. teisės aktų, esame vieni lyderių visoje Europoje. Tai blogoji lyderystė – nemažiname teisinės sistemos triukšmo, nekuriame vieningų teisės aktų, kuriuos perskaitei ir supratai. 2023–2024 m. teisės aktų padaugėjo 10 tūkst. Tai Vyriausybės nutarimai, įsakymai, įstatymai. Neturint visų IT technologijų ar specializuotų žinių, neįmanoma suprasti, ar nepažeidžiau kokio nors reglamentavimo. Toks teisinės sistemos veikimas neprideda prie žmonių pasitikėjimo tokia teisine sistema didinimo.

Jei kalbame apie žmonių tarpusavio civilinius santykius, suprantame, kad turime daug tarpusavio ginčų. Kiekvienoje byloje dažniausiai viena šalis laimi, kita pralaimi. Prasidėjus karo veiksams, ginčai nedings – arba jie nebus nagrinėjami tuo metu, ar liks neišspręsti, o dar prisidėtų baudžiamieji procesai, kurių tyrimai būtų nelengvi. Manau, kad turime labai aiškiai diskutuoti, kaip veiks sistemos, kaip galėsime šį procesą valdyti ir koordinuoti.

► Įvedus karinę padėtį, pati Konstitucija leidžia riboti labai svarbias žmogaus teises ir garantijas: judėjimo laisvę, susirinkimų laisvę, turto neliečiamybės laisvę, žodžio laisvę, tad išsakių kritiką galima sulaukti baudžiamojo persekiojimo. Galbūt sakau skaudžią tiesą, tačiau karo metu teisė gali pradėti veikti prieš kiekvieną iš mūsų – norėdamas apsaugoti savo gyvybę, gali būti apkaltintas pažeidęs judėjimo laisvę, norėdamas apginti savo nuosavybę, gali būti apkaltintas trukdymu gynybos pajėgoms ir pan. Turime suvokti, kad karo metu judėjimas bus ribotas, turto apsauga ribota, galimybės žmogui išsaugoti sveikatą bus ribotos. Manychiau, kad šiuo atveju trūksta teisinių žinių sklaidos visuomenėje.

■ Kaip prisidedame ir ar galėtume daugiau prisidėti prie karo nusikaltimų tyrimų Ukrainoje?

– Kiek žinau, Ukrainoje yra mūsų prokuratūros atstovai, tyrėjai, jie mokosi ir kartu padeda kaip nepriklausomi tyrėjai užtikrinti tam tikrą įrodymų rinkimą.

Kai kalbame apie karo nusikaltimus, kai niokojami miestai, kai vyksta sprogdinimai ir žudymai, turime siekti, kad teisinė sistema ir atsakomybė būtų dar greitesnė ir efektyvesnė.

Karo nusikaltimai yra tarptautinės atsakomybės klausimas. Juos labai svarbu tinkamai užfiksuoti, nes juos atkartoti ar juos teisme patikrinti įrodymų patikrinimo atžvilgiu arba neįmanoma, arba labai sudėtinga.

Jei įvykdomas nužudymas ar vagystė, yra liudytojai, pėdsakai, ekspertai gali atvykti į vietą apžiūrėti kelis kartus, vykdyti eksperimentą, ar galėjo taip įvykti tokiomis pačiomis oro sąlygomis toje vietoje. Su karo nusikaltimais yra visiškai kitaip – jei spėjai užfiksuoti tą akimirką esančius įrodymus, kitą akimirką jie išnyksta arba yra sunaikinami. Dėl to užfiksuoti yra labai svarbu.

■ Skirtis, kad advokatas siekia ne išteisinti kaltinamąjį, bet užtikrinti jam teisingą procesą, padeda tuo atveju, jei advokato asmeninės vertybės nesutampa su tuo, ką jis turi daryti – ginti karo nusikaltėlius?

– Saddamui Husseinui prieš priimant mirties nuosprendį taip pat buvo reikalingas advokatas, kaip ir visiems Jugoslavijos teisiamiems asmenims Hagos tribunole. Advokatas negina nusikaltimo, nedaro nusikaltimo nenusikaltimu, bet jis užtikrina teisingumo procesą, kad teisiamasis būtų išklaustas, kad įrodymai būtų surinkti tinkamai, tinkamai įvertinti ir peržiūrėti, kad būtų paskirta atitinkama bausmė. Lietuvoje Sausio 13-osios baudžiamojoje byloje procesas daugelio įtariamųjų atžvilgiu vyko jiems už akių, todėl advokatų buvimas buvo būtinas. Tikrasis teisingumas yra tada, kai išklausomos skirtingos pusės, skirtingi argumentai, ir skiriant bausmę įvertinama, koks buvo nusikaltimo tikslas, būdas, motyvas, aplinkybės ir sąlygos.

■ Kaip matote Advokatūros darbą 2026-aisiais, ką norėtumėte palinkėti?

– Norėčiau, kad, kol ištis nėra realių karo veiksmų (ir labai linkiu, kad jų ir nebūtų), kol nėra tos tikrosios grėsmės, kai čia ir dabar reikia gelbėti žmogaus gyvybę, žmogaus teisės

jokiu pretekstu nebūtų ribojamos. Kalbu ir apie žodžio laisvę, ir kad veiktų reali teisinė gynyba ir reali žmogaus teisių apsauga, kad žmogus teisme pajautų, jog valstybė jį išklausė, ir nebūtų dviejų pozicijų „valstybė“ ir „žmogus“ arba „politikai“ ir „žmonės“. Demokratinėje šalyje žmonės išsirenka savo atstovus, kad šie išgirstų gyventojų lūkesčius, o ne tam, kad politikai darytų, ką nori ar ką įsivaizduoja. Politikams norisi palinkėti klausytis ir girdėti visuomenės lūkestį, o ne kovoti prieš žmogų ar rodyti galią.

Advokatūros misija 2026-aisiais, kaip ir visuomet, yra būti pasiruošusiai padėti žmonėms. Linkėčiau daugiau atjautos ir išklausymo, kad nuramintume ir lydėtume žmogų jo teisinio ginčo kelyje.

Advokatams linkiu laikytis etikos standartų, kurie Lietuvoje susiklostė per šimtus metų. Tai svarbu vertybiškai, kad neprarastume to pasitikėjimo, kurį turime, kad žmogus, kuriam reikia teisinės pagalbos, žinotų, jog ją gali rasti pas kiekvieną advokatą.

Norėčiau kolegoms palinkėti orios teisinės laikysenos, stiprybės, sveikatos, patriotiškumo, kolegiškumo. Mes esame ir turime būti visų žmonių gynėjais.

Advokatūros dieną Arkikatedroje Bazilikoje vyko šv. Mišios už gyvus ir mirusius advokatus, ir jas laikantis dvasininkas pasakė gražų palinkėjimą: „Advokatai, būkite angelais ir žmogaus gynėjais Žemėje.“ Tai jautrūs ir labai svarbūs žodžiai. Į bėdą patekęs žmogus turi turėti į ką atsiremti. Kai jis neturi sveikatos, eina pas gydytoją, kai skauda emociškai, ieško psichologinės paramos, ramybės, maldos, bet kai jam iškyla teisinių klausimų, – o jų visada iškyla, nes teisė mus supa kiekvieną sekundę, – jis turi atsiremti į profesionalų advokatą. Svarbu, kad advokatas suprastų, jog jis ir yra tas sargas, globėjas, vedantis žmogų už rankos ir rodantis kelią, kaip išeiti iš padėties, kurioje jis jaučiasi pažeidžiamas. ■

M. Kukaitis

- 1996 m. Vilniaus universitete įgijo teisės magistro diplomą.
- 1996–1999 m. dirbo advokato padėjėju.
- Nuo 1999 m. praktikuoja advokatų kontoroje „Kukaitis ir partneriai“.
- 2008–2011 m. Advokatų garbės teismo pirmininko pavaduotojas.
- 2011–2014 m. išrinktas Advokatų garbės teismo pirmininku.
- 2014–2022 m. išrinktas Advokatų tarybos nariu.
- 2014–2022 m. Advokatūros drausmės komiteto pirmininkas.
- 2015–2016 m. Lietuvos advokatų etikos kodekso projekto rengimo grupės pirmininkas.
- 2018–2022 m. išrinktas Advokatų tarybos pirmininko pavaduotoju.
- Nuo 2019 m. yra Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos koordinavimo tarybos narys.
- Nuo 2021 m. yra LR civilinio proceso kodekso priežiūros komiteto narys.
- 2022 m. išrinktas aštuonioliktuoju Lietuvos advokatūros Advokatų tarybos pirmininku.
- Nuo 2025 m. Malonės komisijos narys.
- Nuo 2025 m. Konstitucijos egzaminų komisijos narys.

TIK TAI, KAS SVARBU

ŽURNALAS – KAS MĖNESI,
INTERNETE – KASDIEN

60 €

Iq.lt galėsite skaityti visus žurnalo numerius, taip pat archyvą ir kitą *premium* turinį. Prisijungimo kodą atsiųsime elektroniniu paštu, kurį nurodysite užsakydami žurnalo prenumeratą.

10 proc. nuolaida
su kodu **ADVOKATAS26**

tik **prenumeratoriai.lt**

Pasiūlymas galioja iki 2026 03 31

KARAS IR MOKESČIAI

Daugiau ir didesni

Kaip prasidėjus kariniam konfliktui valstybėse keičiasi mokesčių sistemos, kokios dažniausiai apmokestinimo taisyklės keičiamos?

Dr. Martynas ENDRIJAİTIS

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto ir Verslo mokyklos docentas

Paprastai šiuolaikinių valstybių teisinėse sistemose nėra numatyta vadinamojo specialiojo karo mokesčio, kuris automatiškai įsigalioja valstybėje prasidėjus karui. Tačiau valstybės gali įvesti papildomus mokesčius ar rinkliavas, jei to prireiktų karo ar nepaprastosios padėties metu. Taip pat būna atvejų, kai numatomas tiesioginis karo mokestis nuo gyventojų pajamų ar įmonių pelno.

Paprastai karinių konfliktų metu, kai valstybių biudžetams reikia papildomų pajamų, vyriausybės, parlamentas ar prezidentas valstybėse įveda įmonėms papildomus pelno mokesčio tarifus, gyventojams – papildomus gyventojų pajamų mokesčio tarifus, taip pat papildomus turto mokesčius. Per karą didinami ir netiesioginiai mokesčiai, pavyzdžiui, pridėtinės vertės, akcizai.

Tad karo metu mokesčiai gali būti didinami (ypač pajamų ir pelno) keičiant tarifą, taip pat išplečiama bazė (mobilizuojamos naujos mokesčių grupės, nauji mokesčių mokėtojai, pavyzdžiui, įvedant naujus turto mokesčius ar panaikinant mokesčių lengvatas), mokesčiai paverčiami progresyviais – t. y. taikomas principas, kad turtingesni moka daugiau.

Mokesčiai keliama siekiant finansuoti kariuomenę, mobilizuoti ekonominius išteklius, valdyti infliaciją, reguliuoti vartojimą ir t. t.

Istorinėje literatūroje galima rasti pavyzdžių, kai dėl karo mokesčiai buvo smarkiai pakelti.

Per Antrąjį pasaulinį karą JAV aukščiausias pajamų mokesčio tarifas pasiekė net 94 proc. didžiausioms turtingųjų pajamoms. Tai buvo įvesta siekiant finansuoti milžiniškas karo išlaidas ir didžiulį infliacijos šuolį.

Per tą patį karą Jungtinėje Karalystėje pajamų mokesčio tarifai pakelti iki 50–60 proc., įvesta daug papildomų progresinių tarifų turtingiesiems ir didėjančioms jų gaunamoms pajamoms, taip pat smarkiai sumažinta nedeklaruojamų pajamų riba, t. y. daugiau žmonių privalėjo deklaruoti ir mokėti pajamų mokestį.

Vokietijoje per Antrąjį pasaulinį karą buvo taikomi ne tik papildomi

pajamų mokesčio mokėjimai, bet ir privalomos paskolos valstybei iš gyventojų darbo užmokesčio, kai gyventojai privalėdavo skolinti savo pajamas valstybei. Taip pat didinti netiesioginiai mokesčiai ir taikoma rekvizicija (turto paėmimas).

Ukrainos mokesčių pakeitimai dėl karo

Ukrainoje prasidėjus karui nuo 2014 m. taikytas laikinas karo mokestis – 1,5 proc. nuo asmens pajamų. Tačiau nuo 2024 m. gruodžio 1 d. įsigaliojo įstatymas, kuriuo šis mokestis padidintas iki 5 proc. Išimtis palikta tik aktyviai dirbantiems kariuomenėje ir teisėsaugos darbuotojams – jų tarifas liko 1,5 proc.

Taip pat šis karo mokestis taikomas visiems individualią veiklą vykdančioms gyventojams, individualių įmonių savininkams ir kt.

Standartinis gyventojų pajamų mokestis prieš karą Ukrainoje buvo 18 proc. Tačiau, pridėjus 5 proc. karo mokestį, darbuotojų pajamų apmokestinimas padidėjo iki 23 proc.

Be to, prie nacionalinių bendrovių dividendams taikyto 5 proc. tarifo buvo pridėtas dar 5 proc. karo mokestis.

Ukrainoje įmonių pelnas įprastai yra apmokestintas 18 proc. tarifu. Tačiau dėl karo finansų sektoriui, t. y. bankams, pelno mokestis laikinai buvo padidintas iki 50 proc. (2024 m.), o kai kurioms finansų institucijoms – iki 25 proc.

Karinės agresijos pradžioje siekiant palengvinti verslui mokestinę naštą Ukrainoje buvo taikomos lengvatos, tam tikri atleidimai nuo mokesčių, pavyzdžiui, atidėti tam tikri pajamų, pelno mokesčio mokėjimų terminai, įmonėms buvo suteikiamos tam tikros mokestinės nuolaidos, leidžiama mokėti mažesnes mokesčių sumas.

Tačiau laikui bėgant dėl didėjančių valstybės išlaidų gynybai daug lengvatų, atidėjimų buvo atšaukta – grįžta prie griežtesnės mokesčių politikos.

Lietuvos mokesčiai gynybai finansuoti

Lietuvoje 2025 m. taip pat buvo priimti papildomi gynybos finansavimo

Per Antrąją pasaulinį karą JAV aukščiausias pajamų mokesčio tarifas pasiekė net 94 proc. didžiausioms turtingųjų pajamoms.

šaltiniai iš mokesčių. Apmokestinimo pakeitimai įsigalioja nuo 2026 m.

Pirmiausia, numatytas 10 proc. saugumo įnašo tarifo mokestis. Jį mokės Lietuvoje veikiantys draudikai nuo ne gyvybės draudimo sudarytose – pratęstose, pakeistose, jei keičiasi ir draudimo įmoka – sutartyse nurodytos bendros draudimo įmokų sumos, išskyrus transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo fizinių asmenų (draudėjų) draudimo įmokas, kurios nebus apmokestintos. Tad siekiant užtikrinti tvarias pajamas pasiūlyta Valstybės gynybos fondą finansuoti saugumo įnašo lėšomis. Pagal viešai skelbiamą informaciją, įgyvendinus šį pasiūlymą, į Gynybos fondą tikimasi surinkti apie 110 mln. eurų papildomų pajamų.

Taip pat siekiant prisidėti prie valstybės gynybos finansavimo, o kartu ir visuomenės sveikatos politikos tikslų, įvestas nealkoholinių saldintų gėrimų, energinių gėrimų, taip pat gėrimų koncentratų (kad būtų

išvengta galimo pakaitumo efekto) akcizas. Saldintiems gėrimams, kuriuose cukrų 100 ml gėrimo yra daugiau kaip 5 g, bet mažiau kaip 8 g, taip pat saldiklių turintiems gėrimams numatyta taikyti 7,4 euro/hl akcizo tarifą, o gėrimams, kuriuose cukrų tokio paties gėrimo kiekio yra 8 g ir daugiau, taip pat energiniams gėrimams – 21 euro/hl. 105 eurų/hl, arba 4,3 euro/kg, akcizų tarifas bus taikomas gėrimų koncentratams.

Skaiciuojama, kad dėl mokestinių veiksmų 1 l gėrimo, turinčio daugiau kaip 5 g, bet mažiau kaip 8 g cukrų, taip pat vien tik saldiklių turinčio gėrimo kitamet brangs po 0,09 euro, toks pat kiekis gėrimo, turinčio 8 g ir daugiau cukrų, taip pat energinio gėrimo – po 0,25 euro, 1 l koncentrato – 1,27 euro, o 100 g – 0,52 euro. Finansų ministerijos prognozėmis, šie pakeitimai valstybės biudžetui per metus sugeneruotų apie 25 mln. eurų papildomų pajamų.

Be to, šiuo metu taikomi standartinis 16 proc. ir lengvatinis 6 proc. ▶

►pelno mokesčio tarifai nuo 2026 m. didinami 1 procentiniu punktu. Šie pakeitimai valstybės biudžetui per metus leistų užtikrinti 111,5 mln. eurų papildomų pajamų.

Siekiant padidinti valstybės gynybos finansavimą numatyta gyventojų už nekomercinės paskirties nekilnojamąjį turtą sumokėto nekilnojamojo turto mokesčio 50 proc. įskaityti į Valstybės gynybos fondą, likusi dalis pateks į savivaldybių biudžetus. Taip pat gynybos fondui numatytas papildomas 0,2 proc. tarifas komerciniam nekilnojajam turtui: nuo 2026 m. įvedamas tikslinis tarifas, skirtas Valstybės gynybos fondo pajamoms didinti. Mokestį mokės tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys, turintys komercinės paskirties nekilnojamojo turto.

Karo mokesčiams galima priskirti ir 2023 m. pradėjusį veikti laikinąjį bankų solidarumo įnašą. Jis taikomas visiems Lietuvos Respublikoje įsteigtiems ir veikiantiems bankams, kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse licencijuotų bankų ir užsienio bankų filialams, centrinių kredito unijų finansinėms grupėms. Per metus bankai sumoka apie 240 mln. eurų solidarumo mokesčio.

Lietuvos banko duomenimis, šalies bankų sektoriaus 2023 m. pelno rodikliai, palyginti su 2022 m., buvo išaugę daugiau negu dvigubai, nuo 491 mln. iki 986 mln. eurų. Rusijos karas Ukrainoje papildomai išryškino karinio mobilumo poreikius Lietuvoje, kurie sudaro apie 1 mlrd. eurų.

Finansų ministerijos teigimu, iš laikinojo solidarumo įnašo finansuojama ir toliau planuojama finansuoti kariniam transportui reikalingus oro uostų ir jūros uosto plėtros bei atnaujinimo darbus, įrengti logistikos ir krovos aikštes, valstybinės reikšmės kelių plėtrą prie Rūdninkų poligono, rekonstruoti magistralinį kelią prie Lenkijos sienos, atnaujinti tiltus ir viadukus, statyti rampas ir įgyvendinti kitus būtinus projektus. Bankų solidarumo įnašą siūloma pratęsti ir 2026 m.

Iniciatyva bankų pelną apmokestinti didesniu tarifu ir taip finansuoti krašto gynybą pristatyta ir Lenki-

joje, lapkričio pabaigoje tokį įstatymo projektą vyriausybei pateikė šios šalies prezidentas. Lenkijoje bankų mokestį siūloma metams padidinti iki 30 proc.

Apibendrinimas

Karo metu didėjant gynybos išlaidoms ir bendram valstybės biudžeto deficitui (infrastruktūros atstatymas, gynyba, socialinės išmokos, pabėgėliai, perkeltieji asmenys ir t. t.), tradicinių biudžeto mokestinių pa-

išsaugoti bent dalį ekonominės veiklos. Tačiau ilgai, jei karas trunka ilgesnį laiką, mastas didėja, paprastai valstybė grįžta prie intensyvios griežtos apmokestinimo politikos. Be to, mokesčių administravime tuomet griežtinama kontrolė, ypač su užsienio įmonių ar gyventojų turtu.

Žinoma, griežtesnis mokestinis režimas ir kontrolės veiksmai dėl užsienio turto gali skatinti dar daugiau bandymų slėpti pajamas, ieškoti aplinkelių – tai kelia ilgalaikes

Karo pradžioje daug gyventojų praranda darbą, verslai sustabdo veiklą. Todėl karo pradžioje įvestos mokesčių lengvatos ir atidėjimai padeda išsaugoti bent dalį ekonominės veiklos.

jamų šaltinių nepakanka, todėl įvedami papildomi ar nauji mokesčiai. Tai yra pagrindinis būdas finansuoti karinę veiklą ir viešąsias paslaugas.

Karo mokestis yra tiesiogiai susietas su karinės kampanijos poreikiais – tai savotiškas solidarumo ar karo mokestis visuomenei, kad kiekvienas dirbantis prisidėtų prie karo išlaidų.

Karo pradžioje daug gyventojų praranda darbą, verslai sustabdo veiklą. Todėl karo pradžioje įvestos mokesčių lengvatos ir atidėjimai padeda

rizikas mokesčių bazės stabilumui. Be to, atsiranda ilgalaikiai socialiniai ekonominiai padariniai: didesnis mokesčių spaudimas gali smarkiai paveikti gyventojų perkamąją galią, paskatinti emigraciją, šešėlinę ekonomiką, o tai silpnina ekonomikos atsigavimą.

Tad karui finansuoti paprastai neišvengiamai reikia didinti mokesčius, tačiau vėliau tai sukelia atitinkamas minėtas pasekmes valstybės ekonomikoje. ■

TAŠKAS

Kiekvieną darbo dieną
su Aurelijumi Bezekavičiumi

19.30

18.45

19.30

balticum

18.00

21.30

Marijampolės
Televizija

17.30

21.00

etaplus

KARAS IR MEDICINA

A. Pečkauskas: „Kad ir kaip makabriškai skambėtų, karas yra galingas progreso variklis“

Kaip karo režimu turėtų veikti medicinos sistema, ar Lietuvos gydytojai ir kitas medicinos personalas tam yra pasiruošęs, ar galima per COVID-19 pandemiją įgytą patirtį ir Ukrainos medikų patyrimą pritaikyti karo atveju? Apie tai **Rūta Andriuškaitė** kalbėjosi su buvusiu sveikatos apsaugos ministru, Kauno klinikų gydytoju anesteziologu-reanimatologu **Aurimu Pečkausku**.

■ Šių metų birželį kartu su kolegomis iš Kauno klinikų dirbote Ukrainoje. Pasidalinkite išpučiais. Ar tai pirmas jūsų apsilankymas karo niokojamoje šalyje?

– Ukrainoje teko lankytis jau tris kartus. Pirmasis oficialus vizitas įvyko 2024 m. rudenį dar einant sveikatos apsaugos ministro pareigas. Tuo metu teko lankyti civilines gydymo įstaigas Kyjive, Poltavoje, Lvyve. Antrasis vizitas jau šių metų pavasarį vyko nevyriausybinių organizacijų „Blue and Yellow“, Sveikatos apsaugos ministerijos ir dabartinės mano darbovietės Lietuvos sveikatos mokslų universiteto (LSMU) ligoninės Kauno klinikų organizuojamoje misijoje. Šio dviejų savaičių vizito tikslas buvo suprasti, kaip veikia pagalbos teikimas nuo karo nukentėjusiems civiliams ir kariškiams, parvežti šią patirtį į Lietuvą, teikti pasiūlymus už pasirengimą grėsmėms atsakingoms institucijoms Lietuvoje.

Per šį vizitą teko lankytis, stebėti ir įsijungti į pagalbos teikimo procesus rytinėje Ukrainos dalyje, Dnipropetrovsko srityje. Aplankyta bent keletas skirtingų profilių gydymo įstaigų, susitakta su daugybe gydymo procese dalyvaujančių, jį kuriojančių asmenų, kelionė buvo itin turtinga žinių atžvilgiu. Be abejo, ir kaip gydytojas anesteziologas-reanimatologas buvau įtrauktas į nukentėjusiųjų gydymą atliekant medicinines evakuacijas greitosios pagalbos automobiliais iš vieno gydymo įstaigų į kitas, tolyn nuo fronto linijos.

Trečiasis vizitas vyko jau kaip „Blue and Yellow Medical“ nevyriausybinių organizacijų savanoriui, kur kaip gydytojas anesteziologas važiauvau ne tik gilintis į procesus, tačiau ir realiai padirbėti gydymo įstaigose labai arti fronto linijos, perprasti, kaip veikia medicininę pagalbą teikiančios grandys, kokia kasdienybės realybė, su kuo susiduria ten dirbantys medikai.

Daugiau kaip dvi savaites realiai vykdžiau medicininę evakuaciją ir taktinės medicinos mokymus atliekančioje nevyriausybiniame organizacijoje „TacMed Ukraine“ bei kartu su kolegomis anesteziologais-reanimatologais karinės struktūros gydymo įstaigoje, veikiančioje labai arti fronto linijos. Šioje misijoje teko realiai teikti medicininę pagalbą nuo karo nukentėjusiems kariškiams ir civiliams asmenims.

Ukraina, skirtingai negu Lietuva, kiekviename regione turi karo medicinos centrus – ligonines, kurias valdomos Karo medicinos tarnybos, kuri pavaldi kariuomenės vadui. Šie medicinos centrai, be kita ko, turi pareigą užtikrinti

Kalbant apie karo traumų gydymą, Ukrainos specialistai perrašys medikams skirtus šios disciplinos vadovėlius.

■ Kaip organizuojamas ligoninių darbas karo zonose? Kaip Ukrainos medicinos sistema pasikeitė prasidėjus karui?

– Organizaciniu požiūriu Ukrainoje išskirtinos trys sistemos, kurios labai glaudžiai bendradarbiauja teikiant pagalbą nukentėjusiems. Tai yra kariuomenės medicina, kur kiekvienas kariuomenės vienetas turi savo medikų komandą, besirūpinančią karių gyvybėmis pačiame fronte, užtikrina aukų evakuaciją iki pirminio apžiūros ir pagalbos punkto, geba suteikti pradinę ir labiau kvalifikuotą chirurginę pagalbą iki taško, kur įsijungia antroji – karo medicinos – sistema.

ir sužeistų karių priežiūrą ne tik savo regione, tačiau yra įpareigoti sukurti mobiliąsias chirurgines brigadas, kurios dirba nedidelėse pafrontės gydymo įstaigose, į kurias sužeistieji pristatomi iš fronto.

Tai pagal NATO standartus įvardijamos rolė 2/3 gydymo įstaigos, kur teikiama ne tik pirminė, tačiau ir specializuota (pavyzdžiui, neurochirurgija, kraujagyslių chirurgija) chirurginė pagalba. Tokiose komandose dirba keletas anesteziologų, keletas chirurgų, traumatologų, slaugytojų, įstaigose įmanoma laboratorinė ir radiologinė diagnostika, veikia keletas operacinių, intensyviosios terapijos palatų. Šios gydymo ►

► Įstaigos su mobiliosiomis komandomis dažniausiai veikia iki keliasdešimt kilometrų nuo fronto teritorijoje.

Toliau pacientų kelias pasitelkiant medicininę evakuaciją driekiasi į miestų gydymo įstaigas, kur jau išijungia trečioji sistema – civilinė sveikatos priežiūra. Natūralu, kad esant dideliui skaičiui sužeistųjų karinių struktūrų sistemos nepajėgia aprėpti viso pacientų srauto ir didelė dalis sužeistųjų, kuriems reikia specializuoto tolesnio traumų gydymo bei reabilitacijos, patenka į civilines, tiek ministerijai, tiek savivaldai pavaldžias, gydymo įstaigas. Labai svarbu paminėti, kad paciento kelias nuo sužeidimo vietos driekiasi iš rytų į vakarus, tolyn nuo sužeidimo vietos iki Kyjivo, Lvivo, Vinycios ir kituose šalies vakaruose esančių miestų gydymo įstaigų. Visame šiame kelyje pacientui gali tekti pabūti ir penkiose šešiose gydymo įstaigose ir skirtingais etapais gaunamos skirtingos paslaugos, nuo pirminio žaizdų sutvarkymo iki reabilitacijos ir atkuriamojo gydymo. Taip pat svarbu suprasti, kad tarp visų šių logistinių etapų privaloma užtikrinti saugų ir kokybiškos priežiūros sužeistųjų pervežimą, arba kitaip

tariant – evakuaciją. Tam naudojamas įvairus transportas: nuo šarvuotų pėstininkų mašinų ar robotų fronte iki itin gerai techniškai aprūpintų greitosios medicinos pagalbos reanimobilių, galinčių saugiai pervežti kritinės būklės pacientus, nuo paprastų furgonėlių iki specialiai pacientams įrengtų autobusų, traukinių ar sraigtasparnių. Dalis šių pervežimų organizuojama ir atliekama karo medikų, tačiau daugiau negu pusė evakuacijų įvykdoma tarptautinių nevyriausybinių organizacijų, tokių kaip jau minėta „TacMed Ukraine“, Raudonasis Kryžius, „Gydytojai be sienų“, MOAS ir kt.

Kai susilieja keletas skirtingų sistemų, galime tik įsivaizduoti, kokio sudėtingumo procesas vyksta. Jo sukoordinavimas, užtikrinimas, kad viskas įvyktų sklandžiai ir laiku, kad nenukentėtų pacientai, kad gydymo įstaigos žinotų, kiek ir kokių pacientų pas juos atkeliauja, kad visi turėtų pakankamų išteklių pagalbai teikti, kad tie ištekliai atvyktų saugiai, kad būtų užtikrinama bent bazinė dokumentacija ir t. t., yra išpūdingo sudėtingumo veiksmas. Šie procesai Ukrainoje nesusireguliojo iš karto, pradžioje taip pat buvo daug neaiškumų, netikrumo, nesupratimo, kas už ką atsakingas, ir, be abejo, klaidų. Manau, kad šio proceso valdymą privalo pamatyti visi, kuriems gali tekti tokius procesus organizuoti mūsų šalyje, kad tų klaidų išvengtume. Didžiausia klaida, kurią galime padaryti kaip šalis, – nesimokyti iš kitų klaidų.

Atsakydamas į antrąją klausimo dalį, norėčiau pabrėžti, kad sveikatos priežiūros sistema ir pati medicina nuolat kinta. Susipažinus su Ukrainos sistema, norisi pasidžiaugti, kaip sparčiai nuėjome link Vakarų kokybės savo sveikatos sistemoje, o juk startavome nuo to paties atspirties taško po Sovietų Sąjungos griūties. Lietuvos sveikatos sistema jau senokai yra išsprendusi iššūkius, kurie vis dar kamuoja Ukrainos sveikatos sistemą. Tačiau, kad ir kaip paradoksiškai ar net makabriškai skambėtų, karas yra galimas progreso variklis. Tai matoma ir teikiant pagalbą sužeistiesiems. Karo pradžioje moderni įranga, kaip humanitarinė pagalba, keliavo į Ukrainą ir nedažnas vietos specialistas žinojo, ką su ta įranga daryti, o dabar matomas visai kitas vaizdas. Greitosios diagnostikos, laboratorinių tyrimų, ultragarso tyrimų naudojimas yra kasdienė praktika, skausmo valdymo ir traumų priežiūros algoritmai nugludinti tiek, kad mes turime važiuoti pas kolegas ir mokytis, semtis jų patirties. Kalbant apie karo traumų gydymą, Ukrainos specialistai perrašys medikams skirtus šios disciplinos vadovėlius.

Jeigu žiūrėtume iš sisteminės perspektyvos, per keletą metų šalyje beveik nuo nulio kuriama reabilitacijos sistema, psichologinės pagalbos galimybės, steigiamos protezų gamybos įmonės, kurios vos spėja atliepti didžiulį poreikį. Sveikatos apsaugos ministerija daug dirba sveikatos sistemos finansavimo klausimais, deda pastangas tvarkyti vaistų kompensavimo, jų prieinamumo, sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo problemas, daugėja būtinos diagnostikos įrangos, keičiamas požiūris į medikų rengimą. Iš tiesų išpūdinga matyti, kad kariaujanti šalis sugeba daryti tokio masto būtinas pertvarkas ir reformas, kurios

A. Pečkauskas misijoje Ukrainoje dirbo ir operacinėje.

Šiam agresoriui humanitarinės teisės pažeidimai yra kasdienybė, ir, atrodo, netgi labai priimtina.

orientuotos ne tik į karo nukentėjusiųjų gydymą, bet ir į tolimą ateitį rūpinantis kiekvienu šalies gyventoju.

■ **Ar šiame kare gydytojai yra gerbiami kariaujančių pusių, ar lygiai taip pat tampa taikiniai, kas yra šiurkštus humanitarinės teisės pažeidimas?**

– Deja. Šiame kare, kaip ir ankstesniuose, kuriuose agresorė yra Rusija, raudonas kryžius ant pastatų ar automobilių traktuojamas kaip taikiny, o ne saugumo simbolis. Tai byloja tūkstančiai susprogdintų greitosios medicinos pagalbos automobilių, šimtai subombarduotų, sudegintų, susprogdintų ligoninių ne tik šalies rytuose, tačiau ir per nesibaigiančius miestų bombardavimus.

Vienas ciniškiausių man žinomų išpuolių – kone Kyjivo centre veikiančios vaikų ligoninės („Ohmatdyt“) apšaudymas balistine raketa ankstyvą sekmadienio rytą. Suprantant, kad balistinės raketos pasiklysta labai retai, peršasi mintis, kad kažkas savo rankomis uždėjo taikinį ant vaikų ligoninės ir nuspaudė raudoną mygtuką. Nesuvokiamas žiaurumas.

Istorijos apie savo darbo vietose žuvusius gydytojus ar slaugytojus yra dažnas reiškinys. Mano paskutinio vizito metu pasiekė žinios apie kolegą anesteziologą, kuris žuvo raketomis susprogdinus gydymo įstaigą netoli fronto. Taip pat paminėtina, kad prieš medikus rengiamos ir diversantų operacijos. Teko girdėti apie atvejį, kai savanoriais apsimetę diversantai atnešė į ligoninę sunkiai dirbantiems medikams užnuodyto maisto. Pasitaikę atvejų apie užnuodytą geriamąjį vandenį ir panašių...

Šiam agresoriui humanitarinės teisės pažeidimai yra kasdienybė, ir, atrodo, netgi labai priimtina.

■ **Ar būtų galima Ukrainos medikų patirtimi pasinaudoti Lietuvoje? Ką reikėtų keisti, kokius veiksmus reikėtų pradėti įgyvendinti (ar jau įgyvendinama) Lietuvoje?**

– Džiugu, kad po antrosios misijos, dar vasaros pabaigoje, Sveikatos apsaugos ministerija vykdė strateginę sesiją, kurioje visos šioje misijoje dalyvavusios komandos (iš Kauno, Panevėžio, Šiaulių ir Klaipėdos gydymo įstaigų) ▶

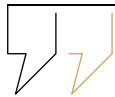
► dalijosi savo išvalgomis ir pasiūlymais, ką galėtume ir privalėtume daryti Lietuvoje, kad pasiruoštume dienai X. Labai viliojosi, kad į šiuos pasiūlymus bus atsižvelgta. Pasiūlymai sukasi apie tris lygius.

Pirmas, turime kelti mūsų medikų kompetencijas srityse, susijusiose su traumų gydymu, taktine medicina, pagalbos teikimu atšiauriomis sąlygomis, rūšiavimu, pacientų pervežimo įgūdžius. Būtinai tarpinstitucinės ir gydymo įstaigose vykdomos pratybos imituojant masines nelaimes. Kaip sistema privalome gebėti kokybiškai ir laiku suteikti pagalbą dideliui skaičiui nukentėjusiųjų. Atėjus dienai X, laiko mokytis nebebus, reikės veikti.

Antras, valstybės, savivaldybės ir gydymo įstaigų medicinos priemonių ir vaistų rezervo nomenklatūros bei turimų medžiagų kiekių peržiūra, prisitaikant prie naujos Ukrainoje matomos realybės. Scenarijai, pagal kuriuos valstybė ruošiasi, yra dinamiški, ir Ukrainos pavyzdys yra tai, pagal ką šiuo metu privalome keisti pasirengimo scenarijus. Taip pat į šalį atkeliaujančių vaistų, medicininių

priemonių, techninės įrangos, chirurginių instrumentų tiekimo grandinių peržiūra ir diversifikavimas yra būtinas aspektas – mūsų, kaip ir daugelio šalių, ištekliai yra priklausomi nuo išorinio tiekimo, nėra daug vaistų ar įrangos, kurią galime gaminti šalyje, todėl ištikus nacionalinei nelaimei nesinorėtų patekti į situaciją, kai medikai prieš giltinę turi stoti plikomis rankomis.

Trečias, stiprinti gydymo įstaigų infrastruktūrą. Suprantama, kad kaip šalis neturime išteklių visose 60 savivaldybių pastatyti po karo ligoninę. Svarbu suprasti, kad baziniam pasirengimui kiekviena gydymo įstaiga turi turėti aiškų ekstremalių situacijų valdymo planą, labai aiškiai atliepti tris dalykus: kur slėpsis darbuotojai ir pacientai pavojaus atveju, ar turėsime nepriklausomą energetiką ir vandenį, ar turėsime vaistų ir priemonių rezervą paslaugoms teikti. Kai kalbame apie aukštesnio lygio pasirengimą, turime suprasti, kad Lietuva nėra didelė šalis, turime kalbėti apie keletą, galbūt keliolika gydymo įstaigų, kurios šalia bazinio nepriklausomumo turėtų turėti galbūt net požeminę infrastruktūrą, kad

Civilinė sveikatos apsaugos sistema turi žinoti, kokie lūkesčiai jai keliami iš kariuomenės, atitinkamai krašto apsaugos sistema privalo padėti civilinei sistemai tuos lūkesčius pasiekti.

A. Pečkauskas: „Galime mobilizuotis, kai to tikrai reikia.“

galėtų teikti paslaugas kilus pavojui. Kad šis punktas būtų įgyvendintas, tiesiog būtinas Lietuvos kariuomenės, Lietuvos karo medicinos tarnybos ir civilinės sveikatos apsaugos sistemos glaudus bendradarbiavimas bei veiksmų koordinavimas. Civilinė sveikatos apsaugos sistema turi žinoti, kokie lūkesčiai jai keliama iš kariuomenės, atitinkamai krašto apsaugos sistema privalo padėti civilinei sistemai tuos lūkesčius įgyvendinti.

Dalis įžvalgų pradėtos atliepti dar buvusios Vyriausybės, dalis vyksta jau šiuo metu, tačiau tikrieji prioritetai ir rūpinimasis sveikatos sistemos pasirengimu pasimatys, kai bus patvirtintas valstybės biudžetas. Jeigu žodžius lydi ištekliai, galime konstatuoti, kad prioritetas suteikiamas.

■ **Keliuose interviu esate minėjęs, kad visi Lietuvos medikai yra civiliai rezervininkai. Gal galėtumėte apie tai plačiau papasakoti? Kaip medikų darbas keistųsi karo atveju?**

– Taip. Lietuvos medikai yra civiliai rezervininkai, kurie patenka tarp specialybių, kurios yra kritinės ištikus ekstremalioms situacijoms. Dar praėjusiais metais sveikatos apsaugos ministro įsakymu gydymo įstaigos buvo įpareigosios pasirengti ekstremaliųjų situacijų valdymo planus. Viena tokio plano dedamųjų – rašytinis darbuotojų supažindinimas su jų funkcijomis tokios situacijos metu. T. y. visi darbuotojai privalėtų prisistatyti į savo darbovietes ir atlikti jiems pavestas funkcijas. Už šios pareigos neatlikimą numatyta administracinė atsakomybė.

Žinoma, įpareigojimas yra viena, tačiau ir Ukrainos pavyzdžiai rodo, kad dalis medikų į darbą karo atveju neatvyksta, ir priežastys yra įvairios: pradedant savo pačių šeimos saugumo užtikrinimu, baigiant asmeninėmis baimėmis. Ir esant tokiai grėsmei administracinė atsakomybė, matyt, nėra veiksnys, kuris gali sulaikyti medikus ar kitų kritiškai svarbių specialybių atstovus. Turėtume kalbėti ne apie sankcijas, tačiau apie realiai galinčius veikti įrankius, padedančius jaustis saugesniems ir labiau motyvuotiems ateiti į darbą ekstremaliuose situacijose. Man pačiam, kaip anesteziologui-reanimatologui, nekiltų jokių klausimų, kur ateiti ir ką daryti, jeigu žinočiau, kad mano šeima yra saugi.

■ **Per COVID-19 pandemiją Lietuvos medikams padėjo savanoriai, kurie slaugė ligonius ir mažino rizikas neperdegti medicinos personalui. Kokias per pandemiją įgytas patirtis medicinos sistemoje būtų galima panaudoti karo atveju? Kaip ir kuo Lietuvoje gyventojai galėtų padėti šalies medikams karo atveju?**

– Per COVID-19 pandemiją kilęs žmonių susitelkimas, noras padėti kitam, didžiulis savanorystės mastas, kai to tikrai reikia, parodė, kad su mumis, kaip visuomene, viskas yra gerai. Tai parodė, kad galime mobilizuotis, kai to tikrai reikia. Neabejoju, kad tokį reiškinį stebėtume ir kilus kitai nacionalinei grėsmei. Manau, kad šiuo metu turime dvi puikias institucijas, kur visi civiliai žmonės jau dabar gali prisijungti ir labai nesunkiai ras savo vietą padedant šaliai sunkiu metu, – tai Lietuvos šaulių sąjunga ir vis dar kuriamos komendantūros. Šių organizacijų tikslai yra koordinuotai padėti susitelkti

žmonėms ir ištiesti pagalbos ranką ten, kur to labiausiai reikia. Matyt, suprantame, kad koordinuotas veikimas žmonių grupėje yra gerokai efektyvesnis negu po vieną. Lietuvos šaulių sąjunga turi netgi medicininius batalionus, kur medicininio išsilavinimo neturintys asmenys gali įgyti puikių įgūdžių, reikalingų teikti pagalbą lauko sąlygomis nukentėjusiesiems, sužinoti taktinės medicinos principus, pirmosios pagalbos teikimo principus ir kt. Šie įgūdžiai gali praversti ne tik karo atveju, tačiau ir kasdienybėje ištikus nelaimei. ■

A. Pečkauskas

- Gimė 1987 m.
- 2012 m. LSMU įgijo medicinos gydytojo kvalifikaciją, magistro laipsnį.
- 2016 m. LSMU įgijo gydytojo anesteziologo-reanimatologo kvalifikaciją.
- 2014–2020 m. dirbo gydytoju Londone (Jungtinė Karalystė), Plungės ligoninėje, LSMU ligoninės Kauno klinikose.
- 2020 m. Respublikinės Kauno ligoninės direktorius medicinai.
- 2021–2024 m. Sveikatos apsaugos ministerijos viceministras.
- 2024 m. rugpjūtį–gruodį sveikatos apsaugos ministras.

V. Balkūnas: „Yra baimė ne tik važiuoti į karą. Yra ir baimė aprašyti, ką ten pamatei“

Apie žurnalistų situaciją ir jų darbo specifiką priešakinėse linijose. Apie prisitaikymą naujoje ir pavojingoje aplinkoje ir galimybes dirbti, kad išliktų objektyvūs ir saugūs, **Rūta Andriuškaitė** kalbėjosi su ne vienoje karo zonoje dirbusiu *15min.lt* specialiuoju korespondentu **Vidmantu Balkūnu**.

■ Kaip žurnalistai turi prisitaikyti prie reportažų rengimo karinio konflikto metu?

– Visų pirma reiktų pasakyti, kad niekas žurnalistų prieš jų valią nesiunčia dirbti į pavojingas zonas, tarp jų – karo. Tai yra jo paties pasirinkimas. Motyvai ten vykti gali būti patys įvairiausi: nuo noro patirti adrenalina iki garbės siekio ir geresnio atlygio. Neretai tai gali būti sumišę į vieną kokteilį. Tiesa, bent jau Lietuvos žurnalistams darbas karo zonoje dažniau atneša nuostolių negu papildomai uždirbtų pinigų. Arba bent jau tas darbas nėra papildomai kitaip apmokamas arba skatinamas negu darbas, pavyzdžiui, Europos Parlamente ar komandiruotė į kokių sporto čempionatą.

Jeigu žurnalistas tikrai apsisprendė, kad nori dirbti karo zonoje, tuomet turėtų tam ruoštis palaipsniui. Pradėti nuo darbo avarijose, gaisruose, kriminaliniuose įvykiuose, dirbti kariuomenės pratybose ir teisėsaugos operacijose. Patartina pabudėti ligoninių priėmimo skyriuose, su greitąja medic-

svarbiausia savybė yra komunikacija, t. y. mokėjimas bendrauti su įvairiausiais žmonėmis. Nežinau, tai yra duota ar išmokstama. Tačiau žinau žmonių, kurie labai norėjo dirbti karo zonoje, tačiau ten nuvykus jiems nepavykdavo beveik niekur patekti ar padaryti kokio įdomesnio reportažo. Koją jiems kišo komunikacinių įgūdžių nebuvimas.

Žinoma, patekti į karo zoną, o ypač dabar, galima ir be viso šio pasiruošimo. Tai nėra sudėtinga. Tačiau tai dažniausiai baigiasi vienkartinio vizitu arba vienu kitu nekokybišku išvažiavimu. Kare per daug visi turi savo problemų ir bėdų, kad dar užsiimtų kokio savimylės priežiūra ir apsauga. Čia negali būti „kietas“, turi išmokyti „įtekėti per mažiausią galią plyšį“. O tam reikia daug patirties.

Turi išmokyti tinkamai elgtis, kad nereikėtų tavęs ganyti, turi mokėti išklausyti, prisitaikyti, rasti kompromisus, bet kartu netapti viskam pritariančiu ir savo nuomonės neturinčiu minkštimu, privalai išmokyti stebėti ir pastebėti, paklusti, padėti, suprasti ir sykiu nepamiršti, ko atvykai, –

Kare per daug visi turi savo problemų ir bėdų, kad dar užsiimtų kokio savimylės priežiūra ir apsauga.

nos pagalba, bent kartą pamatyti žmogaus skrodimą, darbą morge ir panašiose situacijose. Taip pradėdama kaupti patirtis, kaip dera elgtis specifinėse, o kartais ir pavojingose situacijose.

Ir jeigu po viso to neprašina noras važiuoti į karą, tuomet dera baigti specialius kursus, kuriuose mokoma, kaip elgtis per apšaudymą, slėptis nuo snaiperių, suteikti medicininę pagalbą sužeistam kolegai ir ką reiškia patekti į nelaisvę. Užsienio agentūros nė vieno savo žmogaus į karinius konfliktus neišleidžia be šių kursų baigimo pažymėjimo. Lietuvoje situacija švelnesnė. Dažniausiai pasiruošimas yra laikomas paties žurnalistų reikalu.

Tačiau vienas svarbiausių aspektų, apie kurį niekur nekalbama, – norint dirbti sudėtingose situacijose bene

rengti reportažų. Nors atrodo, kad tai gana paprasta, šias savybes mažai kam pavyksta įtvirtinti ir išsivirti kaip karo žurnalistui.

Beje, kaip atskirti žurnalistą, kuris kare dirba ilgai? Jų nepamatyti *selfnant* ar pozuojant su šarvinėmis liemenėmis. Kuo ilgiau dirbi – tuo mažiau norisi rodyti, koks tu „kietas“. Ir atvirkščiai – pirmą kartą atvažiavus tai būna labai svarbu. Parodyti visiems aplink, kad „buvai kare“, nors realybėje tos liemenės gal net ir nereikėjo.

■ Kokios sąlygos buvo dirbant pirmojoje karo zonoje ir šiuo metu, kai teko lankytis Ukrainoje?

– Nuo žurnalistinio darbo pradžios man teko dirbti įvairiose nekasdienėse situacijose. Kai kas tai vadina pavojingomis. ▶

V. Balkūnas: „Kare viskas paprasčiau – arba esi gyvas ir sveikas, arba ne.“

► Gal. Nežinau. Bet jeigu aš dar gyvas, vadinasi, tos situacijos gal nebuvo tokios rizikingos, kaip kitiems atrodo?

Visos karo zonos, kuriose teko dirbti, labai skiriasi. Kai atskridau į Kosovą, ten turbūt buvo likęs tik karo zonos pavadinimas, nors kartkartėmis ir pasitaikydavo karių žūčių. Afganistane pavojus realiai buvo vienintelis – užvažiuoti ant sprogmenų ar ne. Neužvažiuoti. Kalnų Karabache vietos, kuriomis važinėjome, buvo paženklintos žuvusiais ar sužeistais žurnalistais, mums pavyko to išvengti. Gal pavojus jau irgi buvo praėjęs.

O Ukrainoje kitaip. Būta daug įvairių nekasdienių situacijų, daug netikrumo, gal net nemažai rizikos. Bet kažkaip viskas iki šiol sėkmingai. Nesprogome, snaiperis nepataikė, dronai aplenkė. Ir nepasakytumei, kad vengiau pavojingų vietų. Kaip tik į jas mane traukia. Tačiau viskas nutikdavo arba iki man atvažiuojant, arba jau išvažiavus. Gal tai galima pavadinti ir sėkme.

■ **Papasakokite plačiau apie darbo specifiką (ar yra tam tikros informavimo apie saugumą procedūros ir t. t.), kai vykstate į karo zoną.**

– Žurnalistų saugumo procedūros vykstant į karo zoną priklauso nuo redakcijos ir redaktoriaus požiūrio. Yra redakcijų, kurios bet kurią akimirką žino, kur yra jų žmonės, juos lydi saugumo specialistai, būna paruošti komandos evakuacijos planai, o žurnalistai vežiojami tik šarvuotais automobiliais. O būna ir kitų kraštutinių, kai po savaitės tylos darbo karo zonoje žurnalistas gauna redaktoriaus žinutę: „Tai kada bus straipsnis?“

Abu kraštutinumai turi savo plusų ir minusų. Jeigu perdėtai tave saugos – nepamatysi ir nepadarysi nieko išskirtinio, nes tau tiesiog neleis važiuoti ten, kur kiti nevažiuoja, arba yra nors minimali rizika. Kita vertus, jeigu jau rimtai blaškaisi po frontą ir tau iš tiesų kas nors nutiks, pavyzdžiui, kaip mano bičiuliui režisieriui Mantui Kvedaravičiui, kuris buvo pagrobtas Mariupolyje, niekas tavęs nepasigės ar juo labiau nežinos, kaip būtų galima tave iš ten ištraukti.

■ **Daugelyje šalių ribojama žurnalistų laisvė dirbti, t. y. teikti informaciją visuomenei iš įvykio**

Ir atsiranda paradoksas – kuo valstybė demokratiškesnė ir žiniasklaida turi mažiau apribojimų, tuo priešiška valstybė gauna daugiau jautrios informacijos, kuri jai gali padėti.

V. Balkūnas: „Būna ir kitų kraštutinių, kai po savaitės tylos darbo karo zonoje žurnalistas gauna redaktoriaus žinutę: „Tai kada bus straipsnis?““

viestos. Kodėl tai didelė problema ir kodėl žurnalistai turi būti apsaugoti?

– Reikia suprasti ir susitaikyti, kad karas nėra įprasta žurnalisto darbo aplinka visais atžvilgiais. Nuo galimų pavojų ir rizikos iki to, kur galima patekti, ką galima rašyti, ko negalima, kaip tai daryti ir pan. Ir čia yra keli aspektai. Pirmasis – valstybės siekis išlaikyti piliečių motyvaciją priešintis, o tai daryti skelbiant neigiamas žinias yra sudėtinga. Į karą daug drąsiau eis vyras, kuris girdi, kaip jo šalies kariuomenė laimi, o priešas triuškinamas, negu tas, kuris žinos, kad vyksta apylygė kova ir kad jo valstybei nelabai gerai sekasi. Todėl valstybė, siekdama išlikti, privalo užsiimti propaganda, tik šiuo atveju ji skirta bendram šalies labui.

Antras aspektas – žvalgybų darbe stipriai išaugusi viešųjų šaltinių analizės (OSINT) reikšmė. Kitaip tariant, viską, ką paskelbia žurnalistai, stebi priešiška žvalgyba ir iš to dėlioja bendro paveikslą. Ir atsiranda paradoksas – kuo valstybė demokratiškesnė ir žiniasklaida turi mažiau apribojimų, tuo priešiška valstybė gauna daugiau jautrios informacijos, kuri jai gali padėti. Kitaip tariant, kuo žurnalistai pateikia daugiau informacijos, tuo labiau gali pakenkti savo valstybei. Tačiau informacijos nepateikimas ar jos nuslėpimas nubraukia tą vieną iš ribų, kuri skiria demokratinę santvarką nuo autoritarinės.

■ Vykstant karui žurnalistas yra stebėtojas ar teisingumo ieškotojas?

– Manau, kad visų pirma tai priklauso, ar žurnalistas yra vienaip ar kitaip susitapatinęs ar susijęs su viena iš kariaujančių pusių. Tai kaip sporto rungtynėse. Jeigu žaidžia tavo šalis arba esi su ja susitapatinęs, žaidimą komentuosi vienaip. Jeigu žaidžia tų šalių sportininkai, kurių tu nepažįsti, neturi jokių politinių ar socialinių sąsajų, komentuosi turbūt daug objektyviau. Taip ir su žurnalistika kare. Kiekvienos kariaujančios pusės žurnalistai temps paklodę į savo pusę, o kitos veiksmus vadins propaganda.

Dar vienas svarbus dalykas – savicenzūra. Dirbant šiuolaikiniuose konfliktuose sunku tikėtis vienam žurnalistui nušviesti karą iš abiejų pusių. Dažniausiai dirbama vienoje ir nesiblaškoma. Atsiranda įdirbis, pažintys, draugai, kurie dėl tavęs nuoširdžiai stengiasi ir nori padėti, nes tu karą rodai iš jų pusės. Kita vertus, norėdamas dirbti toliau, negali labai stipriai kritiškai rašyti apie savąją pusę. Pirmiausia, tavimi liks nusivylę kontaktiniai žmonės, kuriuos turi kariuomenėje ir kitur, o iš kitos pusės – saugumo tarnybos ar Užsienio reikalų ministerija tau gali tiesiog neišduoti būtinos darbui akreditacijos. Todėl tokiose situacijose turi sugebėti nuolat laviruoti tarp noro bei galimybės pateikti informaciją ir noro toliau ten dirbti.

Tačiau norą ieškoti teisybės privalo turėti geras žurnalistas. Ir ne tik dirbdamas karo zonoje.

■ Kas sunkiausia emociškai atsidūrus karo zonoje?

– Sunkiausia būna ne ten dirbant. Karo zonoje beveik be pastangų prisitaikai prie to gyvenimo ir iššūkių. Sunkiausia man būna grįžus, kai vėl grįžti į pukuotą ir saugų gyvenimą. Iki šiol sunku suvokti ir apibūdinti tą būseną, bet kare jautie-

si gyvas ir tikras. O grįžus vėl tenka prisitaikyti prie pseudo-komfortiškos rutinos, intrigų, regis, beprasmių problemų ir darbų. Ir tas „tikrumo“ pojūtis nėra mano sugalvotas. Apie tai kalba labai daug ten pabuvusių.

Karas įtraukia. Ir dažnai tie, kurie kiek ilgiau pagyvena karo zonoje, grįžę vėl veržiasi atgalios. Nes ten viskas paprasčiau ir tikriau. Lieka tik pagrindiniai Maslow piramidės poreikiai: saugumas, maistas ir šiluma. Nereikia aiškintis, kodėl ne taip pažiūrėjai, kodėl iškart neatrašei el. laiško, kodėl nenupirkai cinamoninių bandelių su citrinų prieskoniu ar neparodei posūkio vairuodamas. Ten viskas paprasčiau – arba esi gyvas ir sveikas, arba ne.

■ Ką galėtumėte patarti skaitytojams, kaip pasiūlytumėte jiems vertinti pasaulyje vykstančius įvykius, kad būtų kritiškai ir netikėtų skleidžiamomis melagienomis?

– Visą vertinti kritiškai. Net ir tą informaciją, kurią pateikia „draugiška žiniasklaida“. Tai nereiškia, kad ji meluoja. Tai reiškia, kad kiekviena pusė stengiasi labai tendencingai ▶

► pateikti informaciją ir nesibodi pačių įvairiausių priemonių. Šiame procese nemažą dalį sudaro ir pačių žurnalistų objektyvumas ir suvokimas arba nesuvokimas, kokią įtaką visuomenės nuomonės formavime jie atlieka. Tai nėra tiesiog darbas, kurį jie turi padaryti. Žurnalistai turėtų ne plaukti bendrai suformuota nuomone, o kiek įmanoma parodyti gyvenimo realybę. O tą realybę gali pamatyti tik gyvai.

Ne kartą pats tuo įsitikinau, kai perskaitęs vienpusiškas naujienas nuvyksti į realų gyvenimą ir supranti, kad tai, ką skaitei, švelniai tariant, nėra tiesa. Arba mažų mažiausiai pateikta labai vienpusiškai. Taip buvo keliaujant kartu su migrantais nuo Sirijos sienos, taip buvo Maidane, taip neretai būna ir Ukrainos fronte. Būna, kad kai kurie dalykai stipriai skiriasi nuo to, kas rašoma ir ką matai savo akimis.

Daug žurnalistų pastarąjį dešimtmetį tapo tinginiais, kuriems nesinori palikti šilto redakcijos lizdelio. Darbas nuotoliu, interviu telefonu, greitos sensacingos antraštės, skuba, nenoras gilintis į temą, o neretai ir baimė apginti savo nuomonę. Prisitaikymas prie esamos situacijos. O tokiame būsename mažiausiai norisi jaukti tą patogų gyvenimą

ir atlaikyti galbūt kitokią nuomonę. Ne tą, kurią perskaitei „Telegram“ kanale, o tą, kurią pats susidarei eidamas, patirdamas ir bendraudamas su žmonėmis tiesiogiai. Nes yra baimė ne tik važiuoti į karą. Yra ir baimė aprašyti, ką ten pamatei.

■ Ar Lietuvos žiniasklaidoje karinis konfliktas ir Ukrainos politinės aktualijos nušviečiamos objektyviai, ar yra tam tikrų nutylėjimų apie „nepatogias“ žinias?

– Lietuvoje Ukrainos aktualijos nušviečiamos labai vienpusiškai. Ir tai visiškai nesunku pastebėti. Kasdien skaitome, kiek ukrainiečių kariai neutralizavo Rusijos karių, atliko diversijų, sunaikino priešo technikos ir pan. Tačiau beveik nerasime (nebent išimtiniais atvejais) atvirkštinės informacijos. Jeigu kalbama apie rusų atakas, tai bus nukentėję civiliai, vaikai, ligoninės ar prekybos centrai. Niekur nekalba apie karinius nuostolius arba kas buvo įsikūręs tuose prekybos centruose ar kultūros įstaigose. Nepopuliari tema, tačiau dirbdamas Ukrainoje ir kalbėdamasis neoficialiai beveik visuomet gaudavau atsakymą, kad rusai nešaudo šiaip sau – tuos objektus, kurie buvo atakuojami, vienaip ar kitaip naudojo kariškiai. Arba būdavo taikomasi į juos, tačiau raketa ar dronas jų nepasiekęs nukrisdavo į civilinę infrastruktūrą.

Iš kitos pusės, kare, kuris tave liečia, negali būti neutralus, tačiau nereikia ir užsiliūliuoti vienpusiškai informacija.

■ Kokie pagrindiniai iššūkiai būtų Lietuvos žurnalistams šalyje paskelbus karo ar nepaprastąją padėtį?

– Lietuvos redakcijos daugiau ar mažiau ruošiasi darbui pavojingomis sąlygomis. Tiesa, dauguma redakcijų ruošiasi simboliškai. Nupirktos dvi trys šarvinės liemenės redakcijos žurnalistams yra geriau negu nieko, tačiau realybėje tai būtų tik simbolinė apsauga žmonėms, kurie liktų dirbti savo darbo.

O liktų ne visi. Kaip ir Ukrainoje. Ir kartais gal visai ne tie, kurie garsiausiai šaukė apie atsidavimą. Vienaip ar kitaip, žiniasklaida Lietuvoje veiktų ir išgyventų. Klausimas tik dėl to, kiek žus kolegų ir koks išliks profesionalumas. Pradžioje bus chaosas ir suirutė. Bet viskas pamažu susistyguos. Kaip ir Ukrainoje, dalis žurnalistų turbūt išeis savanoriais ginti šalies ir netrukus žus, kažkas išvažiuos į užsienį, kažkas pasiliks, kažkas prasigers, o kažkas atras save iš naujo. Daug čia nesuprognozuosi. Nemanau, kad žurnalistika bus išskirtinis sektorius.

Iššūkis bus bendruomenę nuo nemokamų mėšainių, virtuvelių, koncertų, kokteilių ir stalo teniso turnyrų perorientuoti į darbą karo ar kitokiomis sudėtingomis sąlygomis. Juk mes nežinome, koks karas bus pas mus. O gal net ne karas, bet situacija, kai visiems reiks susitelkti. Pavyzdžiui, košmarinimas dronų atakomis. Mano manymu, žurnalistai dabar per daug pripratę prie patogaus ir komfortiško gyvenimo, dėl to stipriai išsikreipia jų vertybinis stuburas. Persiorientuoti iš tokios pozicijos į atsidavusį darbą iš idėjos bus sunku. Juk didžiąja dalimi žurnalistika – privatus verslas. Todėl turbūt jau dabar vertėtų užduoti sau klausimą, o ką aš darysiu, jeigu prasidėjus karui mano portalo ar televizijos savininkas nu-

V. Balkūnas: „Naivu tikėtis, kad okupuotoje šalyje, kad ir slapta, galėtų veikti nepriklausomi žurnalistai.“

Ruoštis turime dabar. Ir ne darbui okupacijoje, o tam, kad tos okupacijos nebūtų.

spręs uždaryti redakciją ir nebetęsti veiklos dėl per didelės rizikos ir kaštų jo verslui. Kur tuomet būsiu aš ir kaip elgsiuosi netekęs pajamų? Ieškosiu padienio darbo ar tęsiu savo misiją iš idėjos?

Naivu tikėtis, kad okupuotoje šalyje, kad ir slapta, galėtų veikti nepriklausomi žurnalistai. Visų jų laukia panašūs pasirinkimai – arba kolaboruoti, arba pradingsi amžiams duobėje su kalkėmis. Tikėtis, kad dirbsiu okupacijoje kaip nepriklausomas žurnalistas ir būsiu tas „laisvas žodis“, yra mažų mažiausiai naivu, bet realiau kalbant – visiškas kvailumas ir nesupratimas, ką daro rusai.

Ruoštis turime dabar. Ir ne darbui okupacijoje, o tam, kad tos okupacijos nebūtų. O tam reikia susitelkti. Ir čia kaip žurnalistams iškyla daug rimtų klausimų. Kaip dirbsime, jeigu ateis diena X – bandysime ginti žurnalistikos ar vis dėlto valstybės principus ir tikslus? Kai tai prasidės, abiejų tikslų suderinti nebus įmanoma. Ir dar reiks atsakyti, o kur rasti tą ribą? Tarp vertybių, kurios buvo diegiamos, kol buvo lengvas ir patogus gyvenimas, ir tų pasirinkimų, kuriuos ir atnešė tas geras gyvenimas ir silpnumas. Žurnalistams irgi.

Todėl pagrindiniai žurnalistų iššūkiai karui atėjus bus ne juridiniai – galima ar negalima, o vertybiniai – kas aš esu ir ką galiu padaryti dėl savo šeimos, draugų ir šalies. Ar man tas pats, kas vaikščios po mano ir mano tėvų namus, ar man tas pats, kas bus su mano šeima, tėvais ir senelių kaimu, kuriame užaugau? Atsakymą kiekvienas turime surasti pats. ■

V. Balkūnas

- Gimė 1982 m. Varėnoje.
- 2024 m. Vilniaus universitete įgijo žurnalistikos magistro laipsnį.
- 2007–2015 m. „Lietuvos ryto“ fotožurnalistas ir operatorius.
- Nuo 2015 m. naujienų portalo *15min* fotožurnalistas, tyrimų skyriaus žurnalistas.
- Straipsniai, fotografijos, vaizdo medžiaga buvo publikuoti „The Wall Street Journal“, „The New York Times“, „Die Zeit“, „Hufvudstadsbladet“, AFP, AP agentūrose.
- Reportažus rengė iš Kosovo, Afganistano, Ukrainos ir Kalnų Karabacho karo zonų, 2015 m. Maidano revoliucijos Kyjive. 2015 m. rengė reportažus apie migrantų krizę, sekdamas paskui prieglobsčio prašytojus nuo Sirijos sienos iki Vokietijos, 2016 m. fotografavo ir rašė apie migrantų krizę iš Graikijos ir Makedonijos pasienio, Sicilijoje esančių migrantų stovyklų.

KARAS IR ŽALOS ATLYGINIMAS

Atpildo valanda

Teisminės atsakomosios priemonės ir valstybių jurisdikcinis imunitetas pagal tarptautinę teisę

Dr. Inga MARTINKUTĖ

Advokatė, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto dėstytoja

Kol tarptautinė bendrija kuria naujus mechanizmus, skirtus Rusijos agresijai prieš Ukrainą įvertinti ir atsakomybės klausimams spręsti, privatinė teisė ir civiliniai ieškiniai taip pat gali atlikti reikšmingą vaidmenį siekiant atlyginti Rusijos padarytą žalą fiziniams ir juridiniams asmenims. Rusijai pradėjus karinę agresiją prieš Ukrainą, tūkstančiai privačių asmenų pareiškė ieškinius Ukrainos teismuose ir prašo atlyginti Rusijos ginkluotųjų pajėgų padarytą žalą Ukrainos teritorijoje. Daug tokių bylų jau išnagrinėta Ukrainos teismuose, o privatūs asmenys ieško galimybių pripažinti ir įvykdyti šiuos sprendimus užsienio valstybėse, kuriose randamas Rusijos valstybei priklausantis turtas.

Paprastai valstybės teismai turi jurisdikciją nagrinėti ieškinius dėl žalos atlyginimo, kai ši žala padaroma jų teritorijoje, net jei atsakovas yra užsienio subjektas. Tačiau, kai ieškinyje pareiškiamas prieš suverenią valstybę, tarptautinė teisė reikalauja taikyti jurisdikcinį imunitetą. Šis principas kyla iš *par in parem non habet imperium*, reiškiančio, kad viena suvereni valstybė neturi teisės įgyvendinti teisminę jurisdikciją kitos suverenios valstybės atžvilgiu. Jungtinių Tautų Konvencija dėl valstybių ir jų turto jurisdikcinio imuniteto (dar neįsigaliojusi) taip pat numato, kad valstybė savo ir savo turto atžvilgiu naudojasi imunitetu nuo kitos valstybės teismų jurisdikcijos, išskyrus atvejus, numatytus šioje konvencijoje.

Tarptautinis Teisingumo Teismas byloje *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening)* pabrėžė, kad jurisdikcinio imuniteto netaikymas užsienio valstybei laikomas tarptautinės teisės pažeidimu. Todėl daugelis teismų atsisako nagrinėti bylas prieš užsienio valstybes. Pavyzdžiui, LR apeliacinis teismas 2024 m. gruodžio 4 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. e2T-45-912/2024 atsisakė pripažinti ir leisti vykdyti Ukrainos teismo sprendimą, motyvuodamas tuo, kad Ukrainos teismas netaikė

valstybės imuniteto byloje prieš Rusijos Federaciją dėl karinės agresijos padarytos žalos ir negautų pajamų atlyginimo privačiam asmeniui. Panašiai pasisakė ir Nyderlandų Hagos apygardos teismas byloje *Oleksandr Tereshchenko (Ukraina) prieš Rusijos Federaciją*.

Vis dėlto valstybės jurisdikcinis imunitetas nėra absoliuti norma, kuriai teikiamas absoliutus prioritetas prieš visas kitas tarptautinės teisės taisykles. Tai reiškia, kad, procesiniu požiūriu, nustačius, jog atsakovas yra užsienio valstybė, ieškovui tenka našta įrodyti, kad turi būti taikoma viena iš tarptautinės teisės pripažįstamų išimčių iš jurisdikcinio imuniteto.

Vienas iš galimų būdų suderinti valstybės jurisdikcinį imunitetą su kitomis imperatyviomis tarptautinės teisės normomis yra teisminių atsakomųjų priemonių (*countermeasures*) taikymas. Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus (ARSIWA) 22 straipsnis reglamentuoja atsakomąsias priemones, kurias apibūdina kaip decentralizuotos tarptautinės teisės sistemos priemonės, kuriomis nukentėjusioji valstybė siekia apginti savo teises nuo tarptautinės teisės pažeidimo. Pagal tarptautinę teisę atsakomosios priemonės gali apimti įvairius veiksmus, kuriuos viena valstybė taiko reaguodama į kitos valstybės padarytą tarptautinės teisės pažeidimą. Tokiu atveju valstybės elgesys, formaliai nesuderinamas su tarptautiniu įsipareigojimu, nelaikomas neteisėtu, jei jis atitinka atsakomųjų priemonių sąlygas. Atsakomosios priemonės gali būti laikinas įsipareigojimų sustabdymas, įskaitant ir jurisdikcinio imuniteto netaikymą agresiją vykdančiai valstybei, jeigu tokios priemonės yra proporcingas atsakas į tarptautinį neteisėtą veiksmą, laikinas ir priimtas siekiant paskatinti pažeidžiančiąją valstybę laikytis tarptautinės teisės įsipareigojimų.

Tarptautinis Teisingumo Teismas byloje *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening)* nepasisakė dėl teisminių atsakomųjų priemonių taikymo,

todėl iš principo būtų galima teigti, kad jurisdikcinio imuniteto netaikymas Rusijos Federacijos atžvilgiu galėtų būti laikomas teisėta atsakomąja priemone kaip atsakas į neteisėtą agresiją prieš Ukrainą. Agresija ir jėgos panaudojimas prieš suverenią valstybę yra itin sunkūs Jungtinių Tautų Chartijos 2 straipsnio 4 dalies pažeidimai, todėl agresorės imuniteto nepaisymas būtų pateisinamas atsakas į tarptautinės teisės pažeidimus.

Kaip pabrėžiama tarptautinės teisės doktrinoje, atsakomųjų priemonių mechanizmas gali suderinti tarptautinės atsakomybės ir imuniteto institutus nesugriaunant visos sistemos. Vis dėlto mokslinėje literatūroje reiškiami abejonių, ar valstybės iš tiesų pasitiki atsakomųjų priemonių institutu ir ar nacionaliniai teismai turi teisę savarankiškai taikyti tokias priemones?

Todėl tolesnėje straipsnio dalyje analizuojama, kodėl atsakomosios

priemonės gali būti tinkamas būdas derinti prieštaringas tarptautinės teisės normas ir tikslus, taip pat užtikrinti veiksmingą teisių gynimą agresijos aukoms.

Dėl jurisdikcinio imuniteto kaip atsakomosios priemonės taikymo praktikos

Visų pirma teigiama, kad atsakomosios priemonės, nukreiptos į jurisdikcinio imuniteto netaikymą, yra labai retos ir jų praktika nenuosekli. Tačiau pasaulyje plačiai paplitusi tendencija taikyti universalią civilinę jurisdikciją kaip tarptautinės atsakomybės įgyvendinimo priemonę, tik dažnai jos nėra įvardijamos tiesiogiai kaip atsakomosios priemonės. Kai kurios bylos patvirtina, kad civiliniai ieškiniai gali būti naudojami kaip priemonė reikalauti atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus, net jei tai susiję su kitų valstybių suvereniais veiksmais. Taip pat JAV teismų praktikoje galima išvelti tendenciją ▶

Yra daug teisės aktų, kurie numato, kad „valstybės, remiančios terorizmą“, praranda jurisdikcinį imunitetą ir gali būti patrauktos atsakomybėn už tokius veiksmus nacionaliniuose teismuose.

Tarptautinio Teisingumo Teismo posėdis.

►riboti jurisdikcinį imunitetą, kai kalbama apie tarptautinius nusikaltimus ar terorizmo rėmimą.

Be to, yra daug teisės aktų, kurie numato, kad „valstybės, remiančios terorizmą“, praranda jurisdikcinį imunitetą ir gali būti patrauktos atsakomybėn už tokius veiksmus nacionaliniuose teismuose. Pavyzdžiui, 1996 m. JAV įstatymas dėl Antiterorizmo ir efektyvios mirties bausmės (angl. *Antiterrorism and Effective Death Penalty Act*) pripažino, kad valstybės terorizmo rėmėjos netenka jurisdikcinio imuniteto dėl ieškinių, susijusių su kankinimais, neteisminiais nužudymais, orlaivių sabotažu, įkaitų paėmimu ar tokių veiksmų rėmimu. Analogiškas nuostatas įtvirtina ir 2012 m. Kanados įstatymas dėl Teisingumo terorizmo aukoms (angl. *Justice for Victims of Terrorism Act*). 2016 m. JAV įstatymas dėl Teisingumo prieš terorizmo rėmėjus (angl. *Justice Against Sponsors of Terrorism Act*) dar labiau išplėtė valstybės imuniteto išimtį, susijusias su terorizmu. JAV Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje taip pat pripažino, kad imuniteto netaikymas šiais atvejais turi atsakomąjį pobūdį.

JAV Užsienio valstybių imuniteto įstatyme (angl. *Foreign Sovereign Immunities Act*) taip pat numatyta imuniteto išimtis dėl „tarptautinių nuosavybės nusavinių“. Ši išimtis taikoma tais atvejais, kai nuosavybė paaimama „pažeidžiant tarptautinę teisę“ ir sukuria ryšį tarp imuniteto netaikymo ir tarptautinės atsakomybės įgyvendinimo. Jeigu ieškovai įrodo, kad už ekspropriaciją nebuvo suteikta kompensacija, JAV teismai laiko, kad jų jurisdikcija nėra apribota valstybės imunitetu. Ši rai da rodo, kad imuniteto išimtis dėl „tarptautinio nuosavybės nusavinimo“ tapo instrumentu, leidžiančiu JAV teismams vertinti įvairių suverenų veiksmų neteisėtumą ir pritaikyti adekvačias nukentėjusių asmenų teisų gynimo priemones.

Pačios Rusijos 2014 m. federalinis įstatymas „Dėl užsienio valstybės ir jos turto jurisdikcinio imuniteto“ numato, kad Rusijos teismai gali atsisakyti taikyti užsienio vals-

Tik vykdomosios valdžios organai esą yra pajėgūs įvertinti, koks atsakas į tarptautinės teisės pažeidimą yra teisėtas, o teismai neturi įgaliojimų taikyti atsakomąsias priemones.

tybėms jurisdikcinį imunitetą vadovaudamiesi abipusiškumo principu. Tai reiškia, kad užsienio valstybės imunitetas gali būti ribojamas Rusijoje, jei ta valstybė riboja Rusijos imunitetą savo teismuose. Tačiau reikia pabrėžti, kad suverenų valstybių imunitetas nėra taikomas remiantis abipusiškumo principu. Todėl Rusijos teismo sprendimas atsisakyti taikyti užsienio valstybei imunitetą dėl abipusiškumo galėtų būti vertinamas kaip tarptautinės teisės pažeidimas.

Jurisdikcinio imuniteto netaikymas pagal šias priemones dažnai yra tiesioginė reakcija į tariamus tarptautinės teisės pažeidimus, siekiant priversti kitas valstybes nutraukti neteisėtus veiksmus, t. y. atsakomosios priemonės. Irano 2012 m. įstatymas „Dėl jurisdikcijos spręsti civilines bylas prieš užsienio vyriausybes“ (angl. *the Act on Jurisdiction to Try Civil Cases Against Foreign Governments*) aiškiai išreiškia, kad

tokio imuniteto netaikymo teisinis pagrindas yra atsakomųjų priemonių mechanizmas.

Dėl teismų kompetencijos taikyti atsakomąsias priemones

Kai kurie autoriai teigia, kad atsakomosios priemonės paprastai yra politinių valstybės organų, atsakingų už užsienio politiką, kompetencija, o nacionaliniai teismai negali savarankiškai taikyti atsakomųjų priemonių be vykdomosios valdžios, atsakingos už valstybės tarptautinius santykius, įsikišimo ar pritarimo. Tik vykdomosios valdžios organai esą yra pajėgūs įvertinti, koks atsakas į tarptautinės teisės pažeidimą yra teisėtas, o teismai neturi įgaliojimų taikyti atsakomąsias priemones.

Tačiau tarptautinės teisės komisijos (ILC) valstybių atsakomybės kodifikacijos straipsniai nenurodo, kuris konkretus valstybės organas gali taikyti atsakomąsias priemones. ARSIWA 4 straipsnis numato, kad

bet kurio valstybės organo veiksmai priskiriami valstybei. Tarptautinės teisės ekspertas Marco Longobardo sutinka su kitu tarptautinės teisės autoritetu Carlo Focarelli, kad teisinių galėjimas savo veiksmais sukurti valstybei atsakomybę skiriasi nuo įgaliojimo veikti valstybės vardu. Tačiau toks skirtumas yra grynai formalus ir nepaaiškina, kodėl nacionaliniai teismai neturėtų ar negalėtų taikyti tarptautinių decentralizuotų atsakomybės mechanizmų. Tarptautinės atsakomybės įgyvendinimas retai kada priklauso tik vienam valstybės organui, o nacionaliniai teismai dažnai dalyvauja šiame procese įvairiomis formomis. Juo labiau kad galutinį sprendimą netaikyti jurisdikcinio imuniteto vis tiek priima nacionalinis teismas konkrečioje byloje. Pavyzdžiui, *Rainbow Warrior* bylos aplinkybės leidžia suprasti, kad funkcinio imuniteto netaikymas gali būti teisėtas būdas įgyvendinti tarptautinę atsakomybę už neteisėtus veiksmus, padarytus forumo valstybės teritorijoje. Kitoje byloje dėl KGB agento, kuris buvo kaltinamas dėl dviejų politinių pabėgėlių nužudymo Vokietijoje, federalinis teismas konstatavo, kad Sovietų Sąjunga, įsakiusi įvykdyti šiuos nužudymus, „šurkščiai pažeidė visus civilizacijos principus ir tarptautinės teisės normas, reglamentuojančias tinkamus diplomatinis santykius tarp valstybių“. Funkcinio imuniteto netaikymas šiuo atveju nebuvo grindžiamas paprotine imuniteto išimtimi, bet buvo tiesiogiai kildinamas iš Sovietų Sąjungos tarptautinės atsakomybės ir pareigos atlyginti žalą.

M. Longobardo papildomai teigia, kad tarp valstybės organų egzistuoja funkcijų pasidalijimas, todėl teismai negali veikti valstybės vardu. Tačiau jis neatsižvelgia į faktą, kad daugelyje valstybių atsakomųjų priemonių taikymas remiasi įvairių valstybės organų veiksmų visuma. Jau anksčiau minėti JAV ir Kanados įstatymai numato tokių priemonių taikymą, kitose paminėtose valstybėse atsakomųjų priemonių taikymo iniciatyvą parodė teismai. M. Longobardo taip pat remiasi AR-

SIWA nuostata, kad prieš taikydama atsakomąsias priemones valstybė turi (a) paraginti pažeidusią valstybę įvykdyti savo išpareigojimus ir (b) pranešti apie ketinimą taikyti atsakomąsias priemones bei pasiūlyti derybas, ir teigia, kad tai gali padaryti tik vykdomoji valdžia. Tačiau jis neatsižvelgia į tai, kad raginimas laikytis tarptautinės teisės ir pranešimas apie galimas atsakomąsias priemones gali būti pateikiami skirtingų valstybės organų dar gerokai prieš tai, kai klausimas dėl imuniteto atsiduria teisme ir teismui reikia priimti tik galutinį sprendimą, ar visos atsakomųjų priemonių taikymo sąlygos yra išpildytos.

Priešingai, kyla pagrįstas klausimas, ar jurisdikcinės atsakomosios priemonės gali būti pritaikytos vien tik vykdomosios ar įstatymų leidžiamosios valdžios veiksmais, nes galiausiai tik nacionalinis teismas priima sprendimą netaikyti imuniteto valstybei pažeidėjai, kai toks reikalavimas yra pareiškiamas konkrečioje byloje.

M. Longobardo taip pat abejoja, ar nacionaliniai teismai tiesiogiai gali nustatyti kitos valstybės tarptautinės teisės pažeidimą, kuris yra būtina atsakomųjų priemonių taikymo sąlyga. Tačiau šis argumentas negalioja Rusijos agresijos prieš Ukrainą atveju, nes agresijos neteisėtumas yra akivaizdus ir aiškiai konstatuotas daugelyje tarptautinių organizacijų sprendimų bei Tarptautinio Teisingumo Teismo nutartyje (2022 m. kovo 16 d. įsakymas dėl laikinųjų apsaugos priemonių). Be to, šis M. Longobardo argumentas yra silpnas, nes nacionaliniai teismai dažnai taiko ir aiškina tarptautinę teisę įvairiuose kontekstuose, įskaitant žmogaus teises, pabėgėlių teisę ar imuniteto bylas.

Galiausiai M. Longobardo teigia, kad atsakomosios priemonės yra politinis sprendimas, nes prieš jas taikant reikia įvertinti, ar valstybė yra nukentėjusi nuo tarptautinio pažeidimo, ar tikslinga taikyti atsakomąją priemonę, ar ji atitinka teisėtumo sąlygas? Tačiau net pats M. Longobardo pripažįsta, kad jėgos

nenaudojimo principas yra *erga omnes* pobūdžio, todėl bet kuri valstybė turi teisę taikyti atsakomąsias priemones. Valstybės vykdomoji valdžia gali spręsti dėl politinio atsakomųjų priemonių tikslingumo, tačiau teisinių pareiga yra taikyti teisę ir užtikrinti teisingumą agresijos aukoms ypač tais atvejais, kai tarptautinė sistema dėl savo decentralizuoto pobūdžio negali suteikti aukoms tinkamo teisių gynimo būdo. Pagaliau nacionaliniai teismai yra pakankamai kompetentingi vertinti, ar atsakomosios priemonės atitinka teisinius reikalavimus, tokius kaip proporcingumas, taip pat ar jos skatina atsakingą valstybę nutraukti pažeidimą ir suteikti reparaciją.

Išvados

Šiame straipsnyje trumpai apžvelgiama tarptautinėje bendruomenėje vykstanti diskusija dėl valstybių jurisdikcinio imuniteto ir teisminių atsakomųjų priemonių taikymo byloje prieš užsienio valstybes, kuri labai aktuali siekiant prisiteisti žalą, kurią dėl Rusijos agresijos patiria Ukrainos privatus asmenys.

Nors kai kurie teisininkai abejoja, ar nacionaliniai teismai turi teisę savarankiškai taikyti teismines atsakomąsias priemones netaikyti užsienio valstybės imuniteto, lygiai taip pat yra daug pagrįstų argumentų, kodėl nacionaliniai teismai gali tiesiogiai taikyti atsakomąsias priemones byloje prieš Rusiją dėl pastarosios agresijos ir neteisėto jėgos naudojimo Ukrainoje.

Jurisdikcinio imuniteto netaikymas šiame kontekste leidžia suderinti valstybių imuniteto institutą su valstybių atsakomybės principu. Valstybių praktikoje nėra toks retas atvejis, kad funkcinio imuniteto netaikymas buvo faktinis atsakymas į ankstesnius neteisėtus kitos valstybės veiksmus.

Teisminės atsakomosios priemonės atlieka svarbią funkciją – jos užtikrina karo aukų teisių gynimą, kai nėra jokių realių alternatyvų įgyvendinti tarptautinę valstybių atsakomybę ir priversti valstybę agresorę sumokėti už daromą žalą. ■

KARAS IR NEBAUDŽIAMUMAS

Kai teisingumas atsitrenkia į sieną

Ar agresorius gali slėptis po valstybės imuniteto skraiste?

Kęstutis ŠVIRINAS
Advokatas

Karas Ukrainoje paliečia daugelį visuomenės sričių, ir teisė – ne išimtis. Diskusijos apie sankcijas ir pabėgėlių teisių apsaugą jau tapo įprastos, tačiau žalos atlyginimo klausimai dėl karinių veiksmų kol kas sulaukia mažiau dėmesio. Tai laikina – Lietuvą jau pasiekia nukentėjusiųjų prašymai suteikti teisinę pagalbą, kad būtų kompensuoti dėl agresijos patirti nuostoliai. Tai ne tik aktuali mokslinių diskusijų tema – tai jau ir valstybės pareiga. Ir procesai jau prasidėjo.

Pirmoji kregždė – 2024 m. gruodžio 4 d. Lietuvos apeliacinis teismas priėmė nutartį civilinėje byloje Nr. e2T-45-912/2024, kurioje buvo sprendžiamas klausimas, ar pripažinti ir leisti vykdyti Lietuvos Respublikos teritorijoje Ukrainos Kyjivo srities teismo sprendimą prieš Rusijos Federaciją. Ukrainos teismas įpareigojo Rusiją atlyginti žalą, padarytą karo veiksmais. Iš pirmo žvilgsnio teisingumo jausmas sufleruoja, kad atsakomybė aiški. Tačiau Lietuvos teismas atsisakė pripažinti Kyjivo teismo sprendimą. Persikaičius šią nutartį mano minėtas teisingumo jausmas ištirpo tarptautinės teisės principų akiratyje. Ir svarbiausia – nebūtų teisinga teigti, kad šis teisingumo jausmo ištirpimas yra nepateisinamas teisės taikymo požiūriu.

Ši nutartis tapo reikšminga – ja remiamasi ir kitose analogiškose bylose. Tačiau kyla klausimas, ar toks požiūris į valstybės imunitetą nuo teismų yra vienintelis galimas?

Teismo nutarties esmė

Ukrainos įmonė kreipėsi į Lietuvos apeliacinį teismą su prašymu pripažinti ir leisti vykdyti Kyjivo srities ūkio teismo sprendimą, kuriuo iš Rusijos Federacijos priteista per 8,5 mln. JAV dolerių už tiesioginius nuostolius, negautą pelną ir bylinėjimosi išlaidas. Žala kilo 2022 m. kovo 6 d., kai dėl Rusijos karinės agresijos ir šaudmenų panaudojimo išplietė gaisras įmonės sandėliuose – sunaikintas turtas, prekės, patalpos.

Rusijos Federacija, atstovaujama ambasados Lietuvoje, nesutiko su

prašymu, remdamasi valstybės imuniteto principu – esą be aiškaus Rusijos sutikimo Lietuvos teismai negali nagrinėti tokių bylų.

2024 m. gruodžio 4 d. Lietuvos apeliacinis teismas atmetė prašymą, motyvuodamas, kad sprendimo pripažinimas prieštarautų tarptautinei viešajai tvarkai ir Lietuvos Konstitucijai. Teismas pabrėžė, kad Kyjivo teismas nepagrįstai Rusijos naudai netaikė valstybės imuniteto nuo užsienio valstybių teismų jurisdikcijos, nes žala kilo dėl Rusijos karinių veiksmų, kurie patenka į viešosios teisės reguliuojamą erdvę (*acta jure imperii*).

Kas yra valstybės imunitetas nuo užsienio valstybių teismų jurisdikcijos?

Valstybės imunitetas nuo užsienio valstybių teismų jurisdikciją – tai tarptautinės teisės principas, pagal kurį valstybė ir jos institucijos negali būti patrauktos atsakovėmis kitos valstybės teismuose be minėtos valstybės ar jos institucijų sutikimo. Tai valstybės suvereniteto išraiška. Pabrėžtina, kad šiuo metu nėra vieno tarptautinio akto, kuris vieningai ir visuotinai privalomai reglamentuotų valstybės imunitetą, jo taikymo sąlygas. Todėl šio tarptautinio papročio reglamentavimo funkcijas atlieka lokalūs tarptautiniai aktai, tarptautiniai teismai, atskiros valstybės savo vidaus aktais ir valstybių vidaus teismai formuodami teisės precedentes. Tokia situacija neišvengiamai sudaro prielaidas skirtingų valstybių skirtingiems požiūriams į valstybės imuniteto taikymo sąlygas.

Šiandien dauguma šalių laikosi riboto imuniteto doktrinos: valstybė saugoma nuo užsienio teismų jurisdikciją tik tuomet, kai veikia kaip suverenas (*acta jure imperii*), o ne kaip komercinis subjektas (*acta jure gestionis*). Viešosios teisės veiksmai – kaip teisėkūra, diplomatinė veikla ar net kariniai veiksmai – paprastai laikomi *acta jure imperii*.

Lietuvoje nėra specialaus įstatymo, kuris reglamentuotų valstybės imuniteto taikymą. Todėl visas dėmesys tenka Lietuvos teismams. 1998 m.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pirmasis pritaikė riboto imuniteto doktriną, pripažindamas, kad absoliutus imunitetas nebeatitinka šiuolaikinės tarptautinės teisės realybės.

Iki 2024 m. Apeliacinio teismo nutarties Lietuvos teismai nebuvo sprendę, ar tarptautinės teisės požiūriu neteisėti valstybės *acta jure imperii* veiksmai pateisina valstybės imuniteto taikymo tikslus.

Teismo motyvai: tarp teisingo formalumo ir realaus teisingumo

Lietuvos apeliacinis teismas nutarė pabrėžti, kad Rusijos Federacijos veiksmai Ukrainos teritorijoje – karinė agresija – patenka į *acta jure imperii* sritį t. y. tokia agresija yra valstybės veikla, patenkanti į viešosios teisės reguliuojamą sritį. Todėl Rusijos Federacija šios agresijos atžvilgiu turi absoliutų imunitetą nuo kitų valstybių teismų.

Ir štai kaip šią išvadą pagrindė teismas. Rėmėsi Tarptautinio Teisingumo Teismo išaiškinimu 2012 m. vasario 3 d. sprendimu byloje *Vokietija prieš Italiją*, taip pat išvada, kad užsienio valstybės yra *linkusios* suteikti

valstybės imuniteto apsaugą tais atvejais, kai žalą sukelia užsienio valstybių karinės pajėgos. Todėl neteisėti kariniai veiksmai yra valstybės *acta jure imperii*, neatsižvelgiant į jų neteisėtą pobūdį bei tarptautinį pasmerkimą; nagrinėjamu atveju žala kilo iš karinių veiksmų (delikto), todėl Rusijos Federacija veikė viešosios teisės srityje; netaikius atsakovei Rusijos Federacijai valstybės imuniteto byloje dėl ginkluotos karinės agresijos veiksmais padarytos žalos atlyginimo (dėl žalos, padarytos kariniais veiksmais) prieštarautų tarptautinei viešajai tvarkai.

Kyla klausimas, ar kartais nėra taip, kad Lietuvos apeliacinis teismas pasirinko konservatyvų (formalų) požiūrį į situaciją, kai yra pateisinamas valstybės imunitetas nuo kitos valstybės teismų jurisdikcijos net ir tada, kai teisme sprendžiamas valstybės atsakomybės už visuotinai privalomų tarptautinių įsipareigojimų (*jus cogens*) pažeidimus, pvz., neteisėtais kariniais veiksmais svetimoje valstybėje padarytos žalos atlyginimas.

Nemanau, kad verta diskutuoti klausimu, ar karinė agresija svetimos valstybės teritorijoje yra visuotinai ▶

Šiuo metu nėra vieno tarptautinio akto, kuris vieningai ir visuotinai privalomai reglamentuotų valstybės imunitetą, jo taikymo sąlygas.

Jungtinės Tautos pasmerkė Rusijos agresiją.

►privalomo tarptautinio įsipareigojimo (*jus cogens*) pažeidimas.

Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja, priimdama 2022 m. kovo 2 d. rezoliuciją, ne tik visuotinai pasmerkė Rusijos Federacijos vykdomą karinę agresiją prieš Ukrainą, bet ir kons tatavo, kad ši agresija yra Jungtinių Tautų Chartijos 2 straipsnio 4 dalies įsipareigojimo pažeidimas.

Lietuvos apeliacinis teismas nutartyje nekėlė diskusijos dėl Rusijos Federacijos vykdomos neteisėtos karinės agresijos reikšmės, nes teismas sprendė, kad valstybės kariniai veiksmai yra valstybės *acta jure imperii*, todėl jų neteisėtas pobūdis neturi įtakos taikant imuniteto apsaugą tai valstybei.

Lietuvos apeliacinis teismas yra visiškai teisingas savo nutartyse referuodamas į aplinkybę, kad tarptautinėje praktikoje gana plačiai gyvena toks valstybės imuniteto doktrinos taikymo aiškinimas, kuris neleidžia riboti valstybės imuniteto nuo kitos valstybės teismų net ir dėl tokių jos veiksmų, kurie pažeidžia tarptautinius įsipareigojimus (*jus cogens*).

Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) 2013 m. birželio 11 d. sprendimas byloje *Stichting Mothers of Srebrenica prieš Nyderlandų Karalystę* (2013):

„Tarptautinė teisė nepalaiko pozicijos, kad civilinis ieškinys turėtų panaikinti imunitetą nuo ieškinio vien dėl to, kad jis grindžiamas įtarimu dėl ypač sunkaus tarptautinės teisės normos, net ir *jus cogens* normos, pažeidimo.“

Šią išvadą teismas grindė kito teismo – Tarptautinio Teisingumo Teismo – jau minėtu 2012 m. vasario 3 d. sprendimu byloje *Vokietija prieš Italiją*. Šis teismas papildomai konstatavo, kad nėra pakankamos valstybių praktikos, kuri leistų teigti, jog rimti pažeidimai panaikina valstybės imunitetą.

Tačiau detaliau analizuodami minėtus teismų sprendimus pastebime, kad abiejuose sprendimuose teismai palietė dar vieną klausimą – ar valstybės imunitetas nuo kitos valstybės teismų jurisdikcijos

nepažeis kito tarptautinėje teisėje įtvirtinto principo – asmens teisės į teisingumą (*access to justice*).

Tai rodo, kad teismams kilo abejonė ar, žvelgiant į teisės į teisingumą visuotinai privalomą pobūdį (*jus cogens*), valstybės imunitetas nuo kitos valstybės teismų jurisdikcijos nepažeis minėto tarptautinės teisės principo, t. y. neužkirs nukentėjusiai šaliai kelio į jos teisių gynimą, kai nėra kitos alternatyvos minėtai teisei ginti – alternatyvios jurisdikcijos nebuvimas.

Minėtas klausimas EŽTT sprendime byloje *Stichting Mothers of Srebrenica prieš Nyderlandų Karalystę* (2013) buvo atsakytas labai formaliai ir lakoniškai (sprendimo p. 164):

„<...> tai nereiškia, kad, nesant alternatyvios teisių gynimo priemonės, imuniteto pripažinimas ipso facto yra teisės kreiptis į teismą pažeidimas.“

vienu atveju negali pateisinti valstybės pažeidžios imuniteto nuo užsienio teismų, vis dažniau matoma ne tik teisės mokslininkų darbuose, bet ir oficialiuose užsienio teismų dokumentuose:

„Tarptautinis kankinimo nusikaltimas turi ypatingą statusą: jį draudžia imperatyvi tarptautinės teisės norma (*jus cogens*) ir jis suteikia pagrindą visuotinei jurisdikcijai.“

„Tarptautinė teisė nepripažįsta veiksmo, pažeidžiančio *jus cogens*, suverenaus veiksmo. Todėl valstybės *jus cogens* normos, draudžiančios oficialų kankinimą, pažeidimas neturėtų teisės į tarptautinės teisės suteikiamą imunitetą.“

Italijos Aukščiausiasis Kasacinis Teismas (*Corte di Cassazione*) nusprendė, kad Vokietija negali remtis

Ar valstybės imunitetas nuo kitos valstybės teismų jurisdikcijos nepažeis kito tarptautinėje teisėje įtvirtinto principo – asmens teisės į teisingumą?

Tarptautinis Teisingumo Teismas 2012 m. vasario 3 d. sprendime byloje *Vokietija prieš Italiją* konstatavo, kad:

- valstybių (taip pat JT) imunitetas yra absoliutus, net jei nėra alternatyvaus teisinio mechanizmo ginčui spręsti (p. 165);
- alternatyvaus teisinio kelio nebuvimas savaime nereiškia žmogaus teisių pažeidimo (p. 164).

Remiantis tuo, kas išdėstyta, mano požiūriu, tarptautiniai teismai (1) supranta teisės į teisingumą užtikrinimo aktualumą šioje situacijoje, bet (2) kol kas neranda atsakymo tarptautinės teisės šaltiniuose.

Alternatyvus požiūris: tarptautinių įsipareigojimų (*jus cogens*) pažeidimas nėra oficialus valstybės aktas (*acta jure imperii*), dėl kurio turi būti taikomas valstybės imunitetas

Nuomonė, kad tarptautinių įsipareigojimų (*jus cogens*) pažeidimas kiek

valstybės imunitetu byloje, kurioje Italijos pilietis reikalavo žalos atlyginimo už deportaciją ir priverstinį darbą Antrojo pasaulinio karo metu. Teismas rėmėsi tuo, kad pažeidimai buvo susiję su *jus cogens* normomis, kurios viršija valstybės imunitetą. Analogiškai sprendė ir Graikijos pirmosios instancijos teismas (*Proto-dikeio*) Livadijoje, kuris 1997 m. rugsėjo 25 d. priėmė sprendimą už akių prieš Vokietiją ir priteisė kompensaciją 1944 m. birželio 10 d., vokiečių okupacijos metu, Graikijoje, Graikijos Distomo kaime, įvykusių žudynių aukų paveldėtojams.

„Kaip jau minėta, Tarptautinis Teisingumo Teismas 2012 m. vasario 3 d. sprendimu *Vokietija prieš Italiją* sukritikavo minėtus Italijos ir Graikijos teismų sprendimus. Tačiau savo išvadai, kad valstybės imunitetas galioja net ir esant kaltinimams dėl rimtų žmogaus teisių pažeidimų paremti, teismas nepateikė išsamios analizės, o rėmėsi statistiniu požiūriu – kiekybine na-

cionalinių sprendimų analize. Teismas rėmėsi tuo, kad nėra pakankamai valstybės praktikos, kad būtų galima laikyti šią išimtį tarptautinės paprotinės teisės dalimi.

Tačiau teisėjai nebuvo vieningi – šioje byloje yra pateiktos trijų teisėjų atskirosios (*dissenting*) nuomonės, kuriomis teisėjai pareiškė nesutikimą su teismo galutiniu sprendimu. Visi šie teisėjai akcentavo šiuos aspektus:

- Valstybės imunitetas negali būti taikomas, kai kalbama apie rimtus žmogaus teisių pažeidimus, tokius kaip karo nusikaltimai ir nusikaltimai žmogiškumui.

Teisėjas Antônio Augusto Cançado Trindade savo atskiroyje nuomonėje sukritikavo Tarptautinio Teisingumo Teismo taikytą kiekybės principą kaip pernelyg formalų ir mechaninį valstybių praktikos vertinimą, kai sprendžiama dėl papročių teisės egzistavimo:

„Teismo samprotavimai grindžiami mechaniniu nacionalinių sprendimų išvardijimu, nevertinant jų motyvų ar vertybių, kurias jie puoselėja. Tai formalus požiūris, neatsižvelgiantis į tarptautinės teisės raidą žmogaus teisių ir teisingumo prieinamumo principo kontekste.“

jurisdikcijos (forumo), kurioje galėtų siekti teisingumo. Ši išimtis praktikoje vadinama *paskutinio forumo* išimtimi (*last resort exception*), teigiant, kad, kai nėra jokių kitų veiksmingų priemonių ar kitų jurisdikcijų, kur nukentėję asmenys galėtų gauti teisinę apsaugą už žmogaus teisių pažeidimus, valstybė pažeidėja negali gintis valstybės imunitetu nuo kitų valstybių teismų jurisdikcijų.

Last resort išimtis glaudžiai siejasi su kitu tarptautinės teisės principu – teise į teisingumą taip, kaip ją apibrėžia tarptautinės žmogaus teisių normos (pvz., Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių kon-

Rusijos Federacijai Lietuvos teismuose atstovavo ambasada Vilniuje.

- Teisingumas negali būti paneigtas remiantis formaliomis procesinėmis taisyklėmis, kai kalbama apie sunkiausius tarptautinės teisės pažeidimus.
- Tarptautinės teisės imperatyvios normos (*jus cogens*) turi viršenybę prieš procesines taisykles, tokias kaip valstybės imunitetas.
- Tarptautinė teisė vystosi, ir teismas turėtų atsižvelgti į šiuolaikines tendencijas, kurios riboja imunitetą esant rimtiems žmogaus teisių pažeidimams.

Vertindamas pateiktas išvadas kokybiniu aspektu manau, kad joms paneigti nėra pakankama pasikliauti aplinkybe, jog tarptautinėje praktikoje daugiau egzistuoja priešingų nuomonių.

Last resort exception: kai nėra kur kreiptis

Italija minėtoje Tarptautinio Teisingumo Teismo byloje *Vokietija prieš Italiją* rėmėsi ne tik pažeidimų sunkumu, bet ir tuo, kad nukentėjusieji neturėjo jokios kitos

vencijos 6 straipsnis ir kt.). Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnis nustato teisę į *veiksmingą* teisinę gynybą ir *teisingą* bylos nagrinėjimą.

Dalis tarptautinės teisės mokslo atstovų pritaria, kad, kai nėra kitos alternatyvos, valstybės imuniteto taikymas paneigia teisę į teisinę apsaugą, o tai prieštarauja tarptautinėms žmogaus teisių normoms.

Tas pats EŽTT byloje *Waite ir Kennedy prieš Vokietiją* sprendė, kad valstybės imunitetas negali būti ▶

► taikomas, jeigu nėra alternatyvių priemonių ginčui spręsti:

„Teismo nuomone, esminis veiksnys nustatant, ar pagal Konvenciją leidžiama suteikti ESA imunitetą nuo Vokietijos jurisdikcijos, yra tai, ar pareiškėjai turėjo pagrįstų alternatyvių priemonių veiksmingai ginti savo teises pagal Konvenciją.“

Kitoje byloje: *J. C. ir kiti prieš Belgiją* (bylos nr. 11625/17) EŽTT konstatavo:

„Teismas sprendžia, kad alternatyvių priemonių atitinkamoms teisėms apsaugoti nebuvimas yra veiksnys, į kurį reikia atsižvelgti vertinant teisės kreiptis į teismą apribojimo proporcingumą.“

Teisė į teisingą teismą, arba teisė į teisingumą, yra tarptautinės teisės principas, kuris *jus cogens* normų hierarchijoje nenusileidžia valstybės imuniteto apsaugos principui.

Jungtinių Tautų Organizacija skelbia, kad teisė į teisingumą yra:

- Pagrindinė žmogaus teisė, būtina kitoms teisėms įgyvendinti.
- Teisės viršenybės dalis, kuri užtikrina, kad žmonės galėtų ginti savo teises teisinėmis priemonėmis.
- Universali vertybė, taikoma tiek nacionaliniuose, tiek tarptautiniuose kontekstuose.

Specialiojo Tribunolo Libanui (STL) teisėjas Antonio Cassese labai aiškiai suformulavo:

*„Teisė į teisingumą yra pagrindinė žmogaus teisė. Tai yra tarptautinės paprotinės teisės principas ir, tiesą sakant, *jus cogens* norma.“*

Teisė į teisingą teismą yra per daug reikšmingas tarptautinės teisės principas (*jus cogens*), dėl ko jis negali būti automatiškai ignoruojamas ar paneigiamas, kai yra sprendžiamas valstybės imuniteto klausimas.

Išvados

Minėta Lietuvos apeliacinio teismo bylos situacija išryškino vidinę di-

Tarptautinės teisės raidos procesas įpareigoja neapsiriboti vien tik retrospektyviniu požiūriu, remiantis istoriniais precedentsais.

lemą valstybių teisės į suverenitetą apimtini, kuri pasireiškia kaip dviejų teisės į suverenitetą saugomų vertybių konkurencija:

- valstybės agresorės teisė į suverenitetą: imunitetas nuo užsienio valstybių teismų jurisdikcijų;
- agresiją patyrusios valstybės teisė į suverenitetą – teisė gintis nuo tarptautinės teisės į suverenitetą pažeidimo.

Atitinkamai šios vidinės dilemos išsprendime neišvengiamai dalyvauja kitas fundamentinis tarptautinės teisės principas (*jus cogens*) – teisė į teisingą teismą, kuris turi būti vertinamas ne kaip papildomas, o kaip esminis elementas sprendžiant suvereniteto ribų klausimą.

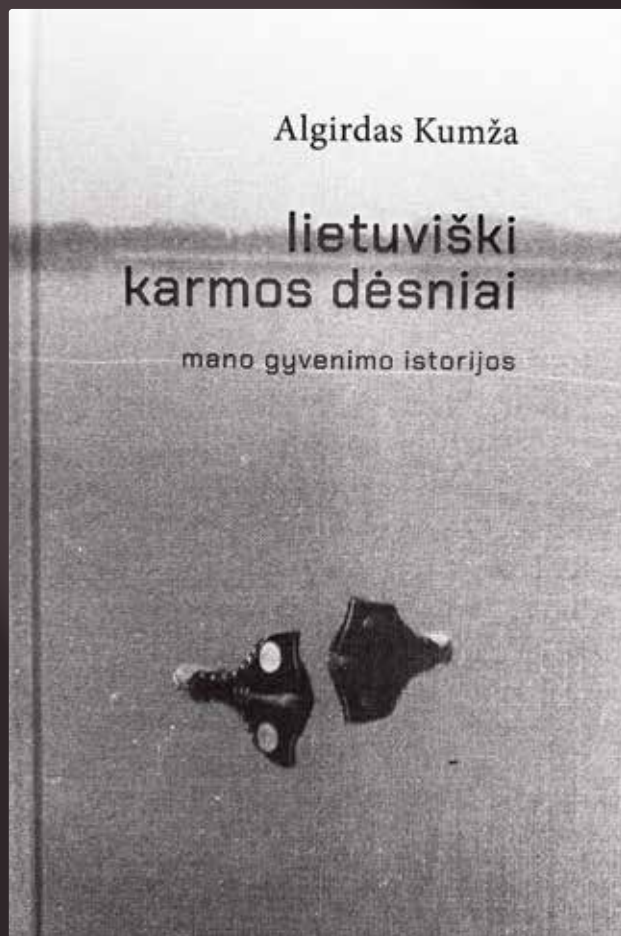
Nors oficialiojoje ir mokslinėje tarptautinėje praktikoje yra matomas nesutarimas, šios dilemos sprendime kol kas laimi agresorius – jis gali gintis imunitetu nuo kitų valstybių teismų ir ši gynyba kol kas yra efektyvi, nes alternatyvaus kelio, kaip agresijos aukos galėtų apginti savo teises, nėra.

Tačiau šis nesutarimas, mano nuomone, skatina ar net įpareigoja valstybės imuniteto klausimą svarstyti atidžiau. Tarptautinės teisės raidos procesas įpareigoja neapsiriboti vien tik retrospektyviniu požiūriu, remiantis istoriniais precedentsais, bet konceptualiai – vertinant jų kokybinį turinį ir gebėjimą prisidėti prie proporcingo tarptautinių principų įgyvendinimo. Tarptautinės teisės raida turi būti orientuota ne į formalų stabilumą, o į vertybinį nuoseklumą ir gebėjimą reaguoti į šiuolaikinius iššūkius.

Ar vis dar galima pateisinti tarptautinės teisės doktriną, kuri istoriškai apsaugojo Jungtinių Tautų Organizaciją nuo jos atsakomybės teismo vertinimo, palikdama nukentėjusius asmenis be realios galimybės ginti savo teises? Šis požiūris, nors gal ir turėjęs pagrindimą praeities kontekste, šiandien kelia rimtų abejonių dėl jo aktualumo, kai pasaulio geopolitinė padėtis kaista nuo diskusijų, viešų, tarp jų ir Jungtinių Tautų, deklaracijų, smerkiančių agresorių veiksmus. ■

Regėjau didžiausius pasaulio įvykius: Berlyno sienos griūtį, Sąjūdžio gimimą, Šri Lankos cunamį. Turėjau nuskęsti ledinėje Patagonijos upėje, nugarmėti į Himalajų prarajas, tačiau paskutinę akimirką mane sugriebdavo kažkieno stipri ranka.

Algirdo Kumžos knygą „Lietuviški karmos dėsniai. Mano gyvenimo istorijos“ įsigyti galite svetainėje www.kuksando.lt

ADVOKATO IR KLIENTO TAPATINIMAS

Atsakomybė, teisių ir laisvių pusiausvyra, europiniai orientyrai

Ukrainos Aukščiausiajai Radai (parlamentui) nustačius atsakomybę už advokato tapatinimą su klientu, kai kuriose žiniasklaidos priemonėse ir socialiniuose tinkluose pasigirdo pareiškimų apie žodžio laisvės pažeidimus ir grėsmę žurnalistų veiklai. Pažvelkime į naują normą per esamų Europos normų ir standartų prizmę.

Dr. Valentyn GVOZDYI

Ukrainos nacionalinės advokatų asociacijos pirmininko pavaduotojas,
Europos Tarybos Advokatų apsaugos ekspertų komiteto (CJ-AV) vicepirmininkas

Istatymas „Dėl pakeitimų Ukrainos administracinių teisės pažeidimų kodekse ir Ukrainos baudžiamajame kodekse, siekiant užtikrinti advokatų veiklos garantijų laikymąsi“ liepos 22 d. buvo perduotas pasirašyti Ukrainos prezidentui. Be kita ko, šiuo įstatymu nustatoma administracinė atsakomybė už viešą advokato tapatinimą su klientu žiniasklaidoje, socialiniuose tinkluose, skaitmeninėse platformose ar kitomis formomis. Šiam tikslui Ukrainos administracinių teisės pažeidimų kodeksas papildytas atskiru 185 16 straipsniu. Jame numatyta, kad protokolus dėl tokio tapatinimo surašys advokatų savivaldos organai, o galutinį sprendimą dėl baudos skyrimo priims teismai, išnagrinėję jiems pateiktus dokumentus. Vis dėlto kiek tokios atsakomybės įvedimas atitinka Ukrainos siekius tapti Europos Sąjungos nare?

2025 m. kovo 12 d. Europos Taryba priėmė Konvenciją dėl advokatų profesijos apsaugos (toliau – Konvencija). Nors Ukraina jos dar nepasirašė (Lietuva šią Konvenciją pasirašė 2025 m. gegužės 13 d. Liuksemburge – vert. past.), anksčiau ar vėliau tai neišvengiamai įvyks. Taigi, reglamentuojant advokatūros instituto veiklos klausimus, jau dabar reikėtų atsižvelgti į jos nuostatas.

O šios Konvencijos 6 straipsnio 5 dalis nustato, kad šalys užtikrina, jog advokatai nepatirtų neigiamų pasekmių dėl to, kad jie yra tapatinami su savo klientais ar jų klientų bylomis. Kartu numatyta speciali išlyga, kad šis straipsnis taikomas nepažeidžiant teisės į saviraiškos laisvę, saugomos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ir nacionalinės teisės aktų.

Taigi svarbiausią nuostatą, susijusią su nagrinėjamu klausimu, galima suprasti taip:

- *pirma*, advokato tapatinimas su klientais yra tiesiogiai susijęs su nepalankių pasekmių jam atsiradimu;
- *antra*, valstybė narė turi pareigą užtikrinti atitinkamos advokato veiklos garantijos laikymąsi;

- *trečia*, straipsnis gali būti taikomas tik nepažeidžiant saviraiškos laisvės, kaip tai apibrėžta Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje bei nacionalinėje teisėje.

Oficialus komentaras dėl Konvencijos nuostatų pateikiamas Europos Tarybos išleistame aiškinamajame rašte. Pagal šio aiškinamojo rašto 52 punktą garantijos, draudžiančios tapatinti advokatą su klientu, turėtų būti vertinamos kartu su Konvencijos 9 straipsnio 4 dalimi, kuri įpareigoja šalis užtikrinti, kad advokatai galėtų vykdyti savo profesinę veiklą ir naudotis savo teisėmis, nepatirdami fizinių išpuolių, grasinimo, persekiojimo ar bauginimo (šios dalies *a* punkto *i* papunktis) bei jokio nederamo trukdymo ar kišimosi (šios dalies *a* punkto *ii* papunktis). Konvencijos aiškinamajame rašte pabrėžiama, jog užtikrinti, kad advokatams nekiltų tokių neigiamų pasekmių, yra gyvybiškai svarbu, nes advokatų tapatinimas su jų klientais ar klientų bylomis dažnai lemia fizinių smurtą, grąsinimus, persekiojimą ir bauginimą, taip pat rimtą trukdymą ir kišimąsi į profesinę veiklą.

Įvairios spaudimo formos

Advokato tapatinimas su klientu gali būti, visų pirma, politikų pareiškimų, straipsnių ar kitokios medžiagos paskelbimo žiniasklaidoje pasekmė. Neigiamos pasekmės, kurių siekiama išvengti šia norma, gali būti įvairios: nuo grąsinimų ir fizinio smurto iki spaudimo pareiškiant ieškinius, taip pat inicijuojant drausminius, baudžiamuosius ar administracinius procesus. Todėl advokato tapatinimas su klientu gali vykti ne tik viešų pareiškimų forma, bet ir tais atvejais, kai advokato veiksmai yra tiriami jo kliento baudžiamojoje byloje.

Bet kuriuo atveju, užtikrindama advokato veiklos garantijas, valstybė privalo laikytis Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnio nuostatų: kiekvienas asmuo turi teisę į saviraiškos laisvę. Ši teisė apima laisvę

Ukraina derina savo teisės normas su Europos Sąjunga.

Advokato tapatinimas su klientu gali būti, visų pirma, politikų pareiškimų, straipsnių ar kitokios medžiagos paskelbimo žiniasklaidoje pasekmė.

laikytis savo nuomonės, gauti ir perduoti informaciją bei idėjas be valstybės institucijų kišimosi ir nepriklausomai nuo sienų.

Tuo pačiu metu 10 straipsnio 2 dalis numato, kad šių laisvių įgyvendinimas, nes jis susijęs su pareigomis ir atsakomybe, gali būti priklausomas nuo tam tikrų formulučių, sąlygų, apribojimų ar sankcijų, kurias nustato įstatymas ir kurios demokratinėje visuomenėje yra būtinos valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar visuomenės apsaugos, siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, apsaugoti žmonių sveikatą ar moralę, taip pat kitų asmenų garbę ar teises, užkirsti kelią išlaptintos informacijos atskleidimui arba užtikrinti teisminės valdžios autoritetą ir nešališkumą.

Tad pagrindinis tarptautinis dokumentas žmogaus teisių srityje pripažįsta, kad saviraiškos laisvė nėra absoliuti. Ji yra susijusi su pareigomis ir atsakomybe, o Konvencija tiesiogiai leidžia tiek apribojimus (mūsų atveju – draudimą tapatinti advokatą su klientu), tiek sankcijų taikymą (atsakomybės už šio draudimo pažeidimą nustatymą).

Tačiau apribojimai saviraiškos laisvei, įskaitant atsakomybės už advokato tapatinimą su klientu nustatymą, turi atitikti tam tikrus kriterijus. Jie yra apibrėžti Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnio 2 dalyje ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje vadinami „trijų dalių testu“, kuris naudojamas vertinant, ar laisvės apribojimas yra pateisinamas.

► Testo esmė – atsakyti į tris klausimus:

- *Pirma*, ar apribojimas numatytas įstatyme.
- *Antra*, ar jis siekia teisėto tikslo, tiesiogiai apibrėžto Konvencijoje.
- *Trečia*, ar jis yra būtinas demokratinėje visuomenėje, t. y. proporcingas ir neperteklinis.

Jei atsakymas į visus tris klausimus yra teigiamas, apribojimas pripažįstamas teisėtu; jei bent į vieną iš jų atsakymas yra neigiamas, jis laikomas neteisėtu ir nepagrįstu.

Mūsų atveju pirmoji sąlyga yra įvykdyta: draudimas tapatinti advokatą su klientu jau yra įtvirtintas Ukrainos įstatyme „Dėl advokatūros ir advokato veiklos“ (16 dalies 1 straipsnio 23 punktas), o atsakomybė už jos pažeidimą (taip pat termino „advokato tapatinimas su klientu“ apibrėžtis) bus nustatyta tiesiogiai Ukrainos administracinių teisės pažeidimų kodekse.

Teisėtas tokio apribojimo tikslas taip pat yra akivaizdus. Pirmia, tai yra kitų asmenų reputacijos ir teisių apsauga – paties advokato reputacijos ir jo kliento teisės į gynybą, nes spaudimas advokatui neišvengiamai daro įtaką jo teikiamos gynybos ir teisinės pagalbos kokybei. Antra, tai yra teisingumo autoriteto ir nešališkumo palaikymas, nes advokatura yra teisingumo dalis, įtvirtinta Ukrainos Konstitucijoje.

Pusiausvyros paieškos

Kalbant apie būtinybę demokratinėje visuomenėje, paminėtina, kad administracinė atsakomybė yra mažiau griežta nei baudžiamoji, bet kartu yra veiksmingas būdas užtikrinti draudimo laikymąsi. O teisės norma, nepagrįsta sankcijomis, lieka deklaratyvi ir negali atlikti savo funkcijos.

Europos Žmogaus Teisių Teismo trijų dalių testo taikymas yra pagrindinė priemonė, užtikrinanti pusiausvyrą tarp teisės į saviraiškos laisvę ir kitų vertybių, kurias reikia ginti, įskaitant advokatūros veiklos garantijas.

Ukrainos parlamentas nustatė bausmes už advokato tapatinimą su klientu.

Reikia sistemingo aiškinamojo darbo, kuris padėtų šią normą suvokti ne kaip žodžio laisvės apribojimą, o kaip priemonę, saugančią advokato procesinį vaidmenį Ukrainos teisingumo sistemoje.

Be to, po to, kai Ukrainos prezidentas pasirašys įstatymą dėl advokatų veiklos garantijų užtikrinimo ir jis įsigalios, teismai bus įpareigoti iš karto taikyti trijų dalių testą nagrinėdami bylas dėl advokato tapatybės nustatymo pagal klientą. Kadangi pagal Ukrainos įstatymą „Dėl sprendimų vykdymo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos taikymo“ 17 straipsnį teismai privalo taikyti Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas ir Europos Žmogaus Teisių Teismo teisminę praktiką kaip teisės šaltinį.

Taip pat svarbu, kad tokios atsakomybės įvedimas nesukeltų neigiamo poveikio (*chilling effect*) žurnalistams ir žiniasklaidai. Reikia sistemingo aiškinamojo darbo, kuris padėtų šią normą suvokti ne kaip žodžio laisvės apribojimą, o kaip priemonę, saugančią advo-

kato procesinį vaidmenį Ukrainos teisingumo sistemoje.

Jau pirmieji teismo procesai pagal šią normą taps pavyzdžiais formuojant praktiką. Nuo to, kiek atsakingai teismai vertins pažeidimo sudėtį ir taikys trijų dalių testo kriterijus, priklausys draudimo veiksmingumas ir jo atitiktis tarptautiniams standartams.

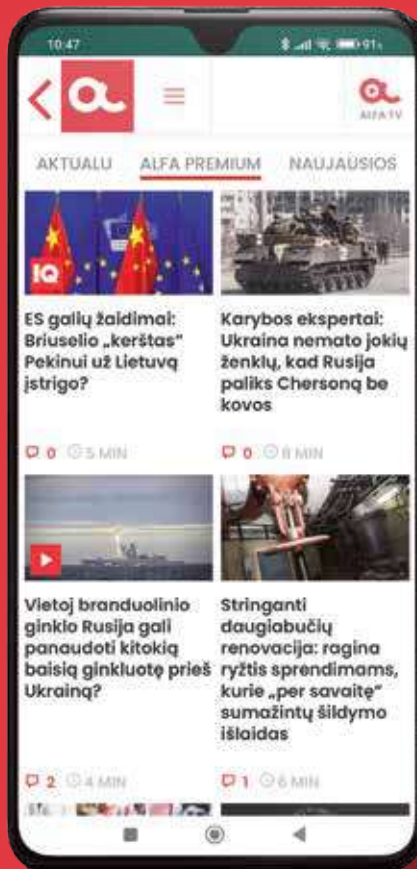
O nacionalinėje teisėje įtvirtinti mechanizmai, atkartojantys Europos Tarybos standartus, neabejotinai turės teigiamą poveikį Ukrainos tarptautiniam įvaizdžiui žmogaus teisių srityje. Tuo pačiu metu šių mechanizmų veiksmingumas didžiąja dalimi priklausys nuo pačių advokatų savivaldos institucijų. Būtent jų objektyvumas, profesionalumas ir nuoseklumas reaguojant į pažeidimus lems, ar norma taps realia apsaugos garantija. ■

Išvertė dr. Paulius Griciūnas

BŪK
RAMUS,
LIK SU

alfa.lt

KARAS IR HUMANITARINĖ TEISĖ

Teisėtas gyvybės atėmimas karo metu

Per karą taikomos tarptautinės humanitarinės teisės taisyklės, kurios labai aiškiai nustato, kas galima, o kas draudžiama

Prof. dr. Romualdas DRAKŠAS

Advokatas, profesorius, teisės mokslų daktaras

Neretai karas pristatomas kaip neišvengiama būtinybė siekiant apsaugoti valstybės suverenitetą, žmonių gyvybes, laisvę ar teritorinį vientisumą. Tačiau kartu karas reiškia masines žmonių, tarp jų ir civilių, mirtis, valstybės vidaus turto bei žmogiškųjų išteklių naikinimą, didelius finansinius nuostolius, masinę migraciją.

Nepaisant to, šiuolaikiniame demokratiname pasaulyje karai nusineša begalę gyvybių. Galbūt daugelis galvoja, kad karo metu tai yra neišvengiama, o posakis „meilėje ir kare galima viskas“ virsta realybe, kuria galima pateisinti bet kokią elgesį. Tačiau taip nėra. Karas nėra tas legitimumas, kuris eliminuoja teisės galiojimą ir pateisina anarchiją, leidžiančią daryti viską. Prasidėjus karui teisė nenustoja galioti. Karo atveju taikomos tarptautinės humanitarinės teisės taisyklės, kurios labai aiškiai nustato, ką galima, o ko negalima daryti net esant kraštutinėms grėsmėms. Šios teisės esmė labai aiški – ne kiekvienas valstybei priešiško pažiūrų ar net atliekantis valstybei priešiškus veiksmus ir padedantis agresoriui žmogus yra teisėtas taikiny, kuriam gali būti beatodairiškai atimta gyvybė. Karas nėra tas veiksnys, kuris legalizuoja galimybę žudyti, plėšikauti ar be pagrindo atiminėti svetimą turtą ir pan.

Diskusija audringa, atsakymo nėra

Tikriausiai dar neužmirštas rezonansinis epizodas Lietuvos krikščionių demokratų-Tėvynės sąjungos pirmininko ir Seimo nario Lauryno Kasčiūno vedamos tinklalaidės, kurioje buvo kalbama apie aktualų krašto gynybos klausimą, Lietuvos šaulių sąjungą ir planą atėjus dienai X, kai realiame gyvenime gali būti susiduriama su žmonėmis, turinčiais priešą ideologijai artimas pažiūras.

Laidoje dalyvavęs muzikos atlikėjas ir Lietuvos šaulių sąjungos narys Gabrieliūs Liaudanskas-Svaras tiesiogiai paklausė, kaip reikėtų elgtis su Lietuvai nelojaliais piliečiais, ar juos „reikės nužudyti“?

Šis klausimas žiniasklaidoje ir visuomenėje sukėlė aštrią diskusijų bangą. Deja, tinklalaidės dalyvių dialogas kai kurių asmenų (ir netgi parlamentarų) buvo supastas kaip atviras raginimas karo metu žudyti nelojalius Lietuvos Respublikai žmones, ypač tuos, kurie turi kitokias politines pažiūras ir kurios yra priešiškos Lietuvos valstybei. Vienas kitas Seimo narys viešai suabejojo, ar diskusijos metu išsakyti teiginiai nėra skatinimas susidoroti su žmonėmis dėl jų įsitikinimų ar lojalumo, o tai, jų manymu, galėtų pažeisti Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso nuostatas, numatančias atsakomybę už niekinimą, skatinimą neapykantos ar kurstymą diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausančius asmenis dėl jų etninės kilmės, socialinės padėties, įsitikinimų ar pažiūrų arba kurstymą smurtauti, fiziškai susidoroti su tokia žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu. Atsižvelgdami į tai, šie Seimo nariai kreipėsi į prokuratūrą su prašymu įvertinti, ar diskusijoje išsakytos mintys neprieštarauja Baudžiamojo įstatymo nuostatoms. Teisėsaugos institucijos, atlikusios išsamų aplinkybių patikrinimą, atsisakė pradėti ikiteisminį tyrimą.

Taigi ir po audringos viešosios diskusijos liko atviras klausimas – kaip turi būti elgiamasi su civiliais asmenimis, kurie tarnauja kitos šalies interesams, jų pajėgoms, o galbūt šnipinėja, vykdo diversijas ir panašius veiksmus, ar tokie asmenys kariaujančioje valstybėje dar turi kokią nors teisinę apsaugą?

Prieš ką galima pakelti ginklą?

Pabrėžtina, kad iki pat XIX a. vidurio galimybė atimti gyvybę priešui pavaldiems asmenims buvo reguliuojama tik papročiais. Tokių papročių pavyzdžių galima rasti ne tik Senajame Testamente, bet ir antikinės Graikijos bei Romos rašytiniuose šaltiniuose.

Tačiau vis dėlto faktiškai karo metu priešui ir jiems prilygintiems asmenims gyvybės atėmimas nebuvo ribojamas. Padedant Tarptautiniam Raudonajam Kryžiui šie pa-

Karo aukos – civiliai ir vaikai.

Kaip turi būti elgiamasi su civiliais asmenimis, kurie tarnauja kitos šalies interesams, jų pajėgoms, o galbūt šnipinėja, vykdo diversijas?

pročiai buvo pradėti kodifikuoti ir pamažu buvo imta riboti teisę atimti gyvybę vykstant karui. Dar XIX a. buvo priimti keli gana svarbūs tarptautiniai dokumentai, palengvinantys kariaujančių asmenų padėtį: 1868 m. – deklaracija, draudžianti naudoti sprogstamąsias ir padegamąsias kulkas, 1899 m. – deklaracija dėl lengvai apsisukančių ir susiplojančių kulku panaudojimo. 1899 ir 1907 m. priimtose Hagos konvencijose, kurios galioja iki šiol ir kurios buvo esminis pagrindas priimant 1949 m. Ženevos konvencijas bei 1977 m. papildomus protokolus. 1949 m. buvo priimtose keturios Ženevos konvencijos: dėl sužeistųjų ir ligonių padėties pagerinimo veikiančiose armijose, dėl jūrų karo pajėgų sužeistųjų bei ligonių ir asmenų, patekusių į laivo katastrofą, padėties pagerinimo, dėl elgesio su karo belaisviais, dėl civilių gyventojų apsaugos.

Minėtos tarptautinės sutartys yra pagrindiniai šiuolaikinės tarptautinės humanitarinės teisės *jus in bello* (teisė kare, įskaitant tarptautinę humanitarinę teisę) dokumentai ir jose stipriai ribojama teisėto gyvybės atėmimo galimybė karo metu. Nuo 1949 m. humanitarinės teisės normų taikymas paprastai siejamas tik su faktine ginkluoto konflikto situacija. Todėl Ženevos konvencijose, iš dalies ir 1907 m. Hagos konvencijose, aiškiai nustatomi asmenys, kurių atžvilgiu galima naudoti ginklą, t. y. kuriems gali būti teisėtai atimta gyvybė ir už tai nėra taikoma jokia atsakomybė. Vieninteliai tokie asmenys, kurie pagal tarptautinės teisės nuostatas gali būti teisėtai karo metu nužudyti, likviduoti (t. y. už jų nužudymą nekyla teisinė atsakomybė), yra teisėti karo veiksmų dalyviai, vadinami kombatančiais.

Daug metų tarptautinėje praktikoje nebuvo bendro požiūrio į tai, ▶

kas laikomas kombatantu. Oficialiai „kombatanto“ sąvoka apibrėžta 1949 m. Ženevos konvencijų I papildomame protokole (1977 m.), kuris papildo ir paaiškina keturias 1949 m. Ženevos konvencijas, kurios buvo priimtos po Antrojo pasaulinio karo. Būtent šis protokolą įtvirtino „kombatanto“ sąvoką. I papildomo protokolo 43 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad konflikto šalies ginkluotųjų pajėgų nariai (išskyrus medicinos ir religinį personalą, apie kurį kalbama Trečiosios konvencijos 33 straipsnyje) yra kombatantai, t. y. turi teisę tiesiogiai dalyvauti karo veiksmuose.

Tad pirmiausia kombatantai yra *ginkluotųjų pajėgų nariai* (taip pat tarptautiniu požiūriu nepažintų valstybės ar vyriausybės), sudarantys kariuomenę ir savanorių ar savigynos būrius, kurie formaliai integruoti į oficialias valstybės ginkluotąsias pajėgas ir yra jų dalis. Taip pat, remiantis trečiąja 1949 m. Ženevos konvencija dėl elgesio su karo belaisviais, kombatantais laikomi *neprisklausomų savanorių ar sukilėlių pajėgų nariai*, kurie formaliai nėra integruoti į oficialias valstybės ginkluotąsias pajėgas, jei jie atitinka šią požymių visumą: a) turi atsakingą už savo pavaldinius vadą; b) turi sutartinę skiriamąją, gerai matomą iš toli ženklą; c) atvirai nešioja ginklus; d) vykdo savo operacijas laikydamiesi karo įstatymų ir papročių. Taip pat *neokupuotos šalies gyventojai*, kurie priešui artėjant stichiškai griebiasi ginklų, kad pasipriešintų įsiveržusioms pajėgoms, nespėję susijungti į reguliariusius ginkluotuosius būrius, jeigu jie: a) atvirai nešioja ginklus ir b) laikosi karo įstatymų bei papročių.

Asmenų, kurių atžvilgiu galimas teisėtas gyvybės atėmimas, konkretus nustatymas rodo pažangą karo papročių srityje. Taip siekiama apriboti žuvusiųjų karo metu skaičių ir neleisti pasikartoti žmonijos istorijose buvusioms tragedijoms, pavyzdžiui, Pirmasis ir Antrasis pasauliniai karai, per kurios žuvo milijonai žmonių. Vis dėlto yra skirtingų žmonių požiūrių į karą ir įstatymus,

taip pat į gyvybės atėmimą karo metu, todėl tik nuo atskirų kariaujančių valstybių priklauso, kiek jose asmenys realiai laikosi tarptautinės humanitarinės teisės normų, nes pats gyvybės atėmimo teisėtumas karo metu yra sunkiai nustatomas ir, deja, mažai kontroliuojamas.

Taigi tarptautiniai teisės aktai, prie kurių prisijungusi ir Lietuva, labai aiškiai nurodo asmenis, kurie priskiriami kombatantams, kurie turi teisę tiesiogiai dalyvauti karo veiksmuose ir būti teisėtu taikiniu, t. y. jiems teisėtai gali būti atimta gyvybė. Tad „kombatantas“ yra teisinė sąvoka, kuri su pasakymais „nelojalus pilietis“ ar „diversantas“ neturi nieko bendro.

Kaip apibrėžti „nelojalus pilietį“?

1949 m. Ženevos konvencijos ir jų protokolai asmenų į nelojalius piliečius ar diversantus neskirsto. Išskiriami tik kombatantai ir civiliai, todėl „nelojalus piliečiai“ arba „diversantai“ nėra teisinė kategorija

ar asmens statusas, kuris leistų karo metu teisėtai nukauti kitą žmogų, jei tas asmuo nėra kombatantas.

Pasakymas „nelojalus pilietis“ yra buitinis, bendrinis, kurio turinys apskritai nėra aiškus. Tikėtina, kad konkrečiu atveju jis suprantamas tik pačiam kalbančiajam, todėl tikrai nėra tinkamas, kai kalbama apie asmenų kategorijas, kurios karo metu gali būti teisėtais taikininiais ir gali būti nukautos. Juk nelojalus pilietis gali būti ir asmuo, kuris palaiko priešą agresiją savo pažiūromis, tačiau neatlieka jokių veiksmų. Neatmetama galimybė, kad yra rizika, jog priešas gali tokiu asmeniu pasinaudoti savo tikslais, bet tokiam asmeniui karo atveju, nepriklausomai nuo jo retorikos, negali būti atimta gyvybė, nes tarptautinė teisė civilius asmenis saugo nediferencijuodama pagal jų pažiūras ir įsitikinimus. Visus civilius asmenis žudyti yra griežtai draudžiama.

Nelojalus pilietis netgi gali atlikti tam tikrus kenkiančius veiksmus,

Pasakymas „nelojalus pilietis“ yra buitinis, bendrinis, kurio turinys apskritai neaiškus.

Barbariško karo Ukrainoje ženklai.

pavyzdžiui, šnipinėti ir teikti priešui informaciją. Tačiau vėlgi, jei jis nėra kombatantas ir jei jis sulaikomas nespriešina tokiu būdu, kuris keltų pavojų kitų žmonių gyvybei ar sveikatai (nenaudoja ginklo), nepaisant to, kad jo veikla ir yra priešiška valstybei, jam lygiai taip pat negali būti „čia ir dabar“ atimta gyvybė. Toks asmuo turi būti sulaikytas ir teisiamas pagal Baudžiamąjį įstatymą, paskiriant jam įstatyme numatytą bausmę, o ne nužudytas prisidengiant jo nelojalumu valstybei bei karui. Toks šnipinėjimą vykdančias asmuo nėra kombatantas ir jį už veiklą privaloma suimti ir teisti, o ne iškart nužudyti. Priešingai, nei laidoje teigė disputantai, tokie civiliai asmenys garantuojamos tarptautinės humanitarinės teisės apsaugos nepraranda.

Nelojalūs piliečiai gali būti ir diversantai – asmenys, kurie vykdo diversijas. Tarptautinėje teisėje „diversantas“ lygiai taip pat yra apibūdinamasis, bendrinis žodis, kaip ir „nelojalus pilietis“, o ne formalioji statuso kategorija. Terminas „diversija“ kilęs iš lotyniško žodžio „diversio“ (nukreipimas) ir yra suprantamas kaip ardomoji veikla, kurios tikslas – pakenkti priešininkui ar valstybei. Tai gali būti karinė operacija, kuria siekiama atitraukti priešą dėmesį ir pajėgas, arba ardomoji veikla prieš teritorijoje, pavyzdžiui, gaisrai, objektų griovimas ar valdymo trikdymas, epidemijos ir pan. Diversija taip pat paprastai suprantama ir kaip priešiško užsienio ar vidaus elementų veiksmai, kuriais siekiama susilpninti valstybės ekonominę ar karinę galią arba sukelti kariaujančioje šalyje neramumus. Atitinkamai diversantas yra žmogus, kuris vykdo slapčius, apgaulingus karo veiksmus, apsimeta teisei paklusniu civiliu asmeniu. Diversantai dažniausiai veikia slapčiai ir yra specialiai apmokyti specialios paskirties dalinių karių, tačiau diversijoms organizuoti gali būti pasitelkiami ir šalies, su kuria kariaujama, priešui palankiai nusiteikę piliečiai.

Pastarieji gali sprogdinti įvairius objektus, naikinti infrastruktūrą,

gali žymėti įvairius objektus, kurie yra priešų taikiniai, gali organizuoti riaušes padėčiai destabilizuoti ar net stoti į priešą pusę ir kariauti su ginklu prieš savo valstybę. Ar tokius piliečius galima karo metu teisėtai nukauti, priklauso nuo to, kaip jie veikia. Jei jie atitinka kombatanto požymius – yra oficialiai prisijungę prie priešų karinių pajėgų arba nors ir nėra prisijungę, tačiau turi vadą, kuriam paklūsta, turi skiriamąjį ženklą, atvirai nešioja ginklą, laikosi karo įstatymų, – tokiu atveju jie yra teisėti taikiniai ir gali būti nukauti. Tačiau toks nukovimas bus teisėtas ir galimas ne todėl, kad jie gali būti bendriniais žodžiais apibūdinti kaip „nelojalus piliečiai“ ar „diversantai“, o todėl, kad jie pirmiausia yra kombatantai, kurie atitinka tarptautiniuose aktuose numatytus požymius ir kuriuos likviduoti galima.

Tuo atveju, jei diversantai neatitinka kombatanto požymių ir vykdo užduotis, kurių metu nenaudoja ginklų, jais nespriešina, pavyzdžiui, žymi pastatus, tokie asmenys, nepaisant to, kad jie kenkia valstybei ir padeda priešui, negali būti nukauti ir privalo būti sulaikyti bei teisiami Baudžiamojo įstatymo numatyta tvarka už veikas, kurias atitinka jų veiksmai. Tarptautinė humanitarinė teisė nesuteikia teisės nužudyti tokį asmenį vien dėl to, kad jis vykdo neteisėtą veiklą, jei jis negali būti pripažintas kombatantu.

Kitoks situacijos vertinimas gali būti, jei sulaikomi tokie asmenys (diversantai, kurie neturi kombatanto statuso) priešinasi ginklu, arba nors ir neatitinka kombatanto požymių (pavyzdžiui, neturi skiriamąjį ženklą, vado), tačiau tegul ir netiesiogiai stoja kariauti priešą pusėn su ginklu ir puola (t. y. neteisėti kovotojai, neturintys teisės į kombatanto statusą). Tokiais atvejais veikia būtinosios ginties taisyklės, t. y. žmogus turi prigimtine teise gintis. Todėl, jei žmogus yra puolamas ginklu, jis gali atsakyti tuo pačiu. Gynybos veiksmai pripažįstami socialiai vertingais ir teisėtais ne tik taikos, bet ir karo

atveju. Baudžiamajame įstatyme numatytos būtinosios ginties ir būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos nepraranda aktualumo ir karinio konflikto situacijoje, kurių metu teisėtai gali būti atimta žmogaus gyvybė.

Nustatytos aiškos ribos

Iš esmės 1949 m. Ženevos konvencijos I protokole taip pat numatyta, kad tarptautinės teisės saugomi visi civiliai asmenys, išskyrus atvejus ir laiką, kai jie tiesiogiai dalyvauja karo veiksmuose. Tad šioje vietoje galimos diskusijos dėl paties pagrindo, kuriuo remiantis toks žmogus (neteisėtas kovotojas) galėtų būti teisėtai likviduotas – tarptautinės teisės ar nacionalinės teisės per būtinosios ginties ar būtinojo reikalingumo institutą, – tačiau pati galimybė teisėtai nukauti asmenį yra, bet tik tada, jei jis yra ginkluotas ir priešinasi arba puola, o ne dėl to, kad kas nors nusprendžia jį priskirti diversantui.

Tad tarptautinė humanitarinė teisė aiškiai nustato ribas, kada karo metu leidžiama panaudoti mirtinąją jėgą. Vien tai, kad asmuo yra nelojalus ar vykdo diversinę veiklą, nesuteikia teisės jį bet kada nužudyti, todėl disputantų garsiai nuskambėję pareiškimai, kad karo atveju neva galima likviduoti (nužudyti) valstybei nelojalius piliečius arba diversantus, yra teisiškai nepagrįsti ir klaidinantys. Net karo metu mirtina jėga negali būti naudojama stichiskai, pažeidžiant teisės aktus. Mirtinos jėgos karo metu panaudojimas yra teisėtas tik prieš asmenis, kurie atitinka kombatanto požymius arba kurie tiesiogiai su ginklu dalyvauja karo veiksmuose.

Aiškinant kitaip – karas prarastų teisinį bei moralinį pagrindą ir vėl taptų tiesiog stichinėmis ir nekontroliuojamomis žudynėmis. Tenka tik apgailestauti, kad veikiančiuose karo židiniuose šiandien mažiausiai paisoma tarptautinės humanitarinės teisės, o priimtos Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezolucijos, kuriose smerkiama agresija, turi minimalų poveikį. ■

M. Lavesenas: „Svarbiausia – tvirtai ginti teisės viršenybės principą ir užtikrinti, kad teisinė valstybė išliktų stipri“

Tarptautinės advokatų kontoros „DLA Piper“ Danijos biuro vadovaujantysis partneris ir Danijos advokatūros pirmininkas **Martinus Lavesenas** tvirtino, kad pradėjęs vadovauti savo šalies Advokatūrai siekė suteikti advokatams aiškesnes gaires ir aiškiai apibrėžti advokato vaidmenį visuomenėje. Jis atsakė į **Jokūbo Baltrukonio** klausimus.

■ Kokia buvo jūsų profesinė teisininko karjera?

– Teisininko karjerą pradėjau „Lind Cadovius“ – gerai žinomoje Danijos advokatų kontoroje. Tačiau, būdamas nekantrus ir ambicingas jaunas teisininkas, gana anksti nusprendžiau įkurti savo advokatų kontorą. Tuo pačiu metu pradėjau dirbti ir *in-house* teisininku sparčiai augančioje biotechnologijų įmonėje. Darbas savarankiškai ir darbas įmonėje man davė labai daug verslo patirties. Vėliau į „Lind Cadovius“ grįžau jau kaip partneris. Ši kontora po kurio laiko susijungė su „Lett Law Firm“ ir 2017 m. tapo pasaulinės teisinės grupės „DLA Piper“ dalimi.

■ Nuo 2017 m. esate „DLA Piper“ Danijos biuro vadovaujantysis partneris. Gal galėtumėte paaiškinti, ką reiškia vadovauti teisei įmonei, turinčiai biurus daugiau nei 40 šalių visame pasaulyje?

– Vadovaujantysis partneris tokioje didelėje advokatų kontoroje – tai privilegija. „DLA Piper“ Danijoje dirba 430 kolegų, o pagrindinė mano užduotis – prižiūrėti strateginę kontoros plėtrą ir užtikrinti, kad visada turėtume tinkamas sąlygas augti. Stengiuosi padėti kiekvienam kolegai tobulėti ir išnaudoti savo potencialą. „DLA Piper“ tinklas mums suteikia unikalią pranašumą – tarptautiškumo pojūtį ir prieigą prie teisininkų visame pasaulyje, kad klientams galėtume pasiūlyti visapusišką, vieno langelio paslaugą.

■ Taip pat esate Danijos advokatūros pirmininkas. Kaip pavyksta suderinti abejas itin atsakingas pareigas ir rasti laiko asmeniniam gyvenimui?

– Jau keletą metų vienu metu einu ir „DLA Piper“ Danijos vadovaujančiojo partnerio, ir Advokatūros pirmininko pareigas. Su laiku ateina patirtis ir sprendimų priėmimo stabilumas. Man pasisekė dirbti su labai profesionaliais ir atsidavusiais žmonėmis, todėl visi rezultatai pasiekti komandiniu darbu. Turiu pripažinti, kad man visada patiko dirbti, o šeima mane stipriai palaiko. Kad išlaikytiau aišką protą, jau 20 metų priklausau tam pačiam bėgimo klubui.

■ Kokia kryptimi jūsų vadovavimas nukreipė Advokatūrą ir kokiems prioritetams skyrėte daugiausia dėmesio?

– Man buvo svarbu suteikti advokatams aiškesnes gaires (tarp jų – advokatų atliekamų tyrimų, pinigų plovimo prevencijos srityse) ir aiškiai apibrėžti advokato vaidmenį visuomenėje. Taip pat daug dėmesio skyrėme priežiūros

Man pasisekė dirbti su labai profesionaliais ir atsidavusiais žmonėmis, todėl visi rezultatai pasiekti komandiniu darbu.

sistemai pritaikyti prie šiuolaikinių pinigų plovimo rizikų – šiandien advokatų vaidmuo yra kiek kitoks nei anksčiau.

■ Kokia yra svarbiausia savybė Danijos advokatūros pirmininkui?

– Svarbiausia – tvirtai ginti teisės viršenybės principą ir užtikrinti, kad teisinė valstybė išliktų stipri. Tai reikalauja atkaklumo ir gebėjimo dirbti politiniuose procesuose, kur priimami sprendimai, lemiantys teisinės bendruomenės ateitį.

■ Kaip pavyksta derinti pirmininko pareigas su kontoros vadovaujančiojo partnerio atsakomybe? Ar tenka ko nors atsisakyti?

M. Lavisenas: „Buvimas didelės kontoros vadovu suteikia daugiau patikimumo ir stipresnį balsą atstovaujant visiems 7600 Danijos advokatų.“

► – Nematau konflikto tarp šių pareigų. Priešingai – buvimas didelės kontoros vadovu suteikia daugiau patikimumo ir stipresnį balsą atstovaujant visiems 7600 Danijos advokatų. Be to, ši patirtis praturtina ir mūsų kontorą – suteikia daugiau įžvalgų apie profesiją ir prisideda prie „DLA Piper“ žinomumo profesinėje bendruomenėje.

■ Kokius matote pagrindinius iššūkius advokatų nepriklausomumui šiandien?

– Nepriklausomumas yra kertinis advokatų veiklos principas. Danijoje advokatų, kaip nepriklausomų patarėjų, vaidmuo paprastai gerbiamas. Vis dėlto iššūkių kyla, ypač pinigų plovimo prevencijos kontekste. Įstatymų leidėjai dažnai nori, kad advokatai teiktų informaciją institucijoms, bet tai kelia grėsmę konfidencialumui ir nepriklausomumui. Tokios tendencijos pastebimos tiek ES lygmeniu (AML reglamentai ir naujoji AMLA institucija), tiek Danijoje.

■ Kokie etiniai klausimai pastaruoju metu išryškėjo Danijos teisinėje bendruomenėje?

– Deja, turėjome kelis atvejus, kai advokatai buvo įtraukti į pinigų plovimo schemas. Ypač daug dėmesio sulaukė dokumentinis filmas, kuriame keli advokatai buvo parodyti nepalankiai. Tai sukėlė politinę reakciją ir paskatino teisės aktų pokyčius. Mes taip pat atnaujinome etikos kodeksą – aiškiai apibrėžėme, kas yra priimtina ir kas – ne, taip pat ėmėmės aktyvios komunikacijos advokatams ir su visuomene apie profesines vertybes.

Šiandienos geopolitinėje situacijoje teisingumo prieinamumas, tarpvalstybinis bendradarbiavimas ir draugystė yra gyvybiškai svarbūs dalykai.

■ Nors daug Danijos teisininkų yra moterys, vadovaujamose pareigose vis dar dominuoja vyrai. Kokius žingsnius žengia Advokatūra šiai problemai spręsti?

– Tai labai svarbi tema. Bendradarbiaujame su teisininkų profesinėmis organizacijomis ir profsąjunga, kurioje atstovaujama daugumai Danijos teisininkų. 2024 m. pakeitėme Advokatūros įstatus – įtraukėme įsipareigojimą skatinti įvairovę. Artimiausiu metu įkursime specialų įvairovės komitetą.

Taip pat finansavome doktorantūros tyrimą, kurio tikslas – antropologiškai ištirti, kokios kliūtys trukdo moterims pasiekti vadovaujamas pozicijas teisinėse įmonėse. Laukiame šio tyrimo rezultatų ir rekomendacijų metų pabaigoje.

■ Danija laikoma turinti stiprią teisinės valstybės sistemą. Tačiau ar yra kokių nors pažeidžiamų vietų ar trūkumų, į kuriuos vertėtų atkreipti dėmesį?

– Tiesa, kad, žvelgiant paviršutiniškai ir remiantis daugybės tarptautinių tyrimų rezultatais, Danijai sekasi gerai. Tačiau vis dar yra keletas sričių, kuriose, kaip Advokatūra, matome iššūkių.

Laikinojo sulaikymo taikymas Danijoje yra labai paplitęs, o sulaikymo laikotarpiai – pernelyg ilgi. Šį klausimą būti-

na spręsti. Be to, bylos teismuose nagrinėjamos pernelyg ilgai – tai didelė problema žmonėms, siekiantiems teisingumo. Kaip sakoma, „uždelstas teisingumas yra paneigtas teisingumas“.

Galiausiai dabartinė saugumo situacija visoje Europoje lemia, kad priimami itin didelį poveikį galintys sukelti įstatymai, pavyzdžiui, suteikiantys ministrams didelius įgaliojimus veikti ir paneigiant kai kurias teises bei kitus teisės aktus. Tai sritys, kuriose mes, kaip Advokatūra, stengiamės daryti įtaką ir manome, kad čia yra erdvės didinti teisinį tikrumą.

■ O kaip Advokatūra turėtų reaguoti į dirbtinio intelekto (DI) ir teisinių technologijų proveržį?

– Tai labai sudėtingas klausimas. Mes daug diskutuojame, organizuojame tikslinius vizitus ir ieškome geriausių sprendimų. Kol kas pasirinkome pragmatišką požiūrį – nesvarbu, ar advokatas naudoja DI įrankiais, ar ne, atsakomybė už patarimą vis tiek tenka jam. Tačiau akivaizdu, kad technologijos kelia naujų klausimų, į kuriuos privalome nuolat reaguoti.

■ Kiek svarbu advokatams pasiruošti kibernetinėms grėsmėms?

– Danijoje įvyko keli dideli kibernetiniai išpuoliai prieš įmones, įskaitant „Maersk“. Tai smarkiai padidino sąmoningumą ir atsakomybę. Advokatūra šioje srityje aktyviai nevadovauja, tačiau skatina bendradarbiauti su pramonės organizacijomis, kurios stiprina įmonių pasirengimą.

■ Esate išreiškęs susirūpinimą dėl pastangų susilpninti Europos žmogaus teisių konvenciją. Kaip vertinate Danijos vaidmenį ginant tarptautinę žmogaus teisių sistemą?

– Turime naudotis savo balsu ir ginti taisyklėmis grįstą tarptautinę tvarką. Deja, šiandienos politiniame diskurse Danijoje dažnai dominuoja naratyvas, esą žmogaus teisės trukdo deportuoti nusikaltusius migrantus. Tokiose diskusijose pamirštama, kad žmogaus teisės saugo kiekvieną žmogų nuo valstybės savivalės. Mes stengiamės priminti šią teigiamą pusę ir ją aktyviai komunikuoti.

■ Danijos žvalgyba neseniai patvirtino, kad Rusija vykdo hibridinį karą prieš Daniją ir Vakarų. Kaip į tai reaguojate Danijos visuomenė ir institucijos?

– Visa Danijos visuomenė stiprina savo gynybinius pajėgumus. Nors oficialiai nepatvirtinta, kad hibridinės atakos susijusios su rusais, tai – rimtas signalas. Priimami nauji įstatymai ir stiprinama kariuomenė. Tačiau mes, kaip teisininkai, kol kas nesame tiesiogiai įsitraukę į šią sritį.

■ Koks yra advokatūrų ir individualių advokatų vaidmuo ginkluotojo konflikto metu?

M. Lavisenas: „Mes, kaip Advokatūra, remiame sankcijas prieš Rusiją ir viešai pasisakome už karo nusikaltėlių Ukrainoje persekiojimą. Tačiau taip pat pabrėžiame, kad net sankcionuoti asmenys turi teisę į teisinę gynybą – ši pusiausvyra privalo būti išlaikyta.“

– Tokiais laikais turime ypatingą atsakomybę ginti tarptautinę humanitarinę teisę ir siekti atsakomybės už jos pažeidimus. Kaip teisininkui man itin svarbu ginti teisinės valstybės principus ir žmogaus teises ypač tokiuose konfliktuose kaip karas Ukrainoje. Mes glaudžiai bendradarbiaujame su tarptautinėmis organizacijomis – Europos Sąjungos advokatūrų ir teisiųjų bendrijų taryba (CCBE) ir Tarptautine advokatų asociacija (IBA) – ir remiame kolegas, pabėgusius į Daniją. Kartu su Šiaurės šalių advokatūromis paskelbėme bendrą deklaraciją, palaikančią Ukrainos kovą už laisvę.

■ Kadangi sankcijos yra vienas pagrindinių įrankių reaguojant į ginkluotuosius konfliktus, kokių teisiinių ir etinių iššūkių kyla advokatams, teikiantiems konsultacijas klientams, kuriuos sankcijos paveikė arba kurie yra su jomis susiję? Kaip Advokatūra gali padėti išlaikyti teisinį aiškumą ir užtikrinti etikos laikymąsi?

– Sankcijos – svarbus tarptautinis teisinis įrankis, bet jos kelia iššūkių teisininkams, patariantiems paveiktiems klientams. Mes, kaip Advokatūra, remiame sankcijas prieš Rusiją ir viešai pasisakome už karo nusikaltėlių Ukrainoje persekiojimą. Tačiau taip pat pabrėžiame, kad net sankcionuoti asmenys turi teisę į teisinę gynybą – ši pusiausvyra privalo būti išlaikyta.

■ Ar Danijos advokatūra bendradarbiauja su Baltijos ir Šiaurės šalių kolegomis?

– Taip, glaudžiai bendradarbiaujame su Baltijos ir Šiaurės šalių advokatūromis bei kitomis Europos organizacijomis.

Kasmet susitinkame aptarti bendrų prioritetų, naujausias susitikimas vyko Reikjavike. Šis regioninis dialogas labai sustiprina mūsų bendras pastangas ginant demokratines institucijas.

■ Ko palinkėtumėte Lietuvos advokatūrai?

– Daniją ir Lietuvą sieja stipri draugystė. Viena mano dukters geriausių draugių – iš Lietuvos, todėl pažįstu jūsų kultūrą iš arti. Taip pat esu lankęsis Lietuvoje, pastarąjį kartą – per Šiaurės ir Baltijos šalių advokatūrų vadovų susitikimą prieš keletą metų. Šiandienos geopolitinėje situacijoje teisingumo prieinamumas, tarpvalstybinis bendradarbiavimas ir draugystė yra gyvybiškai svarbūs dalykai. Šilčiausi sveikinimai visiems Lietuvos advokatams! ■

M. Lavesenas

- Gimė 1969 m.
- 1992 m. studijavo Kembridžo universitete (Jungtinė Karalystė).
- 1993 m. studijavo Britų Kolumbijos universitete (Kanada).
- 1994 m. Kopenhagos universitete įgijo teisės magistro laipsnį.
- 1997 m. suteikta teisė verstis advokato praktika.
- 2006 m. Kopenhagos verslo mokykloje įgijo verslo administravimo diplomą organizavimo ir vadybos srityje.
- 2006–2012 m. advokatų kontoros „Lind Cadovius“ partneris.
- 2007 m. suteikta teisė atstovauti bylose Danijos Aukščiausiąjame Teisme.
- 2012–2017 m. advokatų kontoros „DLA Piper Denmark“ partneris.
- 2013 m. Harvardo universitete įgijo advokatų kontorų valdymo diplomą.
- 2015 m. tapo Danijos advokatų tarybos nariu.
- 2017 m. tapo „DLA Piper“ Danijos biuro vadovaujančiuoju partneriu.
- 2021 m. išrinktas Danijos advokatų tarybos pirmininku.

KARAS IR TARPTAUTINĖ TEISĖ

J. Žilinskas: „Teisė yra ideali struktūra, bet be valstybės paramos – tik tekstas“

Įvairios „specialios karinės operacijos“ ar kiti panašūs dalykai teisinio turinio tarptautinėje teisėje neturi, tvirtino Mykolo Romerio universiteto (MRU) Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės instituto profesorius **dr. Justinas Žilinskas**. Interviu **dr. Pauliui Griciūnui** ir **Jokūbui Baltrukoniui** jis teigė, kad visi kariniai apibūdinimai tėra vidaus politikai, vengiant žodžio „karas“.

■ Pastaraisiais metais dažnai diskutuojama apie tai, kaip skirtinga terminologija („karas“, „speciali karinė operacija“ ar „kariavimas nepaskelbus karo padėties“) veikia tarptautinę teisę ir visuomenės suvokimą apie konfliktą. Kaip teisinė karo samprata turėtų būti aiškinama tokiuose kontekstuose?

– Visuomenė gali vadinti reiškinius kaip nori, tačiau tarptautinė teisė turi kelias sąvokas, kurios yra aktualios ir turi aiškią apibrėžtį bei interpretavimą. Jeigu kalbame apie tai, ką paprastai visuomenė vadina karu, – ar tai būtų pilietinis karas, ar karas tarp valstybių, – tarptautinės teisės terminas yra vienas ir labai aiškus – „ginkluotasis konfliktas“. Jis gali būti tarptautinis ginkluotasis konfliktas arba netarptautinis ginkluotasis konfliktas.

Dar galima paminėti okupaciją, kuri prilyginama tarptautiniam ginkluotajam konfliktui. Ir čia variantai baigiasi. Įvairios „specialios karinės operacijos“ ar kiti panašūs dalykai teisinio turinio tarptautinėje teisėje neturi. Gali pavadinti kaip tik nori – antiteroristine operacija ar dar kaip nors, tačiau tai yra visiškai išgalvotas dalykas, skirtas vidaus politikai, kad nereiktų vartoti žodžių, tokių kaip „karas“ ar „ginkluotasis konfliktas“.

Tarptautinė humanitarinė teisė yra sukurta kaip neutralus įrankis, kad konflikto pusės, nepriklausomai nuo

„karas“ yra labai stiprus terminas, įėjęs į bendrąją vartoseną, nes kas gali būti blogiau už karą? Nebent genocidas. O toks terminas kaip „hibridinis karas“ labiau susilpnina terminą.

Jeigu kalbame kaip teisininkai, terminą turime vartoti atidžiai, o ne kaip politikai: karas keliuose, karas su nusikalstamumu, karas už miškus ir t. t. Terminas nuvalkiotas, bet giliai viduje žmonės supranta.

Pavyzdžiui, dabartinė Ukrainos situacija vadinama plataus masto karu ar invazija, kad atskirtų nuo to, kas dėjosi nuo 2014 m. ir kas prasidėjo nuo 2022-ųjų. Ne tik teisininkai vartoja terminus – jie iškeldina į visuomenę ir politiką. „Hibridinis karas“ minimas politiniuose dokumentuose, bet neturi aiškaus turinio. Daugiau tai strategijos klausimas – kaip veikti priešininkas, nepasiekdamas ginkluotojo konflikto lygio, taip žaisdamas ir neperžengdamas ribos.

■ Hipotetiškai: tikslingas melagingas pranešimas apie avariją Astravo atominėje elektrinėje, sukeliantis paniką Lietuvoje. Ar tai pagal tarptautinę teisę būtų vertintina kaip agresijos aktas?

– Tai ne kinetinė galia, ir tarptautinė teisė čia nieko nepasakys. Lieka nacionalinės teisės klausimas. Gal susieti su branduoliniu terorizmu (yra konvencija). Bet informacinės operacijos (*psyops*) kol kas ne tarptautinės teisės sritis.

Tarptautinė humanitarinė teisė yra sukurta kaip neutralus įrankis, kad konflikto pusės, nepriklausomai nuo to, ar jos teisios, ar neteisios, taikytų ją vienodai.

to, ar jos teisios, ar neteisios, taikytų ją vienodai. Taip pat galima paminėti, kad 1945 m. Jungtinių Tautų Chartijoje buvo siekiama apriboti karą (ginkluotą prievartą) kaip teisėtą tarptautinių santykių instrumentą arba jo atsisakyti. Tad atsirado jėgos ir grąsinimo jėga draudimo principas, apimantis įvairius ginkluotos jėgos panaudojimo būdus. Čia galime kalbėti apie tokius terminus kaip „agresija“, „savigny“ ar „sankcionuotas jėgos panaudojimas pagal tarptautinių organizacijų sprendimus“. Bet čia jau prasideda teisinė ekvilibristika, kuri visuomenės nelabai domina.

■ Ar „karo“ sąvoka devaluojama, kai ji vartojama ne tik tradiciniams ginkluotiesiems konfliktams (pvz., Ukrainos atveju), bet ir kitoms įtampoms, kaip antai migrantų antplūdžiui prie Lietuvos ir Baltarusijos sienos, kuris buvo pavadintas hibridiniu karu? Kita vertus, ar karas nėra aukščiausia įtampos forma, o kitos situacijos galėtų būti vadinamos provokacija ar eskalacija? Nes jei tai – hibridinis karas, kas tokiaame konflikte laikomi kombatantais ir taikiniaisiais?

– Humanitarinėje teisėje ar tarptautinėje teisėje nėra tokios sąvokos kaip „hibridinis karas“. Klasikinėje teisėje karas buvo aiškinamas kaip neribotas jėgos panaudojimas tarp valstybių, nenustatant galutinio tikslo. Tačiau bendrai

■ Šiuolaikiniuose karuose dezinformacija ir propaganda – naujas ginklas. Ar tarptautinė teisė gali į tai reaguoti?

– Propaganda lydėjo visus žmonijos karus. Turėtų reaguoti, bet sunku susitarti. Galbūt Europos Tarybos ar ES lygiu būtų įmanoma. Bet bendrajai tarptautinei teisei reikia bendros pozicijos, tuo ideologiniai blokai skiriasi. Demokratija prieš autoritarizmą. Dar ir dėl to neįmanoma visiems sutarti, kas yra dezinformacija.

■ Esate sakę, kad „teisė budi ir laukia savo akimirkos“, tačiau agresorius kasdien naikina miestus, žudo civilius. Ar tarptautinė teisė netampa bejėgė, kai jos labiausiai reikia? Kaip užtikrinti, kad ji būtų ne tik retrospektyvi, bet prevenciška?

– Teisė yra ideali struktūra, bet be valstybės paramos – tik tekstas. Paradoksas: visi nori pasaulio policininko, bet kai jis atsiranda, būna nepatenkinti. Teisė pati savęs neįgyvendina, nes jai reikia jėgos. Idėja buvo tarptautinės organizacijos: Tautų Lyga, Jungtinės Tautos, Tarptautinis baudžiamasis teismas (TBT). Deja, interesai trukdo, sistemos veikia ribotai, bet kartais suveikia. Juk teisė bent pasako, kad civilių žudymas yra pažeidimas. Nes jei to nebūtų, būtų dar blogiau. Ir štai – neseniai Lietuvai perduotas rusų kareivis, kaltinamas Ukrainoje daręs karo nusikaltimus, taip pat prieš sulaikytus lietuvius. Ir teisė, tegul ir labai ribotai, jau veikia. ▶

► **Kaip teisė veiktų, jeigu puolancioji pusė būtų technologiškai neidentifikuojama? Tarkime, pasirodo visiškai autonominis dronas, kurio priklausomybės konkrečiai valstybei iš karto neidentifikuosi, arba veikia nenustatyta asmenų grupė. Ar tuomet valstybė susiduria su technologiniu ir teisiniu neapibrėžtumu?**

– Teisinė neapibrėžtis yra pilkoji zona, kurioje žaidžiama. Prisiminkime Krymo aneksiją su „žaliaisiais žmogeliukais“ arba kad ir Klaipėdos prisijungimą tarpukariu su „savanorių“ dalyvavimu. Tai žaidimas iš strategijos požiūrio, sukuriant teisinį neapibrėžtumą. Karo teisėje yra bazinės sąvokos, kurias galime pritaikyti „tiesioginio dalyvavimo ginkluotoje kovoje“: žalias tai būtų ar mėlynas žmogeliukas, bet su ginklu ir dalyvauja ginkluotoje kovoje – teisėtas taikiny. Mes taip pat galime kalbėti apie „karinio objekto“ apibrėžtį: yra karinę grėsmę keliantis objektas.

Su dronais lygiai taip pat – tarptautinės teisės požiūriu niekas netrukdo panaudoti ginkluotųjų pajėgų ir „nukabinti“ tą droną iš dangaus. Čia labiau klausimas apie valstybės vidaus teisės sutvarkymą ir atsakomybę dėl leidimo panaudoti jėgą. Jeigu dronas su sprogmenimis krenta ir sugadina turtą arba yra aukų, atsiranda papildomų klausimų. Be to, reikia kalbėti ir apie „nematomas jėgas“, kibernetines atakas – visi mokslininkai prie to suka galvas.

Valstybės įtraukia kibernetinę plotmę į karines doktrinas. Yra vadinamasis Talino vadovas, parengtas NATO Kibernetinės ekselencijos centro Taline, bandantis kodifikuoti ir interpretuoti teisę kibernetinių atakų požiūriu. Bet ir tai ne visada aišku, kaip teisė veiks realybėje. Pavyzdžiui, garsusis „Stuxnet“ virusas, programiniu būdu sunaikinantis objektą,

– Rusijos veiksmai Ukrainoje turi genocido požymių, todėl Ukraina renka įrodymus. Tačiau genocido klausime atsiremiamą į jau minėtą interpretaciją: ar siekiama sunaikinti grupę kaip visumą? Tribunolas buvusiai Jugoslavijai bylose apie Srebrenicos žudynes pasakė, kad užtenka sunaikinti grupės gynėjus (tada serbų sukarintos grupuotės nužudė apie 8000 Srebrenicos anklavo vyrų ir berniukų). Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendime *Drėlingas prieš Lietuvą* buvo nuspręsta, kad Lietuvoje pokario laisvės kovotojų naikinimas gali būti prilygintas genocidui, – tai buvo didžiulis Lietuvos laimėjimas. Vis dėlto itin dažnas noras viską vadinti „genocidu“ devalvuoja sąvoką. Po to tai pradeda naudoti ir kita pusė savo dezinformacinėms operacijoms. Štai vienas rusų mokslininkas Lenino statulų griovimą vertina kaip „kultūrinį genocidą“.

Genocidas – sunkiausia tarptautinių nusikaltimų kategorija, bet apibrėžtis nuolat kritikuojama kaip per siaura. Ar reikėtų ją peržiūrėti? Tarptautinė teisė turi triadą: karo nusikaltimai, nusikaltimai žmogiškumui, genocidas – visi su ta pačia atsakomybe, teisiškai tarp jų skirtumas menkas. Bet genocidas turi daugiau menamos galios dėl istorinės Holokausto įtakos rengiant konvenciją: juk keturios grupės (etninė, rasinė, religinė, nacionalinė) į apsaugos lauką pateko pirmiausia dėl to, kad valstybės sugebėjo susitarti dėl šio traktavimo. Tad buvo susiklostęs toks vartosenos požiūris, kad genocidas – nusikaltimų nusikaltimas. Tačiau palyginkime Srebrenicos genocidą (8000 aukų) ir raudonųjų khmerų nusikaltimus žmogiškumui (milijonai aukų). Todėl reikėtų nepamiršti kitų nusikaltimų kategorijų ir suprasti, kad ne visada pavadinimas atskleidžia turinį ir jo baisybes.

Rusijos veiksmai Ukrainoje turi genocido požymių, todėl Ukraina renka įrodymus. Tačiau genocido klausime atsiremiamą į jau minėtą interpretaciją: ar siekiama sunaikinti grupę kaip visumą?

prilygsta kinetiniam poveikiui, bet be fizinės atakos. Klausimas, nuo kada tai laikyti pavojumi ir kaip identifikuoti šaltinį? Kibernetiniai ginklai iš tikrųjų gali paralyžiuoti valstybę.

■ **Minėjote, kad genocidas yra dar didesnis tarptautinės teisės pažeidimas negu karas. Tarkime, taktinio branduolinio ginklo panaudojimas tankiai apgyventoje teritorijoje – ar tai būtų vertintina kaip genocidas?**

– Tarptautinis Teisingumo Teismas yra pasakęs, kad branduolinio ginklo panaudojimas pažeistų visus tarptautinės humanitarinės teisės principus, tačiau kartu padarė išlygą, kad Teismas negali atsakyti, ar jo panaudojimas, kai valstybei yra kilęs egzistencinis pavojus, būtų neteisėtas (kitais tariant, nepaneigiamas branduolinio ginklo panaudojimo teisėtumas savignyos atveju). Be abejo, tokio ginklo panaudojimas galėtų būti ir genocidinis aktas. Bet, jeigu jau kalbame kaip teisininkai, svarbios dar ir papildomos sąlygos: ar buvo tikslas sunaikinti visą nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę ar jos didelę dalį?

■ **Ar pasaulis šiuo metu stebi genocidą ar jo užuomazgas?**

■ **Teisė turi užtikrinti prievartą, bet tarptautinėje teisėje to nėra. Imkime akivaizdžius karo nusikaltimus Ukrainoje, pvz., Mariupolio teatro subombardavimą ar Bučos žudynes. Jeigu Rusija nebus priversta pripažinti pralaimėjimo, tie veiksmai lieka be atsako?**

– Taip, lieka be akivaizdaus atsako trumpalaikiu laikotarpiu. Maksimumas – informacija surinkta, asmenys identifikuoti. Ukraina tai ruošia. Tarptautinėje plotmėje, jei asmuo išvyks į kitą valstybę, gali būti suimtas. Pavyzdžiui, taip įvyko su žmonėmis, dariusiais nusikaltimus Sirijoje per pilietinį karą, – Nyderlanduose nuteisti režimo veikėjai pagal nacionalinę teisę. Už karo nusikaltimus bet kuri valstybė turi teisę teisti. Šiems nusikaltimams nėra senaties, tad nusikaltėliai ramūs tol, kol juos saugo režimas. Bet režimams visgi griūva.

■ **O kaip tarptautinės teisės požiūriu vertintinas tikslinis likvidavimas be teismo?**

– Tikslinis likvidavimas iš principo neleidžiamas – tai tikslinio nužudymo doktrina. Teisė yra apie procedūrą. Jei nuteisi asmenį, bet jis pabėgo į kitą šalį, negali siųsti žmonių jo nužudyti – pažeistum kitos šalies teisę. Tarptautinė

J. Žilinskas: „Teisinė neapibrėžtis yra pilkoji zona, kurioje žaidžiama.“

teisė tokių dalykų nepripažįsta, ypač ne ginkluotojo konflikto kontekste. Tačiau, jeigu tai karinis taikinytis karinio konflikto metu prieš valstybę, viskas gerai. Sudėtingiau su civiliniais pareigūnais. Tačiau bet kuriuo atveju ne trečiosios šalies teritorijoje, nes būtų pažeidžiamas tos trečiosios šalies suverenitetas.

■ **TBT – tarptautinės teisės instrumentas, bet valstybės, nepripažįstančios jurisdikcijos, nekreipia dėmesio. JAV įveda sankcijas teisėjams, Rusija – arešto orderius.**

– Didžiosioms valstybėms tarptautinė teisė yra varžanti, neparanki. Kuo valstybė mažesnė, tuo labiau rūpi tarptautinės teisės autoritetas – vienintelis instrumentas. TBT kurtas kaip daugiašalės sutarties pagrindu funkcionuojanti institucija, bet JAV netapo jo šalimi. Šiuo metu pasitraukė ir dar kelios valstybės, nors ir ne tokios įtakingos. Bet net ir būdamos TBT narėmis valstybės nebūtinai vykdo jo reikalavimus. Pavyzdžiui, Mongolija nesuėmė Vladimiro Putino. Pasaulis, deja, netobulas.

■ **Pasaulis pasiskirstė į zonas, kur veikia teisė, o kur ne. Diktatorius, ieškomas TBT, turi šalių sąrašą, kur kelti koją, o kur ne.**

– Taip, ypač su Kinija užnugaryje. Tačiau vis tiek geriau zonos, negu kad galėtų keliauti kur tik nori. Baisėjomės, kai Donaldas Trumpas priėmė V. Putiną – tai buvo tų zonų suardymas, ir turbūt kiekvienas doras žmogus dėl to baisėjosi.

■ **Kelios šalys rengia nacionalinius karo nusikaltimų tribunolus. Kaip vertinate jų vaidmenį, palyginti su TBT?**

– Teigiamai – bet koks mechanizmas, keliantis grėsmę nusikaltėliams, yra gerai. TBT priklausomas nuo daug valstybių, sunku susitarti. Mažiau valstybių – efektyviau. Lietuva dirba prie Europos tribunolo, skirto Rusijos nusikaltimams įvertinti, bet dabar neaišku, kaip bus su pastangų tęstinumu.

■ **Jeigu valstybė turi didelę karinę ar politinę galią, ar tai leidžia jai nesilaikyti tarptautinės teisės? Kaip šią problemą vertinti Rusijos statuso kontekste JT Saugumo Taryboje su veto teise?**

– Ne, neleidžia, bet faktiškai taip nutinka, kol turi jėgą ar paramą. Rusijos buvimas JT Saugumo taryboje yra Antrojo pasaulinio karo pasekmė. O reforma paprasčiausiai neįmanoma, kol sugrius dabartinė sistema. Saugumo Taryba – politinis organas, jos sprendimai yra ne teisiniai, o politiniai, todėl neginčijami. Vetavimas – politinė galia, pvz., JAV veto įveda sprendimus, palaikydamos Izraelį, Kiniją – palaikydama Rusiją. Kaip jau sakiau, pasaulis netobulas.

■ **Ukrainos karo metu Jungtinės Tautos sulaukė kritikos dėl sprendimų pobūdžio arba jų stokos. Kaip vertinate JT veiklą ir iššūkius?**

► – Jungtinės Tautos kritikuojamos nuo įkūrimo. Tai idealistinė struktūra – forumas, kur valstybės kalba, sprendžia ekonomikos, bendradarbiavimo klausimus. Tai pokalbių institucija, leidžianti valstybėms kalbėtis. Nuo 1945 m. ji išaugo, bet niekada neturėjo absoliučios galios. Konfliktai sprendžiami valstybėms susitarus. Šimtai rezoliucijų dėl Palestinos, bet be jėgos palaikymo, nejuda. Šnekamasi, kuriamos normos, kurių kartais laikomasi. Tokia realybė. Bet galime kitaip pasukti klausimą: panaikiname Jungtines Tautas, o kas užims jų vietą? Pasaulio policininkas juk mažai kam patinka.

■ Tarptautinė teisė nustato jėgos draudimą ir karo veiksmų taisykles. Kaip derinti *jus ad bellum* ir *jus in bello* vertinant karą Ukrainoje?

– *Jus ad bellum* vertinimo požiūriu, Rusija veikia kaip agresorė, o Ukraina gina savo teritoriją. *Jus in bello* nustato taisykles, kuriomis abi pusės turi vadovautis karo metu – kaip atskirti civilius nuo karinių objektų, kokius ginklus galima naudoti ir kt. Šių principų tarpusavio įtampa čia neegzistuoja: net jei valstybė bando pasiteisinti, negalima pateisinti užpuolimo prieš kitą suverenią valstybę su aiškiomis sienomis.

■ Stebime geopolitinių jėgų pusiausvyros pokyčius, nebėra vieno policininko, iškilo Kinija.

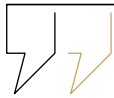
– Kinija kylanti, bet klausimas, kiek plačiai ji nori žaisti. Matėme „ Hamas“, Izraelio, JAV, Turkijos ir Egipto susitarimą – gal taip baigsis karas Gazoje.

■ O kaip vertinti valstybės ir teroristinės organizacijos susitarimą – tai savotiškas teisinis paradoksas?

– Taip, bet, pavyzdžiui, Egiptas pasakytų, kad „ Hamas“ yra ne teroristinė, o kovinė organizacija, naudojanti teroristinius metodus. Nevalstybiniai subjektai gali būti tarptautinės teisės subjektais, jei valstybės suteikia ribotą subjektiškumą, sakykime, pasirašydama susitarimą.

■ Kaip vertinate sankcijų efektyvumą reaguojant į pažeidimus?

– Sankcijos – gera priemonė. Žinoma, jų veikimas – ribotas, bet jos vis tiek trukdančios, nemalonios, kitaip ar Rusija skirtų tiek dėmesio, kad jų atsikratytų? Be jų situacija būtų tik blogesnė. Žinoma, jos nėra sidabrinė kulka. Tarkim, sankcijos numato areštuoti identifikuotų karo nusikaltėlių turtą. Būtų efektyvu. Bet vienas žingsnis

Advokatūra – civilizuotos sistemos komponentas, teisė į gynybą neišnyksta ir ginkluotojo konflikto metu.

J. Žilinskas: „Bet koks mechanizmas, keliantis grėsmę nusikaltėliams, yra gerai.“

paskatins kitus. Pinigai sukasi versluose, ateis advokatai, klausdami pagrindo. Procedūros gins nuosavybę, sankcijos ginčijamos teismuose – įsisuka ilgi procesai. Tad gali pasirodyti, kad teisės viršenybė sunkiose situacijose tampa silpnybe. Bet civilizacija visada sunku – lengviau kariauti be taisyklių. Rusams lengviau Ukrainoje, nes nesuvaržyti, bet dėl to smerkiame, dėl to ir laikome save civilizacijos, o ne barbarybės pusėje.

■ **Greta sankcijų – šimtai milijardų išaldyto Kremlius turto, kurį siekiama perduoti Ukrainai. Ar tai turėtų reikšmės?**

– Būtų labai svarbu – lėšos ginklams, energetikai, net kasdienėms valstybės reikmėms. Bet klausimas, ar Vakarai neišsigąs Rusijos grasinimų. Čia vėl prasideda sunkūs politiniai sprendimai, prisideda verslų spaudimai.

■ **Iš Ukrainos pasitraukė beveik 6 mln. pabėgėlių. Ar ES ir Lietuvos priemonės priimančios šiuos karo pabėgėlius atitinka tarptautinius standartus?**

– Nesu pabėgėlių teisės specialistas, bet Lietuva priėmė daug, rūpinosi gražiai, nepaisant propagandos. Padarėme kaip dera draugiškai valstybei, bet tai dar ne pabaiga.

■ **Lietuvos advokatai teikė tūkstančius nemokamų konsultacijų nukentėjusiems nuo karo. Kokią papildomą teisinę pagalbą advokatai galėtų teikti nacionaliniu ir tarptautiniu lygmeniu?**

– Vaidmuo – užtikrinti teisinės sistemos veikimą. Advokatūra – civilizuotos sistemos komponentas, teisė į gynybą neišnyksta ir ginkluotojo konflikto metu. Ukrainoje kai kurie karo belaisviai, kurie įtariamai padarę karo nusikaltimus, teisiama, jiems suteikiama gynyba – tai didelis iššūkis advokatams, nes juk neretai jie tapatinami su klientais, visuomenė jų nekenčia. Tas pats kaip ir pas mus buvo Medininkų žudynių byloje. Advokatų profesija tokia – jie nebus mėgstami. Tarptautiniuose procesuose galioja tie patys principai: puikiai pamenu, kaip vienas iš serbų lyderio Radovano Karadžičiaus gynėjų, žinomas teisininkas, sulaukė kritikos, tačiau advokato profesinė veikla užtikrina žmogaus teises.

■ **Istorijoje reparacijos tapdavo naujų konfliktų šaltiniu. Ar įmanoma sistema, kuri kompensuotų žalą ir užtikrintų taiką?**

– Reparacijos – tai pirmiausia žalos atlyginimas, bet ne tik. Vien reparacijų neužteks. Prisiminkim: taiką po Antrojo pasaulinio karo lydėjo denacifikacija Vokietijoje, demilitarizacija Japonijoje, joms suteiktas šansas tapti normaliomis valstybėmis. Bet ne visada pavyksta. Sukurti veikiančios demokratijos Libijoje ar Irake nepavyko, nes tokiems projektams reikia keisti visuomenės mąstymą. O įsivaizduokit, kaip apnuodyta Rusijos visuomenė.

■ **Ir baigiant. Jūs – dešimties grožinių knygų ir humanitarinės teisės vadovėlių autorius. Ar nėra minčių sujungti žanrus?**

– Kodėl gi ne? Grožinėje literatūroje juk svarbu drama – byla, konfliktas. Ir yra romanų apie Niurnbergo procesą. Bet grožinėje knygoje esmė būtų ne normos, o kaip jos veikia gyvenime. Gal būtų ir smagu sukurti ką nors panašaus į filmą „Mano pusbrolio Vinis“ istoriją, tik su tarptautinės teisės elementu. Ačiū už idėją, pasidėsiu į savo skrynelę. ■

J. Žilinskas

- Gimė 1974 m. Vilniuje.
- 1997 m. baigė Vilniaus universiteto Teisės fakultetą.
- 2001 m. apgynė daktaro disertaciją tema „Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje“.
- 1995–1996 m. VŠĮ „Atviros Lietuvos fondas“ Teisės programos koordinatoriaus padėjėjas.
- 1996–1997 m. „PHARE Rural banking programme“ teisės patarėjas.
- 1997–1998 m. UAB „Žemės ūkio paskolų garantijų fondas“ teisininkas.
- 1999–2001 m. UAB „Finansinių investicijų duomenų analizės ir konsultacijos“ teisės konsultantas.
- 2001–2006 m. Seimo kanceliarijos Teisės departamento vyriausiasis konsultantas, patarėjas, vyresnysis patarėjas, Tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės grupės vadovas.
- Nuo 2003 m. yra Lietuvos Respublikos tarptautinės humanitarinės teisės įgyvendinimo komisijos prie LR krašto apsaugos ministerijos narys.
- MRU Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės instituto profesorius. MRU Teisės fakulteto Tarptautinės teisės katedros docentas.
- Lietuvos rašytojų sąjungos narys.
- Monografijų, poezijos ir grožinės literatūros kūrinių autorius.

Justinas Žilinskas dalyvauja Lietuvos rašytojų sąjungos paramos Ukrainai akcijoje, ja remiami Ukrainos daliniai, kuriuose kovoja arba kuriais rūpinasi Ukrainos rašytojai, medicinos tarnybos ir kt. Perkami ir vežami automobiliai, medicininės priemonės ir kiti reikalingi dalykai. Jeigu norėtumėte ir galėtumėte paremti šią iniciatyvą, savo auką prašome pervesti:

Lietuvos rašytojų sąjungos literatūros fondas
LT567300010002448298

Parama Ukrainai
PayPal: buhalterija@rasytojai.lt

Visos paaukotos lėšos naudojamos paramai.

KARAS IR PILIETIS

Tarp dviejų priesaikų

Advokatas Linas Songaila šiandien žinomas ne tik teisės bendruomenei. Tarp bylų, posėdžių grafikų ir skubių procesinių terminų jis randa laiko karių savanorių pratyboms ir humanitarinėms iniciatyvoms.

DEIMANTĖ SKAČKAUSKAITĖ

Šis L. Songailos kelias neprasidėjo nuo karo Ukrainoje ar geopolitinių neramumų, bet gerokai anksčiau – nuo asmeninio sprendimo, kuris iš pirmo žvilgsnio su teise turėjo mažai bendro. 2019-aisiais jis su bičiuliu sporto žurnalistu Linu Kunigėliu nutarė prisijungti prie Lietuvos šaulių sąjungos. Ten draugai atsidūrė tarp žmonių, kurių profesiniai keliai niekaip nesisiejo su karine tarnyba, tačiau juos jungė bendras supratimas apie pilietinę atsakomybę. Šiame rate – ir žurnalisto Edmundo Jakilaičio sutelktas skyrius, neoficialiai vadintas Pelėdų būriu, kurį sudarė įvairių žiniasklaidos ir komunikacijos, architektūros sričių profesionalai, net lenktynininkai. „Ta jų veikla buvo

Būtent šis apsisprendimas vėliau natūraliai išsiplėtė į Krašto apsaugos savanorių pajėgas (KASP): dar iki pandemijos Pelėdų būrys vieningu žingsniu perėjo iš šaulių į savanorius. O prasidėjus COVID-19 krizei būtent šio rato žmonės tapo iniciatyvos „Stiprūs kartu“ branduoliu – projekto, kuris tūkstančiams Lietuvos gyventojų teikė pagalbą nuo pirmųjų pandemijos dienų. Advokatų kontoros NJORD partneris L. Songaila tapo vienu iš viešosios įstaigos dalininkų.

Kai 2022 m. Rusija pradėjo plauti masto invaziją į Ukrainą, ši patirtis tapo pamatu kitoms iniciatyvoms. „Stiprūs kartu“ komanda dar prieš karą numatė, kad gali prireikti pagalbos ukrainiečiams, ir planavo, kaip priimti pirmąją pabėgėlių bangą. Pirmosiomis karo dienomis L. Songaila su kolegomis vyko į Lenkiją ieškoti vietos koordinaciniam humanitarinės pagalbos ir informacijos centrui. Lietuvoje tuo metu veikė skambučių centras, jungiantis prieglobsčio ieškančius žmones ir šeimas, galinčias priimti.

Vėlesnės iniciatyvos rėmėsi panašiu principu: greitas reagavimas, mažai biurokratijos, aiškūs vaidmenys ir realūs poreikiai. Žiemą „Stiprūs kartu“ iniciatyva „Sušildyk Ukrainą“ rinko lėšas generatoriams ir kitai būtiniausiai įrangai, kuri padėtų civiliams atlaikyti pirmuosius bombardavimus. Kroviniai savanoriai vežė keleiviniais autobusais – taip buvo galima išvengti ilgo laukimo pasienyje, kur sunkvežimiai stovėdavo ištisas valandas. „Mes lydėjome tuos kroviniai iki Lvivo. Tai buvo humanitarinė pagalba, čia nesu joks išskirtinis – daug lietuvių taip darė“, – kalbėjo advokatas.

L. Songaila ir padeda Ukrainai, ir semiasi iš jos patirties.

Mano statusas aktyvuojasi tik tada, kai gaunu įsakymą. Civiliniame gyvenime esu nepriklausomas advokatas, o per pratybas – karys.

daugiau susijusi su viešąja nuomone, su žiniasklaida, audiovizualiniu turinio kūrimu ir taip toliau. Aš ne to profilio žmogus. Bet paklausė, ar galiu prisijungti, ir prisijungiau“, – pasakojo pašnekovas.

Kiek vėliau komanda prisidėjo prie dedikuoto bėgimo Ukrainos narystės NATO siekiui palaikyti – L. Songaila koordinavo maršrutą, derino renginio vykdymą su Lenkijos policija. Advokatas su kolegomis, lydėdami

bėgikus, nešė vėliavą iš Bachmuto, kuri vėliau buvo perduota Lietuvos ir Ukrainos prezidentams.

Šiandien „Stiprūs kartu“ veikla įgavo kitą formą: organizuojamos stovyklos Ukrainos našlaičiams, finansuojamos iš gyventojų pajamų mokesčio dalies ir privačių aukų. Pasak L. Songailos, tai jau tapo kryptingu nuolatinio darbu, kuriam kasmet reikia 300–400 tūkst. eurų. Nuo pirmųjų pandemijos dienų iki pagalbos

karo pabėgėliams – ši patirtis niekada nebuvo atskira nuo jo profesinės tapatybės. Tai, kas prasidėjo kaip pilietinis įsitraukimas, peraugo į gilesnį supratimą apie valstybingumą ir asmeninę pareigą.

Į Kyjivą – ne turistauti: dienos X scenarijai

Ukrainos patirtis L. Songailai neapsiribojo vien humanitarinėmis misijomis. Kartu su Šaulių sąjungos

nariais jis lankėsi Kyjive, kur ukrainiečiai pristatė neoficialias, bet realiomis aplinkybėmis paremtas pratybas. Tai buvo daugiau nei simbolinė pažintis – tai buvo dienos X rekonstrukcija pagal tikrą 2022 m. vasario 24-osios rytą.

Kiekvienam dalyviui buvo priskirta legenda: vienas – komandiruotėje, kitas – užsienyje, trečias – išėjęs į miestą ir pan. Visi turėjo skirtingas pradines aplinkybes, bet vieną tiks-

lą – per nustatytą laiką pasiekti susitelkimo tašką, veikti taip, kaip elgtųsi realiai. „Mes nežinojome, kada ateis tas pranešimas. Ir jis atėjo tada, kai iš tiesų prieš beveik ketverius metus pradėjo skristi pirmos raketos“, – prisimena pašnekovas. Pratybos priminė, kad pirmosios valandos lemia išlikimą. Ukrainiečiai paaiškino, kad jų parengties planai neatsirado per naktį – jie buvo rengiami ilgai, remiantis žvalgybos duomenimis ir ►

►viešais signalais. Dalies organizacijų vadovai dar iki invazijos perkėlė darbuotojus į vakarinę šalies dalį, nuomojo butus ir biurus Lenkijos pasienyje. Tai leido išvengti chaoso, kuris tą rytą užliejo miestus ir kelius.

Vienas jų – didelės paramos organizacijos vadovas, su kuriuo šauliai susitiko Kyjive. Jo sprendimai tapo ryškiu kontrastu Lietuvos įpročiui planus laikyti teoriniais dokumentais. „Jis turėjo viską sudėjęs iš anksto. Patvirtintus veiksmų algoritmus, aiškius vaidmenis, suplanuotas vietas. Jis nelaukė, kol bus per vėlu“, – pasakojo L. Songaila.

Apie artėjančią dieną X Ukrainoje, anot advokato, išpėjo ne vienas signalas: „Tokie dalykai neįvyksta staiga – apie juos praneša žvalgyba, ambasados, karių judėjimas, pratybos.“ Žiniasklaida skelbė apie Rusijos kariuomenės telkimąsi, buvo kalbama apie „Zapad“ tipo pratybas, JAV išsiuntė iš Ukrainos savo diplomatus. „Gali laukti, kol atskris raketa, bet protingi žmonės tokių ženklų nelaukia“, – pridūrė advokatų kontoros NJORD partneris.

Šios patirtys atskleidė, kad pasirošimas krizei nėra vien valstybės

atsakomybė. L. Songailos teigimu, tokius planus privalėtų turėti kiekviena įmonė – nuo viešųjų įstaigų iki privačių verslų. Ne rekomendacijas, o realius scenarijus: ką daryti praradus ryšį, kaip judėti, kur perkelti darbuotojus, kokie veiksmai atliekami pirmiausia. „Jeigu tai ateitų iš vidaus – iš įstaigų, iš verslų, iš žmonių, chaoso tikrai būtų mažiau“, – pabrėžė jis.

Tarp pratybų temų ukrainiečiai aptarė ir informacinio karo pradžią: kaip pirmosiomis dienomis bandė stabdyti paniką, susitarinėjo dėl bendrų komunikacijos kanalų, kaip reagavo į dezinformaciją. Tai dalis, kurią pašnekovas vadina itin svarbia: be veiksmų plano visa komunikacija tampa tik lydinčiu reiškiniu. „Diena X ateina tada, kai mažiausiai tikiesi. Ir tam reikia ruoštis ne pamąstymais, o praktika“, – L. Songaila šiuos žodžius mini kaip esminį pratybų leitmotyvą. Būtent šis principas, jo teigimu, turėtų būti pamoka ir Lietuvai.

Planas turi veikti be telefono ryšio

Nors Ukrainos pratybos L. Songailai paliko stiprų įspūdį, tikrąją pasirengimo svorį jis mato ten, kas vyksta gerokai arčiau namų, – šeimose, ben-

druomenėse ir kasdienybėje. Advokatas nevynioja į vatą – ištikus krizei svarbiausia ne teoriniai dokumentai, o instinktai: „Tu neturi galvoti. Tau turi įsijungti automatizmas.“ Šeima turi veikti panašiai kaip mažas būrys. Jeigu sutrinka ryšys, visi turi žinoti, kur susitikti, kiek laukti, kas už ką atsako. Atrodo akivaizdu, bet turi būti susitarta iš anksto – praktiškai, ne tik mintyse. Pašnekovas pateikė konkrečią, beveik teatrišką, bet karo logika paremtą smulkmeną: „Pavyzdžiui, tėtis bus su skrybėlė, vadinasi, yra saugu. Tėtis be skrybėlės – geriau neik. Taip perduodamas ženklas. Tada jau įsijungia planas B.“

Tokie atpažinimo ženklai gali atrodyti pertekliniai, tačiau Ukrainoje būtent tokios smulkmenos neretai skyrė tvarką nuo chaoso. L. Songailos šaulių būryje per pratybas ryšį tikrindavo nuolat. Vadui užtekdamo išsiųsti vieną žinutę: „Reakcijos laikas toks ir toks – patvirtinkite, kur esate.“ „Mes turėjome per nustatytą laiką sureaguoti. Jeigu nuolat treniruojiesi, tau ir krizinėje situacijoje nereikės blaškytis“, – tikino jis.

Evakuacijos planas turi būti toks pat aiškus kaip ir susitelkimo taš-

Savonorių priesaikos ceremonija.

kas. Tačiau daug kas Lietuvoje dar intuityviai žiūri į žemėlapi taip, kaip žiūrėtų turistinėje kelionėje, – į išėjimą pro valstybės sieną. L. Songaila perspėja, kad tai – viena didžiausių klaidų: „Nerekomenduočiau visiems belstis per tą Suvalkų koridorių.“ Kariuomenės atlikti skaičiavimai rodo ką kita: saugiausia vieta – Lietuvos vidurys. „Kėdainiai. Bet jeigu tai paršysite visiems, visi ten ir puls“, – juokėsi pašnekovas, tačiau esmė išlieka rimta: kuo toliau nuo sienos ir strateginių objektų, tuo mažesnė tikimybė patekti į spūstį ar incidentą.

Į evakuaciją jis siūlo žiūrėti kūrybiškai. Vilniuje, kur spūstys įprastos net be krizės, turėti tik automobilį gali būti ne sprendimas, o problema. Jo siūlymas – praktiškas ir, kaip pats pabrėžė, visiškai ne juoko forma: „Jeigu norite greičiausiai išvykti iš Vilniaus – pripučiamą valtį Nerimi. Nuo miesto centro iki Kauno tai gali būti vienintelis kelias, kuris neužsikimš.“ Šį patarimą advokatas grindžia diskusijomis, kurios Lietuvoje skambėjo dar prieš karą, – apie Nerį, jos gilinimą ir vidaus vandens pritaikymą laivybai. Viena šių diskusijų poteksčių buvo būtent evakuacijos galimybių ekstremaliosiomis sąlygomis.

Kita detalė – krizės „valiuta“. Ne eurai, ne kortelės, ne elektroninės sąskaitos. L. Songaila primena elementarų, bet pamirštamą karo zonų dėsningumą: „Vaistai, alkoholis, tabakas – tai valdžia. Tai mainų priemonės. Jeigu neturi šovinių, kurių tau reikia, cigarečių blokas gali tapti valiuta.“ Šie daiktai reikalingi ne spekuliuoti, o išgyventi: dezinfekcijai, apsikeisti būtinomis priemonėmis, greitai reaguoti, kai bankai neveikia, o degalinės tuščios.

Net ir gyvenant mieste verta numatyti „slėptuvę“ – mažą sandėliuką ar kitą saugią vietą už miesto ribų, kur būtų galima laikyti atsargas ir kurioje šeima trumpam sustotų papildyti išteklis. „Reikia įsivaizduoti pačias blogiausias sąlygas. Kad užsikimš keliai, neveiks bankai, nebus degalų. Todėl dalis atsargų turi būti jau paruoštos“, – teigė advokatas.

Visas šias rekomendacijas L. Songaila sieja su viena mintimi: dieną X

Tėtis bus su skrybėle, vadinasi, yra saugu. Tėtis be skrybėlės – geriau neik. Taip perduodamas ženklas. Tada jau įsijungia planas B.

šeimos planas turi būti ne diskusija prie stalo, o praktika. Šeimoje tai gali reikšti net mažas pratybas – visiems išvažiuoti savais reikalais ir susitikti numatytame taške, patikrinti, kaip greitai reaguojama, kaip paveiktų ryšio nebuvimas. „Mokomosios dienos X knygutės gerai, bet reikia pagal knygutę suvaidinti. Kitaip tu perskaitai ir pamiršti“, – pabrėžė pašnekovas.

Civilinė sauga: tarp sovietmečio pamokų ir Izraelio realybės

Apie civilinę saugą Lietuvoje šiandien kalbama vis garsiau, tačiau L. Songaila tikino, kad realus pasirengimas lieka fragmentiškas. „Švietimo sistemoje tai turėtų būti nuoseklu. Ne pavieniai pranešimai, ne brošiūros, o tikri, periodiniai užsiėmimai“, – teigė jis. Ši mintis jam natūrali, nes pats dar prisimena laikus, kai civilinė sauga buvo privaloma mokyklose: „Aš esu sovietmečiu gimęs. Tuomet

visi mokėjo užsidėti dujokaukes. Žinojo, kur jos laikomos, kaip atrodo.“ Šiandienos realybė visiškai kitokia: jaunimas šių įgūdžių neturi, o civilinė sauga mokyklose dažniausiai apsiriboja pilietiškumo pamokomis, kurios su praktiniu pasirengimu turi mažai bendro.

Pirmosios karo savaitės Ukrainoje parodė, kad įgūdžiai gali būti svarbesni už bet kokią teorinę informaciją. Todėl ir čia, Lietuvoje, šeimos iš anksto turėtų apvarstyti ne tik minėtąjį planą, bet ir pačias elementariausias apsaugos priemonės. L. Songaila prisimena, kad prasidėjus Rusijos invazijai įsigijo tris dujokaukes – sau, sūnui ir žmonai: „Elementarūs dalykai. Tai turi būti namuose, kaip tvarsčiai ar vaistai.“

Šios pamokos neatsiranda vakuume. Izraelyje civilinė sauga įaugusi į urbanistinę logiką. „Nuomojaisi butą Izraelyje – jame buvo kambarys, pastatytas taip, kad atlaikytų smū-

gius, sprogimus, gaisrą. Tvirtos geležinės durys, maži langai. Tai – saugumo kambarys“, – pasakojo advokatas. Tokiuose butuose, prasidėjus raketų atakoms, gyventojams nebėra poreikio bėgti į bendras slėptuves – jie tiesiog užsirakina tame kambaryje. Net jei namas sugriūtų, tas vienintelis kambarys liktų stovėti.

Pasak advokato, nėra būtina remtis Izraelio gynybiniais sprendimais tiesiogiai, tačiau jie rodo vieną paprastą tiesą: parengtis turi būti integruota į kasdienybę, o ne į teorinį valstybės lygmens dokumentą. „Mes nesame kariaujanti valstybė, bet esame labai arti karo zonos“, – primena pašnekovas. Jam atrodo keista, kad Lietuvoje vis dar trūksta nuoseklios, sisteminės civilinės saugos programos. Ne chaotiškų rekomendacijų, ne pavienių įrašų socialiniuose tinkluose, o veikiančios tvarkos. Ir ji turėtų prasidėti mokyklose. Ne kaip griežta karinio parengimo kopija, – ▶

►tam yra Šaulių sąjunga, kur galima mokytis jau vyresniems, – bet kaip elementarių refleksų ugdymas. Per dešimt mėnesių mokiniai įgūtų ne sausos teorijos, o įgūdžių – žinių, kaip užsidėti apsaugos priemonę, kaip elgtis praradus ryšį, kur susirinkti nelaimės atveju, kaip reaguoti į pavojų. „Įgūdžiai turi tapti instinktais. Kitaip krizę pasitinki galvodamas, o ne veikdamas“, – apibendrinio advokatas. Ši mintis L. Songailai tampa kertinė: pasiruošimas krizei yra kultūra, ne vienkartinis veiksmas. Ir kol valstybė diskutuoja dėl tvarkų, žmonės turi ruoštis patys.

Ar sunku paklusti įsakymams?

Advokato profesijos esmė – nepriklausomumas. Tai vienas kertinių principų, nuo kurio priklauso pasitikėjimas visa teisine sistema. Todėl nenuostabu, kad visuomenėje kilo klausimų, ar advokatas išvis gali būti karys savanoris: juk kariuomenėje galioja pavaldumo santykiai, kurie, atrodytų, kertasi su advokato nepriklausomo statusu.

L. Songaila šį klausimą menkai romantizuoja – jo akimis, tai ne teorinė, o labiau praktinė situacija: „Aš esu karys savanoris, turiu sutartį, turiu kario bilietą. Kai esu pašaukiamas į tarnybą – pakeliu ranką ir vykdu įsakymus. Nėra jokio „bet“.“ Paprastose pratybose tai reiškia savaitgalį kuopoje, tačiau ištikus krizei – visiškai kitą vaidmenį, kuris neturi nieko bendra su teismo sale.

Būtent pavaldumo tema dar prieš keletą metų sukėlė nemenką diskusiją advokatūroje. Lietuvos advokatų taryba ėmė svarstyti, ar profesijos principai išvis leidžia advokatui tarnauti kaip kariui savanoriui. Priežastčių buvo įvairių: baimė, kad atsiradęs pavaldumas kariuomenėje teoriškai galėtų „užteršti“ advokato nepriklausomumą, ir interpretacijos, kad advokato statusas nesuderinamas su karine subordinacija.

L. Songaila prisimena šį epizodą su šypsena: „Man jokios išimties nereikėjo. Mano statusas aktyvuojasi tik tada, kai gaunu įsakymą. Civiliniame gyvenime esu nepriklausomas advokatas, o per pratybas – karys.“ Tačiau

nesusipratimų išvengti nepavyko. Advokatų tarybos pirmininkas, girdėdamas aršios viešos diskusijos atgarsius, pats jam paskambino ir pasakė paprastai: „Žiūrėk, Linai, inicijuosime įstatymo pakeitimą, kad nebūtų jokio teorinio ginčo.“ Galiausiai nesutarimai buvo išsklaidyti ir nuspręsta, kad, kai advokatas vilki uniformą, jis yra karys savanoris ir vykdo vado įsakymą, kai grįžta į civilinį gyvenimą, jo nepriklausomumas visiškai nepažeidžiamas – du skirtingi vaidmenys sėkmingai veikia skirtingu laiku.

Ši aiški takoskyra L. Songailai yra svarbi ir asmeniškai. Jis neslepia, kad ši tarnyba jam buvo sąmoningas sprendimas. „Aš jaunystėje nepatekau į Lietuvos kariuomenę – tuo metu ji dar tik formavosi. Visuomet viduje kirbėjo, kad kažko nepadariau“, – prisimena jis. Dabar, perėjęs visą KASP savanorių parengimo ciklą, jis oficialiai pripažintas kaip įgijęs karinį parengtumą. O tai, jo akimis, nėra tik formalumas: „Tai mano pareiga valstybei. Kiti ją atli-

ko devynis mėnesius, o mano kelias buvo ilgesnis – treji metai tarnybos. Bet pareiga yra pareiga.“

Šioje vietoje advokatas susitelkia ne į heroizmą, o į realybę. Ką jis darytų kilus krizei? Atsakymas paprastas: „Nebebūsiu advokatas. Mane pašauks iš rezervo, užsivilkis uniformą ir eisiu ten, kur lieps.“ Tai – ne retorika, o organizuota sistema: kario savanorio priesaika yra tokia pati priesaika kaip ir reguliaraus kario. „Priesaiką galima duoti tik vieną kartą. Ir nuo jos niekas tavęs neatleis“, – tikino pašnekovas.

Kariai ne tik tie, kurie šaudo

Tiek Lietuvoje, tiek Ukrainoje L. Songaila įsitikino, kad gynyba yra daug platesnė nei ginklas rankoje. Kariu savanoriu ar šauliu tampama ne todėl, kad nori „kariauti“, o todėl, kad valstybė remiasi tais, kurie gali panaudoti savo profesinius įgūdžius ten, kur jų labiausiai trūksta. Nuo derybų iki technologijų, nuo logistikos iki psichologinės pagalbos.

Ne visi gali šauti. Ne visi gali atimti gyvybę, net priešui. Tai normalu. Nežinau, ar pats sugebėčiau.

Misija Ukrainoje – parama ir patirties mainai.

„Paprastai kariauja 2 ar 3 proc. Visi kiti jiems padeda“, – teigė advokatas. Ši logika keičia ir stereotipą, kaip suprantama Šaulių sąjunga. Jo akimis, tai ne tik sukarinta struktūra, bet ir viena stipriausių visuomeninių institucijų, kurioje susitinka visiškai skirtingų sričių žmonės: žurnalistai, inžinieriai, draudimo brokeriai, medikai, fotografbai, advokatai. Visiems, kurie neturi šeimos ar artimo rato, Šaulių sąjungoje sukurta bendruomenė gali būti ir atsakymas į klausimą, kur būti, kad neliktum vienišas.

Vienas netikėčiausių uždavinių, kurį pašnekovas prisimena, susijęs visai ne su šaudymu, o su derybomis. „Gavome užduotį su kolega nuvažiuoti pas ūkininkus ir įkalbėti juos leisti vykdyti pratybas jų žemėje“, – pasakojo jis. Priežastis paprasta: ankstesnėse pratybose kariuomenė išvažinėjo žmonių pašėlius, nieko

L. Songaila: „Aš jaunystėje nepatekau į Lietuvos kariuomenę – tuo metu ji dar tik formavosi. Visuomet viduje kirbėjo, kad kažko nepadariau.“

nesutvarkė, todėl ūkininkai nebenorėjo matyti karinės technikos savo valdose. Ši kartą reikėjo ne šautuvo, o diplomatinio jautrumo ir profesinių įgūdžių: „Mes važiuojame su uniformomis, bet iš esmės dirbome kaip derybininkai. Aiškinome, argumentavome, ieškojome sprendimų.“ Ši užduotis priklauso vadinamajam CIMIC – civilių ir karių bendradarbiavimo – elementui, kuris karo metu tampa kritiškai svarbus. Tai dar vienas pavyzdys, kaip į kariuomenę ateina kompetencijos, kurių pati iš esmės sistema neturi, bet kurių jai gyvybiškai reikia.

Kita jo veikla – paskaitos kariams apie karo teisę. Tai ne akademinės pamokos, o gyvas pasakojimas, pritaikytas tiems, kurie gali susidurti su realiais sprendimais fronte. „Ar įdomu klausytojams klausytis teisės paskaitos, jei ji skaitoma teisės kalba? Ne“, – juokėsi pašnekovas. Todėl jis pasirinko kitą metodą: pasakoti karo teisę per pavyzdžius iš realaus karo Ukrainoje – nusikaltimus, kuriuos mato pasaulis, civilių apsaugos taisyklės, karių elgesio standartus. „Tai geras laikas kalbėti apie karo teisę, kai vyksta realus karas ir kai mato-

me faktinius pavyzdžius. Tai kitaip įsirašo į galvą“, – aiškino L. Songaila. Šaliai šiame kontekste tampa ne tik būsimų karo veiksmų dalyviais, bet ir bendruomenės, gebančios perteikti žinias kitiems, branduoliu.

Advokatas pabrėžė, kad dalis savanorių renkami nekinetines kuopas – tai komandos, kurios nedalyvauja tiesioginiuose kovos veiksmuose, bet vykdo kitus kritiškus uždavinius: logistikos, ryšių, inžinerijos, techninės pagalbos, humanitarinės paramos, ryšių su visuomene. „Nebūtina visiems laikyti ginklą. Tu gali virti valgyti. Gali prižiūrėti šaulių vaikus. Gali vežti sužeistuosius. Gali statyti inžinerinius įrenginius. Gali budėti blokpostuose“, – vardijo jis.

Ypač svarbi pašnekovo mintis yra apie tuos, kurie niekada gyvenime nebuvo laikę ginklo: „Ne visi gali šauti. Ne visi gali atimti gyvybę, net priešui. Tai normalu. Nežinau, ar pats sugebėčiau.“ Todėl labai svarbu, kad žmonės suprastų: gynyboje yra daugiau nei vienas kelias. Technologijų valdymas, dronų operatoriai, logistika, medicinos pagalba – visa tai ir dar daugiau sudaro gynybos ekosistemą. Ši įvairovė ir yra

tikroji Šaulių sąjungos jėga. Ji suburia žmones, kurie į valstybės atsparumą atneša visiškai kitokių įgūdžių nei tradiciniai kariai. Pašnekovas tai vadina „žmogiškuoju rezervu“, kurio vertė atsiskleidžia tik tada, kai įvyksta tai, ko niekas nenori sulaukti.

L. Songailos istorijoje nėra patoso. Tarp teisės ir uniformos jis gyvena ne dėl romantikos, o dėl pareigos, kurią pats apsibrėžė jau seniai. Advokatui priesaika yra profesinis imperatyvas, kariui savanoriui – valstybės. Abi jos, jo akimis, papildo viena kitą: viena saugo žmogaus teises, kita – valstybės sienas, be kurių tos teisės netenka pagrindo.

Didžiausi akcentai pašnekovo pasakojime nuolat sugrįžta ne prie fronto linijų, o prie visuomenės – prie to, ką gali padaryti kiekvienas žmogus, kiekviena įstaiga, kiekviena šeima, nepriklausomai nuo to, ar vilki uniformą. „Tam, kad diena X neateitų netikėtai, reikia reiklia ruoštis iš anksto, ne paskutinę minutę“, – primena jis. Tarp įstatymo ir uniformos L. Songaila renkami ne vieną jų – jis renkami abu, kaip du skirtingus, bet lygiaverčius būdus ginti tai, kas svarbiausia. ■

KARAS IR SAVANORIAI

Diena D

Krašto apsaugos savanoris Lietuvoje dažnai matomas kaip civilis, kuris „prireikus“ prisijungs prie kariuomenės. Tačiau pulkininkas Darius Vaicikauskas, Krašto apsaugos savanorių pajėgų (KASP) vadas, šį vaizdinį greitai išsklaido.

DEIMANTĖ SKAČKAUSKAITĖ

Savanoris, pasak KASP vado D. Vaicikausko, nėra atsarginė grandis ar simbolinė parama gynybai – tai kariuomenės dalis, turinti konkrečius veiksmų planus, atsakomybes ir priesaiką. Ir nors visuomenėje neretai kalbama apie hipotetinę dieną X, kariuomenėje tokio termino apskritai nėra. Čia egzistuoja tik diena D – akimirka, kai civiliniai vaidmenys atsiduria antrame plane, o karys savanoris atliepia į pareigos šaukimą. „Diena X, diena Z – lyrika, kurią dažnai girdžiu civilių diskurse. Bet kariams ji nieko nesako. Yra tik diena D, kai priešas kerta sieną“, – kalbėjo D. Vaicikauskas. Šis skirtumas nėra vien terminologinis – „diena X“ leidžia karą matyti kaip miglotą ateities

scenarijų, o „diena D“ kariui yra labai konkretus momentas, kai priesaika virsta realiu veiksmu.

KASP tarnaujantis žmogus nėra „civilis su uniforma“, kaip kartais įsivaizduoja visuomenė. Jo statusą lemia ne tai, kiek valandų per metus jis praleidžia pratybose, o tai, ką jis yra pasižadėjęs valstybei. „Karys savanoris yra lygiateisis karys“, – pabrėžė KASP vadas. Tai reiškia, kad savanoriui galioja tie patys principai kaip ir reguliariosios kariuomenės kariui – ginti Lietuvos Respubliką negailint jėgų ir gyvybės. Dauguma savanorių turi darbus, studijas, šeimas, tačiau kritiniu momentu kariškio vaidmuo tampa svarbiausias. Tarnyba KASP nėra hobis ar papild-

D. Vaicikauskas: „Nekeliu sau lūkesčių ir nekeliu jų savo pavaldiniams. Nesakau: žiūrėkite, dabar mus apipils ginklais, amunicija, priemonėmis. Taip tiesiog neveikia.“

lavoje stebi, kada balionai perskrenda sieną, kelia dronus, seka judėjimą, bando daryti efektą pažeidėjams.“ Šios užduotys – tai hibridinė realybė, kuri šiandien yra tokia pat svarbi kaip ir klasikiniai kariniai scenarijai. Kai Lietuva susidūrė su nelegalių migrantų krize, pirmieji papildomi pajėgumai, išsiųsti į pasienį, buvo būtent savanoriai. Kai sustiprėjo kontrabandos srautai, savanorių žvalgai padėjo uždaryti landas pasienyje. Kai pradėjo skraidyti provokaciniai balionai iš Baltarusijos, būtent KASP dronų operatoriai jungėsi į oro erdvės stebėsenos grandį. Iš išorės ši veikla gali atrodyti fragmentuota, epizodinė. Tačiau KASP viduje tai matoma kaip labai aiški valstybės atsparumo sistema: savanorių vienetai aktyvuojami ten, kur atsiranda spraga, kur reikia greito manevro, kur būtina papildoma akis, technika ar koordinacija.

Tai – tikroji savanorio kasdienybės logika: civilinis ir karinis vaidmenys keičiasi ne teoriškai, o labai praktiškai – pagal valstybės poreikį. Savanorio vertė nėra vien tai, kad jis „prisideda“. Vertė yra stabilumas: sugebėjimas per kelias valandas transformuoti civilinį gyvenimą į karinį vaidmenį, kuris turi aiškią vietą bendrame valstybės saugumo algoritme. Tai ir yra ta tylioji

vienetai realiai stovėjo greta profesionalų kariuomenės misijose, kurioms reikėjo ilgo išlaikymo, drausmės ir taktinio pasirengimo. Vadas pripažįsta, kad institucinį bendradarbiavimą su Ukrainos teritorinės gynybos pajėgomis yra sunku išlaikyti – ne kartą dėl vadovybės kaitos kontaktai tiesiog nutrūko. Tačiau tai nereiškia, kad KASP nedalyvauja Ukrainos rėmimo grandinėje. Priešingai – savanoriai šiandien yra vieni tų, kurie tiesiogiai prisideda prie ukrainiečių parengimo Vakarų Europoje. „Ruošiamo ukrainiečius Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje. Tai yra realus mūsų indėlis, daromas dabar“, – pabrėžė pulkininkas. KASP instruktoriai moko taktikos, lauko įgūdžių, vadovavimo pradmenų. Tai nėra masinės programos, tačiau jos kritiškai svarbios tam, kad Ukrainos kariams būtų perduota praktika, sukaupta NATO šalių kariuomenėse.

KASP instruktoriai turi ir kitą misijų kryptį – Moldovą. Ten jie rengia jaunesnius vadus ir skyrininkus. Tai yra struktūrinė pagalba šaliai, kuri irgi išgyvena savo saugumo iššūkius ir geopolitinę įtampą.

Be šių programų, savanoriai aktyviai įsitraukia ir į mokymus Lenkijoje, kur vykdomi jungtiniai NATO rengimo kursai. Čia KASP instruktoriai pertei-

Dabar, man atrodo, net ir Viduklės 80-metė močiutė žino, kad vystoma Lietuvos kariuomenės divizija.

doma veikla po darbo – tai oficialus kariuomenės pajėgumas.

Tylioji linija tarp taikos ir krizės

Nors viešajame diskurse savanoriai dažnai siejami su karo scenarijais, realybėje jie jau seniai įsiterpė į kasdienės valstybės apsaugos mechanizmą. Tai yra tylioji grandis, kuri jungia civilinį gyvenimą su karine parengtimi, – būtent ta vieta, kurioje šiandien labiausiai jaučiamos hibridinės grėsmės.

D. Vaicikauskas vardijo situacijas be jokio dramatizmo, tarsi kalbėtų apie tvarkaraštį, kuriame sugyvena taika ir krizė: „Net ir dabar savanoriai aktyvuojami padėti pasieniečiams. Vieni stovi postuose, kiti oro erdvės stebėjimo ir kontrolės poste Karmė-

linija tarp taikos ir krizės, kuri tenka savanoriams, – dažnai nematoma, bet be jos Lietuvos gynybos pamatas liktų pavojaingai skylėtas.

KASP už Lietuvos ribų: nuo Malio iki Ukrainos

KASP istorija – tai ne tik rikiuotė Lietuvoje, bet ir ilgametis dalyvavimas tarptautinėse misijose. „KASP visada važiavo kartu su reguliariais vienetais – arba pakeisdavo juos, arba veikdavo lygiagrečiai“, – sakė D. Vaicikauskas. Šis modelis buvo taikomas Afganistane, Irake, Malyje. KASP kariai tiek patruliavo, tiek užtikrino saugumą, tiek dalyvavo bendrose operacijose su partneriais. Tai nėra reti epizodai ar simboliniai gestai – savanorių pajėgų

kia praktinę patirtį, sukaupą tiek Lietuvoje, tiek tarptautinėse operacijose. Savanoriai nėra tik teritorinės gynybos grandis. Jie – tarptautinių operacijų ir regioninio saugumo dalyviai. Pulkininkas tai apibendrino labai paprastai: „Jeigu būtų užduotis – sugeneruotume pajėgumus, kaip darome visada.“ Nesvarbu, ar reiktų veikti Lietuvoje, ar misijose užsienyje.

Paskutiniai prie biudžeto dalybų

Pastaraisiais metais Lietuva sparčiai didina gynybos biudžetą, tačiau KASP vadas lūkesčių, kad savanoriams atsivers finansinis „aukso amžius“, neturi. Priežastis paprasta: politikos ir kariuomenės strateginiai prioritetai šiuo metu nukreipti kitur. „Dabar, man ▶

► atrodo, net ir Viduklės 80-metė močiutė žino, kad vystoma Lietuvos kariuomenės divizija“, – su švelnia ironija kalbėjo pulkininkas. Divizija, jos štabas ir vadinamieji įgalingieji – artilerija, inžinieriai, logistika – šiandien yra didžiausias valstybės išipareigojimas reguliariajai kariuomenei ir NATO.

Kartu stiprinamos ir trys reguliariosios brigados – „Geležinio Vilko“, „Žemaičių“ ir besiformuojanti Aukštaitijos brigada. Tai projektai, kurių mastas nepalieka daug biudžeto likučių. „Prioritetas yra divizijai ir reguliariesiems vienetams. Mums – kas liks“, – įvardijo D. Vaicikauskas. Savo pavaldiniams jis neskelbia pažadų ar prognozių, kurių neįmanoma pagrįsti: „Nekeliu sau lūkesčių ir nekečiu jų savo pavaldiniams. Nesakau: žiūrėkite, dabar mus apipils ginklais, amunicija, priemonėmis. Taip tiesiog neveikia.“

KASP padėtis čia išskirtinė: savanoriai yra Sausumos pajėgų dalis, bet kartu – savanoriška struktūra. Tai reiškia, kad jie aprūpinami dažniausiai po

šautuvus „Barrett“, naktinio matymo ir taikymo prietaisus, armatūrinius konteinerius amunicijai, generatorius, transportą ir – galbūt svarbiausia – technologinį šuolį dronų srityje. „Kariai sako: nežinau, kada ką dėvėti, nes aprūpinimas toks, kokio KASP niekada neturėjo“, – džiaugėsi vadas. Tai rodo, kad savanoriai nėra antraeiliai – jie yra integruota ir rimtai modernizuojama Sausumos pajėgų dalis.

Du kartus užmegzti ir du kartus prarasti ryšiai

Kai 2023 m. D. Vaicikauskas perėmė KASP vado pareigas, pirmas jo žingsnis buvo atkurti ankstesnių KASP vadų užmegztus ryšius. Ukrainos delegacija ir kariuomenės vadas buvo pakviesti į savanorių pajėgų 33-ųjų metų suaktyvėjimo minėjimą. Vietoj Ukrainos pajėgų generolo atvyko jo pavaduotojas, o netrukus Ukrainos kariuomenėje pasikeitė vadovybė, ir kontaktas nutrūko.

Pulkininkas pasakojo, kad visokiais būdais bandė atkurti ryšį: kreipėsi į

linija stringa, būtent šios asmeninės jungtys gali tapti tuo kanalu, kuris sugrąžintų abipusę naudą: informacijos mainus, praktikos dalijimąsi, galbūt ir bendras programas ateityje.

Kodėl pasirengimas niekada nebūna „pakankamas“

Paklaustas, ar Lietuva yra pasirengusi karui, D. Vaicikauskas nepataikauja nei kariuomenei, nei politinei realybei. Jis pradeda nuo citatos, kuri, regis, jau seniai tapo jo asmeniniu principu: „Niekada nebūsi pakankamai pasirengęs karui.“ Tai nėra pesimizmas – tai profesionalo žinojimas, kad šiuolaikinis saugumas yra sudarytas ne vien iš batalionų ir ginkluotės. Karas nebėra vien tik mūšio laukas, todėl pasirengimas negali būti vertinamas vien kariniu matu.

Vadas išskiria keturias valstybės galios priemones, kurios kartu sudaro tikrąjį atsparumo vaizdą: diplomacija, ekonomika, karinė galia ir informacinė erdvė. Tai yra koordinuotos sistemos, kurios turi veikti kaip vienas mechanizmas. Jei viena jų stringa – sutrinka visa konstrukcija.

Diplomatija yra ta priemonė, kuri užtikrina sąjungininkų išitraukimą, politinius išipareigojimus, regionines garantijas. Ekonomika lemia, kiek valstybė gali investuoti į gynybą ir kaip greitai gali prisitaikyti prie krizės. Karinė galia yra tik vienas iš keturių stulpų, o informacinė erdvė – tai vieta, kur šiandien prasideda pirmieji smūgiai. KASP vadas pabrėžė, kad Lietuva progresuoja visose srityse, tačiau nė viena iš jų nėra tokia stipri, kad galėtų būti laikoma užbaigta. „Pagal visas dimensijas mes nesame pasiruošę. Bet ar galėtume kariauti? Taip. Esam tam ruošiami 30–35 metus“, – aiškino pašnekovas.

Tai svarbus akcentas: pasirengimas karui nėra statiškas taškas, kurį pasiekus galima atsikvėpti. Tai nenutrūskianti linija, kurioje kinta technologijos, grėsmės, geopolitiniai vektoriai ir visuomenės nuotaikos. Ir būtent ši paskutinė dimensija – visuomenė – vado mintyse vis grįžta kaip viena iš sudėtingiausių. Nes karas prasideda ne tik pasienyje, bet ir šalies viduje: vienybės, sąmoningumo, atsparumo

Reikia žiūrėti ne į dvejus metus, o į visą istoriją – kada mes savęs pakankamai nefinansavome.

tų, kurių kovinė galia būtina pirmame gynybos taške. Ar tai stabdo KASP plėtrą? D. Vaicikauskas tikisi, kad dalis lėšų vis dėlto pasieks ir savanorių pajėgas, nors ši viltis nedeklaruojama garbiai, kad nekurtų klaidingų lūkesčių.

Savanorių pajėgoms svarbiausia, kad bent dalis modernizavimo bangos juos pasiektų: nuo ginkluotės iki technikos, nuo ryšio priemonių iki logistikos išteklių. Bet šiandien, kaip tvirtino KASP vadas, svarbiausia, kad savanoriai suprastų, jog valstybė pirmiausia turi pastatyti pagrindinį gynybos stuburą ir tik tada jį apauginti raumenimis. Tai nėra nuvertinimas. Tai – strateginė tvarka.

Tačiau pulkininkas pabrėžė, kad KASP šiandien tikrai nėra basos ar neaprupintos. Pastaraisiais metais savanorių pajėgos gavo tiek, kiek anksčiau buvo sunku net įsivaizduoti: modernias G36 sistemas vietoj senųjų AK4, optinius taikiklius beveik kiekvienam kariui, amerikiečių suteiktus vienkartinius granatsvaidsius, snaiperinius

naująjį teritorinių pajėgų vadą ir strategiškai planavo tolesnį bendradarbiavimą. Tačiau į kariuomenės vado poziciją stojus Oleksandriui Syrskiui vadovybės grandis vėl atsinaujino, kartu dingo ir tiltas, kurį buvo pavykę pastatyti. Tai ne piktybiškumas, o karo chaoso kasdienybė: žmonės keičiasi, prioritetai perrašomi, planuoti susitikimai neįvyksta. „Kad būtų reali nauda, reikia nuolat su jais dirbti. Vieno susitikimo su vėliavėlėmis ir mineraliniu neužtenka“, – pripažino D. Vaicikauskas.

KASP mato ir alternatyvų kelių – ne per institucijas, o per žmones. Pagal Latvijos pavyzdį savanoriai, turintys asmeninių ryšių su Ukrainos daliniais, gali tapti tiltu, kurio oficialiais kanalais sukurti nepavyksta. Savanorių pajėgos vis dėlto turi tokių karių – pavyzdžiui 603-iojoje Pakruojo kuopoje vienas kuopininkas palaiko tiesioginį ryšį su konkrečiu Ukrainos kariuomenės vienetu. „Neįsileidžia pro duris – eisime per langą“, – pusiau rimtai, pusiau juokais sakė KASP vadas. Kol institucinė

Pasak D. Vaicikausko, niekada nebūsi pakankamai pasirengęs karui.

sluoksniuose. O čia, kaip jis pripažįsta, situacija šiandien reikalauja daugiau pastangų, nei garsiai kalbama.

Aklasis taškas: finansai ir politinė trumparegystė

Kai kalba pasisuka apie silpnąsias Lietuvos gynybos vietas, vadas nevynioja žodžių į vatą. Jis nekalba apie ginklus,

technologijas ar karių skaičių – pirmas žodis, kurį pamini, yra „finansai“. Ne dabartiniai, o istoriniai. Ilgus metus Lietuva investavo 0,6–1,1 proc. bendrojo vidaus produkto į gynybą – to pakako tik esamiems pajėgumams išlaikyti, bet ne jiems plėtoti. Šiandienos poreikiai ir planai tarsi bando kompensuoti per dešimtmečius atsi-

vėrusią duobę, tačiau, kaip pabrėžė D. Vaicikauskas, tai struktūriškai sudėtinga: „Dabar sakoma: štai, kariuomenė gauna tiek pinigų. Bet reikia žiūrėti ne į pastaruosius dvejus metus, o į visą istoriją – kada mes savęs pakankamai nefinansavome. Norime per trejus metus užlyginti tai, ką kitos šalys kūrė dešimtmečius.“

Lietuva šiandien siekia įsigyti tokias platformas, tokią ginkluotę ir tokią infrastruktūrą, kuri kitoms regiono valstybėms yra įprasta jau daug metų. Tačiau valstybės negalima performuoti per vieną politinį ciklą.

Čia aptinkamas antras aklasis taškas – politinis greitų rezultatų siekimas. Politinės partijos turi ketverių metų ciklus, o prezidentas – penkerių, bet strateginiai gynybos tikslai skaičiuojami dešimtmečiais. Tarp šių laikotarpių atsiranda įtampa: noras parodyti matomus rezultatus per vieną kadenciją ir objektyvi realybė, kad kariuomenės pajėgumų plėtra nėra sprintas. „Mes norime greitų rezultatų, bet taip neveikia. Roma nepasistatė per parą“, – ironiškai šyptelėjo KASP vadas. Būtent ši trintis, anot pašnekovo, yra vienas reikšmingiausių Lietuvos iššūkių. Nes kariuomenė gali būti pasiryžusi dirbti sistemškai, bet sistemai reikia stabilaus finansavimo horizontų, kurie peržengtų politinių ciklų trukmę. Tai nėra kritika politikams. Tai – priminimas, kad gynyba negali būti planuojama nuo rinkimų iki rinkimų.

Vienybės trūkumas visuomenėje

Paprašytas įvardyti pačią silpniausią Lietuvos gynybos vietą, kurios negalima išspręsti vien pinigais ar technika, vadas ilgai negalvojęs rėžė: „Tai – visuomenės vienybė. Ta pati, kuri skamba Lietuvos himne: „Vienybė težydi.“ Dabar vienybė nežydi.“ Ši frazė, pasak D. Vaicikausko, šiandien skamba labiau kaip siekiamybė. Ne dėl to, kad visuomenė būtų silpna ar abejinga, bet todėl, kad ją nuolat drasko keli vienu metu veikiantys vektoriai: vidiniai nesutarimai, informaciniai ginklai, politinis susipriešinimas ir išorės žvalgybų mėginimai skaldyti. Pašnekovas pabrėžė, kad tai nėra vien Lietuvos problema. Tokiu pačiu būdu šiandien ▶

►veikiamos visos atviros demokratijos, tačiau Lietuvoje susiskaldymas kelia ypatingą riziką – mes neturime „populiacijos amortizatoriaus“, didžiulės visuomenės, kur nuomonių skirtumai gali pasislėpti statistikoje. Mūsų nuotaikos yra tiesiogiai matomos ir greitai pasiekia valstybės institucijas.

Pulkininkas pateikė konkretų pavyzdį: 2023 m. „Kantar“ atliktas tyrimas apie visuomenės pasirengimą priešintis agresijai nedžiugina. Lietuvos gyventojų motyvacija ginti valstybę nėra tokia aukšta, kokia turėtų būti gyvenant šalia agresoriaus, o pastarojo

jis nebus sprendžiamas nuosekliai, visos techninės priemonės bus tik dalis gynybos paveikslo. Pulkininko žodžiais, ši dalis yra tokia pat svarbi kaip diplomatiniai, kariniai ar technologiniai pajėgumai. Nes be visuomenės, kuri žino, ko nori ir kodėl nori, valstybės atsparumas ilgainiui trupa.

„United Colors of Benetton“ pajėgos

Kai kalbama apie KASP savanorius, dažnas skaitytojas įsivaizduoja jauną žmogų su uniforma, pasiruošusį savaitgalį praleisti pratybose. Tačiau realybė – daug įdomesnė. Pulkininkas

neretai pranoksta stereotipinį kario įsivaizdavimą ir pačius kariškius nustebina savo lygiu. Savanoriai į KASP atneša žinias, kurios kariniame kontekste tampa aukso vertės.

Pašnekovas papasakojo istoriją, kurios būtų pavydėjusi bet kuri NATO mokymų stovykla. Antrosios rinktinės savanoris, KTU mokslų daktaras, dalyvavo amerikiečių organizuotoje mokomojoje stovykloje, kur turėjo atlikti „priešo“ vaidmenį. Jis ne tik atliko užduotį – vyras išlaužė į vaizdo stebėjimo kameras, perėmė jų srautą ir pradėjo informuoti saviškius, kur juda

D. Vaicikauskas: „Ar jaučiu nerimą? Taip. Tik kvailiai nejaučia nerimo.“

informacinės operacijos yra nuolatinės, intensyvios ir tikslinės.

Panaši išvada atsikartojo ir Karo akademijos sociologų tyrime apie šauktinių nuostatas. „Šauktiniai yra mūsų visuomenės atspindys“, – teigė KASP vadas. Jeigu šauktinių motyvacija nėra aukšta, vadinasi, ir visuomenės vidinė parengtis nėra stipri. Štai čia išryškėja tikrasis paradoksas: kariuomenė modernizuojasi, divizija kyla, brigados stiprinamos, savanorių pajėgos gauna modernią įrangą, bet vienybės klausimas lieka atviras. Ir kol

ne kartą per interviu šyptelėjo, pasidalindamas savo mintimis, kad KASP yra viena iš įvairiausių bendruomenių Lietuvoje. „Mes esame kaip „United Colors of Benetton“, – pajuokavo D. Vaicikauskas, savanorius palygindamas su mados prekės ženklu, garsėjančiu reklamomis su įvairausio kūno sudėjimo ir rasės modeliais. Tačiau tai nėra tik metafora.

Iš daugiau nei 5,6 tūkst. savanorių 20 turi daktaro laipsnį, apie 500 – magistro, daugiau nei 1,5 tūkst. – bakalurai. Tai – intelektualinis rezervas, kuris

„priešas“, kurias zonas geriau apeiti ir kokių maršrutu pasiekti objektą. Kai amerikiečiai sužinojo, kad „priešas“ realiuoju laiku kontroliavo jų kameras, reakcija buvo viena – šokas ir pagarba. Tokios istorijos nėra retenybė.

KASP kuopose galima rasti jūros dugną tyrinėjantį mokslininką, IT saugumo profesionalą, aviacijos inžinierių, architektų, advokatų, mokytojų, žurnalistų ir t. t. D. Vaicikauskas kalbėjo su akivaizdžiu pasididžiavimu: „Kartais tokį perliuką pamatai, kurio su žiburiu kariuomenėje neras-

tumei.“ Tai nėra tik įdomus faktas. Tai paaiškina, kodėl savanorių pajėgos geba atlikti užduotis, kurios reikalauja kūrybiškumo, nestandartinio mąstymo ir specifinių įgūdžių. KASP stiprybė – ne vien kariniai gebėjimai, bet ir talentų ekosistema.

KASP po penkerių metų

Paklaustas apie ateitį, vadas nesileido į romantizuotas vizijas. Atsakymai – konkretūs, paremti skaičiais, poreikiais ir planu, kuris šiandien jau guli Gynybos štabe. Ateitis nėra miglota – ji suformuota iš aiškiai įvardytų trūkumų ir tikslų.

Pirmiausia, savanorių pajėgos siekia ginkluotės, kuri padidintų kovinę galią ir kovos nuotolį. Tai apima modernesnius ginklus, priemones, leidžiančias veikti didesniais atstumais, bei pajėgumus, kurių šiandien turi tik dalis vienetų. „Esame tai įsivardinę, ir tai jau žino kariuomenė. Skaičiai yra, poreikis – aiškus“, – kalbėjo D. Vaicikauskas. Vadas tikisi, kad per penkerius metus šie pajėgumai materializuosis.

Šiandien didžioji dalis savanorių pajėgų transporto yra lengvosios nešarvuotos platformos. Jos tinka taikos metui, bet nepakankamai apsaugo judant mūšio lauke. Todėl vienas svarbiausių ateities tikslų – gauti tiek šarvuotas, tiek taktines platformas, kurios atitiktų NATO lengvųjų pėstininkų batalionų standartus. Tai nebūtų prabanga – tai būtinybė, jeigu norima užtikrinti realų išlikimo ir manevro pajėgumą.

Ryšys mūšio lauke yra ta sritis, kurioje, neslepia pulkininkas, šiandien norisi daugiau, greičiau ir patikimiau. KASP laukia didesnio kiekio šiuolaikinių ryšio priemonių, saugių, slaptinamų kanalų ir tinklų, atsparių trikdžiams ir elektroninei kovai. Ryšys yra kovos nervų sistema – todėl būtent čia savanoriai mato vieną didžiausių potencialų augti.

Įvardydamas vieną sritį, kurioje organizacija per ateinančius metus turėtų „prasimušti“, vadas nesudvejojo – naktinis matymas ir naktinis taikymas. Ši sritis jau juda į priekį: KASP gavo modernius naktinio matymo prietaisus, lazerinius taikiklius,

kolimatorius ir naujas sistemas iš JAV. Tačiau poreikis – gerokai didesnis. Nakties kontrolė yra vienas svarbiausių šiuolaikinio karo veiksmų. „Tai labai įgalins mus kovoti naktį“, – teigė D. Vaicikauskas.

Vis dėlto technologijos – tik pusė paveikslo. Kita pusė yra žmonės. Ir būtent čia pašnekovo tonas tapo bene nuoširdžiausias visame interviu. Jis kalbėjo apie tai, kaip geras gyvenimas lepina. Kaip modernus žmogus nuolat ieško greitų sprendimų, kaip smegenys mus saugo nuo diskomforto. Bet kariui tai – kliūtys.

Kaip aiškino pulkininkas, savanorių pajėgų vizija apima ir kovingą požiūrį – mažiau savanaudiškumo, daugiau atsakomybės, daugiau pasirengimo tikriems sunkumams – išlaikytą, o ne krintančią moralinę kreivę: „Nenorėčiau, kad pasiruošimo kreivė kristų. Ji turėtų bent jau išsilaikyti, o idealiu atveju kilti.“

Kariai nėra superherojai. Jie išgyvena tą patį nerimą, tą pačią nežinią, kurios galbūt šiandien sukasi kone kiekvieno Lietuvos žmogaus mintyse.

Ežio koncepcija

Ar Lietuvos saugumas galėtų būti grįstas ežio metafora? Maža valstybė turi tapti tokia, kad agresoriui būtų per skaudu, per brangu ir per sudėtinga ją atakuoti. Tačiau D. Vaicikauskas šią metaforą interpretuoja ne per tankus ir ginklus, o per anksčiau minėtų keturių galios įrankių sinchronizaciją.

Ežys, vado akimis, gimsta tada, kai diplomatija, ekonomika, karinė galia ir informacinė erdvė veikia vienu ritmu. Jeigu diplomatinė linija silpsta, prarandame sąjungininkų garantijas. Jeigu ekonomika trapi, nėra galimybių investuoti į gynybą. Jeigu informacinė erdvė skaldoma, visuomenė tampa pažeidžiama dar prieš prasidedant realiai agresijai. Jeigu karinė galia progresuoja, bet be politinio stabilumo, ji tampa neefektyvi.

Tai yra vienas svarbiausių šio interviu akcentų: ežys nėra tik kariuomenė. Ežys yra valstybė. Tai reiškia, kad vien ginkluotės neužtenka. Reikia ir visuomenės, kuri žino, kodėl ginasi, ir

politikos, kuri geba planuoti dešimtmečiams, o ne ciklais. Reikia ir to, kas neatsiduria biudžeto eilutėse, – vidinio stuburo.

Kai kalba pasisuka apie dieną D, atsiranda žmogus su baimėmis, dilema ir labai žemiški klausimai. „Ar jaučiu nerimą? Taip. Tik kvailiai nejaučia nerimo“, – atviravo KASP vadas. Tai nėra bravūra. Tai – retas atvirumas karininko, kuris puikiai supranta, kad karas niekada nevyksta vien tik kareivio galvoje. Jis prasideda ir šeimoje. Jis prasideda sprendimuose, kur gabenti vaikus, kur saugiausia, ką sakyti, kur važiuoti. „Turime kuprines, esame apsikalbėję. Bet ar jaučiuosi pasiruošęs? Ne“, – pripažino D. Vaicikauskas. Ši frazė – svarbi, nes ji nuima nuo kariuomenės idealizuotą šarvą. Kariai nėra bejausmiai. Kariai nėra superherojai. Jie išgyvena tą patį nerimą, tą pačią nežinią, tas pačias dilemas, kurios galbūt šian-

dien sukasi kone kiekvieno Lietuvos žmogaus mintyse.

Ir vis dėlto po šios žmogiškos pauzės vadas pridūrė: „Jeigu rytoj karas – eitume ir kariautume. Kitaip būti negali.“ Tai nėra heroizmas. Tai – pareiga be patoso, kuri šiame interviu pasirodo ne teoriškai, o labai žmogiškai. Pokalbyje KASP atsiskleidė ne kaip biurokratinė struktūra, bet kaip gyvas organizmas, kuriame dera technologijos ir žmogiškumas, profesionalumas ir savanorystė, tradicija ir inovacija.

Taip pat išryškėjo realybė: valstybė sparčiai auga, bet ir dar daug kur turime tobulėti. Mūsų gynyba yra pakeliui – ne ideali, bet kryptingai stiprėjanti. Ir galiausiai vado žodžiai tarp eilučių primena tai, ką dažnai pamirštame: gynyba prasideda ne nuo kariuomenės, o nuo žmonių, kurie žino valstybės vertę. Nuo jų pasirengimo. Nuo jų vienybės. Nuo jų valios. Kariuomenė savo darbą padarys. Esminis klausimas, ar mes visi pasiruošę būti to ežio spygliais, kai to prireiks? ■

Kaip dirbama kilus karui ir jo metu?

Plataus masto Rusijos Federacijos karinė agresija prieš Ukrainą smarkiai paveikė visus gyvenimo aspektus šalyje, ir darbo santykių sritis – ne išimtis

Valerija GUDIY

Advokatė (Ukraina)

dr. Tomas BAGDANSKIS

Advokatas (Lietuva)

Pirmaisiais karo Ukrainoje mėnesiais daugelio įmonių veikla buvo stipriai sutrikdyta. Didelė dalis darbingo amžiaus gyventojų buvo pašaukta į ginkluotąsias pajėgas, kai kurie buvo priversti ieškoti darbo regionuose, kurių nepalietė karo veiksmai, ar net visiškai pakeisti profesiją. Ši situacija pareikalavo imtis ir atitinkamų teisinių priemonių, sie-

kiant stabilizuoti darbo santykius karo sąlygomis.

Darbuotojų ir darbdavių interesai tampa kitokie karo sąlygomis. Kaip rasti pusiausvyrą tiek teisinio reguliavimo, tiek praktinio taikymo klausimais?

Negalėjimas atvykti į darbą, negalėjimas suteikti darbo, pilietinių pareigų vykdymas, darbas nuotoliu, teisė į saugias ir sveikas darbo sąly-

gas, teisė į atostogas ir t. t. Galų gale darbuotojų psichologinė būseną ir darbo pareigų vykdymas tokiomis sąlygomis – visa tai kitaip atrodo nepaprastosios situacijos atveju.

Teko tobulinti įstatymus

Karo atveju atsiranda specialių taisyklių poreikis.

Lietuvos Respublikos darbo kodekso 3 str. 2¹ d. numato, kad „mo-

bilizaciją, karo padėtį, krizių valdymą ir civilinę saugą reglamentuojančiuose įstatymuose gali būti nustatytos kitokios, negu nustato šis kodeksas, darbo santykius reglamentuojančios normos“.

Analizuojant Ukrainos atvejį, paskelbus karo padėtį, buvo priimti du svarbūs įstatymai: „Dėl darbo santykių organizavimo karo padėties metu“ ir „Dėl tam tikrų Ukrainos teisės aktų pakeitimų, siekiant optimizuoti darbo santykius“. Pakeitimai nustato, kad darbo teisės normos toje santykių dalyje, kuri yra reglamentuota priimtais specialiais įstatymais, netaikomos, o tam tikros piliečių konstitucinės teisės gali būti apribotos karo padėties laikotarpiu.

Per pastaruosius metus įstatymų leidėjas įstatymus tobulino, ir šiandien galima išskirti kelis ypatumus, kurie tapo svarbiu stabilizuojant darbo santykius karo metu, visų pirma:

- galimybė sustabdyti darbo sutartį;
- alternatyvūs darbdavio įsakymų, pranešimų ir kitų su darbu susijusių dokumentų sudarymo, siuntimo ir saugojimo būdai;
- darbdavio teisė savo nuožiūra organizuoti personalo dokumentaciją teritorijose, kuriose vyksta ar galimi karo veiksmai;
- priemonės, užtikrinančios nenutrūkstamą šalių tarpusavio komunikaciją;
- specialios darbo sąlygų keitimo ir darbuotojo perkėlimo į kitą darbą taisyklės;
- atleidimas nuo atsakomybės už pavėluotą darbo užmokesčio mokėjimą, jei toks vėlavimas susijęs su karo veiksmais ar kitomis *force majeure* aplinkybėmis;
- draudimas atleisti darbuotoją už pravaikštas, jei jo darbo vieta yra teritorijoje, kurioje vyksta aktyvūs karo veiksmai.

Ginkluota agresija prieš Ukrainą nulėmė, kad daugelis darbuotojų negali vykdyti savo darbo funkcijų. Karo pradžioje vienintelis teisėtas būdas išvengti darbdavio ir darbuo-

tojo ginčų buvo atostogų suteikimas, tačiau toks sprendimas negalėjo būti ilgalaikis. Karo padėties darbo įstatymo priėmimas įtvirtino veiksmingą naują – galimybę sustabdyti darbo sutartį.

Sustabdymas nereiškia darbo santykių nutraukimo: darbuotojas laikinai neatlieka savo darbo funkcijų, o darbdavys neprivalo mokėti darbo užmokesčio, teikti garantijų ir kompensacijų (išskyrus sumas, kurios buvo priskaičiuotos iki sustabdymo dienos) ar užtikrinti darbo sąlygų, numatytų darbo teisės aktuose, kolektyvinėse ar darbo sutartyse.

Šis mechanizmas padėjo išvengti masinių atleidimų ir leido verslams išsaugoti žmogiškuosius išteklius.

Įstatymų leidėjas taip pat įpareigojo abi šalis per dešimt dienų pranešti viena kitai apie kontaktinių duomenų pasikeitimus, kad būtų užtikrinta nenutrūkstama komunikacija net ir evakuacijos ar perkėlimo atvejais. Tai įgyvendinama taip:

- Darbdavys – pakeisdamas informaciją, esančią Juridinių asmenų, fizinių asmenų verslininkų ir

viešųjų organizacijų vieningame valstybiniame registre.

- Darbdavys, kuris yra fizinis asmuo (ne verslininkas), – siųsdamas informaciją darbuotojo deklaruo adresu, el. paštu ir (ar) telefono numeriu.
- Darbuotojas – siųsdamas informaciją darbdavio registruotu adresu arba el. paštu, nurodytu registre. Jeigu darbuotojas negali išsiųsti informacijos paštu ar elektroninėmis priemonėmis, darbdavys gali būti informuojamas trumpąja žinute į oficialų telefono numerį.

Lankstumu pasižymi ir darbo sąlygų keitimo taisyklės. Darbdaviams suteikta teisė laikinai perkelti darbuotoją į kitą darbą be jo sutikimo, jei to reikalauja aplinkybės, išskyrus perkėlimą į teritorijas, kuriose vyksta aktyvūs karo veiksmai. Keičiant darbo sąlygas ar darbo užmokestį, darbuotojai turi būti informuoti ne vėliau kaip iki šių pakeitimų įsigaliojimo momento. Tai tapo svarbiu įrankiu, leidžiančiu išlaikyti verslo procesų tęstinumą ▶

Karo padėties darbo įstatymo priėmimas įtvirtino veiksmingą naują – galimybę sustabdyti darbo sutartį.

Ne visus darbus gali dirbti nuotoliu.

►išskirtinėmis aplinkybėmis. Pagal bendrą Darbo kodekso taisyklę iki karo darbuotojai apie tokius pakeitimus turėdavo būti informuojami prieš du mėnesius.

Taip pat verta paminėti, kad įstatymas atleidžia darbdavius nuo atsakomybės už vėluojantį darbo užmokesčio mokėjimą, jei mokėjimai negali būti atlikti dėl karo veiksmų ar kitų *force majeure* aplinkybių. Tuo pat metu draudžiama atleisti darbuotojus už pravaikštas, jei jų darbo vieta yra kovos veiksmų zonoje – akivaizdu, kad tokiu atveju neatvykimas į darbą laikomas pateisinamu.

Kaip keistis informacija?

Ne mažiau svarbus buvo alternatyvių komunikacijos būdų tarp darbuotojų ir darbdavių bei su darbu susijusių dokumentų apsikeitimo įteisinimas. Anksčiau visos paraiškos, įsakymai ir pranešimai turėjo būti pateikiami raštu ir patvirtinti asmeniniu parašu. Šis reikalavimas formaliai išlieka, tačiau dabar, jei šalys dėl to susitaria, leidžiama dokumentais keistis per žinutes, el. paštą, skelbiant juos darbdavio oficialioje svetainėje ar siunčiant dokumentus alternatyviais kontaktais.

Karo sąlygomis sunku paneigti nestandartinių, nuotolinių darbo formų ar darbo iš namų svarbą. Jos grindžiamos darbo laiko režimo lankstumo principu, leidžiančiu nustatyti kitokį darbo grafiką, nei numatyta vidaus darbo tvarkos taisyklėse, tačiau laikantis Ukrainos įstatymo „Dėl darbo santykių organizavimo karo padėties sąlygomis“ nuostatų – nustatant dienos, savaitės ar kito apskaitinio laikotarpio darbo valandas. Darbo laiko savireguliacijos principas leidžia darbuotojui savarankiškai nustatyti darbo pradžios ir pabaigos laiką bei darbo dienos trukmę – tai ypač svarbu karo sąlygomis ir lemia individualaus saugumo bei apsaugos lygį.

Esant grėsmei darbuotojo gyvybei ar sveikatai, kai darbdavys negali užtikrinti darbuotojo saugumo, o nurodyto darbo neįmanoma atlikti nuotoliniu būdu, yra pagrindas sustab-

dyti darbo sutarties vykdymą, net jei darbuotojas pageidauja tęsti darbą savo rizika (teismo sprendimas nuo 2022 08 18 byloje Nr. 279/1611/22).

Siekiant greitai pritraukti naujų darbuotojų bei pašalinti personalo ir darbo jėgos trūkumą, ypač tais atvejais, kai darbuotojai buvo evakuoti į kitas vietas, yra atostogose, laikinai neveiklūs, laikinai nedirbingi ar jų buvimo vieta laikinai nežinoma, darbdavys gali sudaryti su naujais darbuotojais terminuotas darbo sutartis karo padėties laikotarpiui arba laikotarpiui, kol pakeičiamas laikinai nedirbantis darbuotojas (pagal Ukrainos įstatymą „Dėl darbo santykių organizavimo karo padėties sąlygomis“, 2022 m.).

Taip pat minėto įstatymo 3 straipsnis reglamentuoja darbo funkcijų perkėlimo ir esminių darbo sąlygų keitimo ypatumus karo metu. Visų pirma, karo padėties laikotarpiu darbdavys turi teisę perkelti darbuotoją į kitą darbą, kuris nėra numatytas darbo sutartyje, be jo sutikimo (išskyrus perkėlimą į teritoriją, kurioje vyksta aktyvūs karo veiksmai),

jei toks darbas neprieštaruoja darbuotojo sveikatos būklei, ir tik siekiant išvengti karo veiksmų padarinių ar juos pašalinti, taip pat kitomis aplinkybėmis, kurios kelia arba gali kelti grėsmę žmonių gyvybei ar normalioms gyvenimo sąlygoms.

Darbo sutartis gali būti sustabdyta dėl karinės agresijos prieš Ukrainą, kai nėra galimybės suteikti ar atlikti darbą. Darbo sutarties sustabdymas nereiškia darbo santykių nutraukimo. Jei įmanoma, darbdavys ir darbuotojas turi informuoti vienas kitą apie darbo sutarties sustabdymą bet kuriuo prieinamu būdu. Darbo užmokesčio, garantijų ir kompensacijų išmokėjimas darbuotojams darbo sustabdymo laikotarpiu visiškai priskiriamas valstybei (įstatymas „Dėl darbo santykių organizavimo karo padėties sąlygomis“, 2022 m.).

Kokią Ukrainos patirtį perimti?

Lietuvoje pagal darbo sutartį ar valstybės tarnyboje dirbantys karo prievolę atliekantys Lietuvos Respublikos piliečiai įstatymų nustatyta tvarka yra atleidžiami nuo darbo

Nėra vieno universalios požiūrio į darbo santykių reguliavimą ginkluotųjų konfliktų metu. Tokie konfliktai visada yra unikalūs.

Darbo teisė kaip ir duonos receptai – kiekviena šalis turi ypatumų.

Mobilizacija ir emigracija – tik dalis iššūkių Ukrainos darbo rinkai.

garantuojant jiems darbo vietą bei pareigas. Atsižvelgiant į šias garantijas, privalomoji karo tarnyba negali būti priežastimi nutraukti darbo santykius – darbo santykiai su šiais asmenimis formaliai tęsiasi ir karo tarnybos metu. Pagal Lietuvos Respublikos darbo kodekso nuostatas karo tarnybos laikas neįskaitomas į darbo laiką, todėl už šį laikotarpį darbdavys darbo užmokesčio nemoka. Karo prievolinkui moka valstybė.

Kyla klausimas, kiek Lietuvos teisės aktai realiai pasiektų teisinio reguliavimo tikslus kilus kariniam konfliktui? Kaip rodo Ukrainos patirtis – jų reglamentavimas iki karo nebuvo tinkamas.

Ukrainos dabartinės darbo santykius reglamentuojančios teisės aktų bazės analizė leidžia daryti išvadą, kad jos optimizavimas per karą Ukrainoje leido reikšmingai sutvarkyti darbuotojo ir darbdavio tarpusavio sąveikos tvarką, sumažinti darbo ginčų tikimybę ir užtikrinti tinkamą darbo santykių lankstumo lygį. Kartu teisėkūros požiūris, priimant naujus įstatymus, pataisas ir galiojančių teisės aktų papildymus, turėtų reguliuoti darbo santykius atsižvelgiant ne tik į viešuosius interesus, bet ir į individualių piliečių interesus.

Šios karo padėties priemonės padėjo išvengti priverstinių masinių atleidimų ir išsaugoti darbo jėgą nepaisant tokių iššūkių kaip emigracija į užsienį, vidinis perkėlimas į saugesnius regionus ar mobilizacija. Siekdamas subalansuoti darbo rinką, Ukraina taip pat įgyvendina programas, skirtas užimtumui skatinti ir verslo aktyvumui didinti – darbuotojams perkvalifikuoti, darbo vietoms kurti, karo veteranų, viduje perkeltų asmenų ir neįgalųjų įdarbinimui skatinti. Pabrėžtinai ir augantis moterų vaidmuo darbo rinkoje, nes jos vis dažniau prisiima didesnę atsakomybę.

Nėra vieno universalios požiūrio į darbo santykių reguliavimą ginkluotųjų konfliktų metu. Tokie konfliktai visada yra unikalūs – skiriasi jų mastas, intensyvumas, trukmė, šalių techniniai pajėgumai, naudojami ginklai ir pan.

Atsižvelgiant į ginkluotųjų konfliktų įvairovę pasaulyje, neįmanoma sukurti bendrų darbo standartų, taikomų, pavyzdžiui, tarptautiniu lygiu. Tai parodo nacionalinės teisės prioritetą, pritaikant darbo santykių reguliavimą esant karo sąlygoms.

Šiuo požiūriu, remiantis Ukrainos patirtimi, tikslinga atsižvelgti į šiuos aspektus:

- a) ginkluotasis konfliktas savo prigimtimi yra dinamiškas, todėl gali būti skirtingi raidos etapai, kurie taip pat gali paveikti darbo rinką, o darbo įstatymus gali prireikti sistemingai peržiūrėti, kad atspindėtų naujas realijas;
- b) kadangi šalies teritorija gali būti nevienodai paveikta ginkluotojo konflikto padarinių, kai kuriais atvejais tikslinga numatyti skirtingą darbo santykių teisinį reguliavimą skirtingiems regionams;
- c) ginkluotasis konfliktas niekada neturėtų būti laikomas „pagrįsta priežastimi“ nepagrįstam ir ilgalaikiam darbuotojų teisių ribojimui, nes tai laikotarpis, kai jie yra pažeidžiamesni ir todėl reikalauja papildomos teisinės apsaugos.

Remiantis asmenine patirtimi, karo pradžioje tiek darbdaviai, tiek darbuotojai daugiausia dėmesio skyrė išgyvenimui. Šiandien verslas jau prisitaikė, ir vis dažniau kyla klausimų dėl plėtros – naujų veiklos sričių paieškos, naujų darbuotojų priėmimo, prisitaikymo prie lankstaus darbo. Tai rodo valią judėti pirmyn, nepaisant visų sunkumų.

Ukrainos patirtis parodė, kad net ir sunkiausiomis sąlygomis įmanoma rasti darbuotojų teisių apsaugos ir verslo poreikių tenkinimo pusiausvyrą. Ši patirtis gali būti vertinga ir Baltijos šalių kolegoms, nes lankstumo, atsparumo ir teisinės adaptacijos klausimai yra universalūs visiems darbo teisės srities profesionalams.

Kalbant iš Lietuvos perspektyvos, akivaizdu, kad nesame tam pasiruošę – kilus karui reiktų skubos tvarka priimti naujas taisykles. ■

P. S. Nebuvau pagalvojęs, kad rašysiu straipsnį tokia tema. Esu labai dėkingas kolegei iš Ukrainos Valerijai Gudij, kad sutiko pasidalyti savo įžvalgomis.

Šaltiniai: Pylypas Pylypenka, Olena Rym, Svitlana Synchuk, Volodymyras Burakas, Oksana Hirnyk, „Organizational and legal aspects of the protection of labor rights in the conditions of martial law in Ukraine“, Sergijus Venediktovas, „The impact of the armed conflict on labour law: the case of Ukraine“

Kviečiame išbandyti
Lietuvos advokatūros
organizuojamus
seminarus ir mokymus

LIETUVOS
ADVOKATŪRA

Lietuvos advokatūros
internetinėje platformoje
www.lashop.lt
rasite mokymus, skirtus ne
tik teisės profesionalams.

Mokymai yra pateikiami
patogia vaizdo įrašų forma,
todėl leidžia suderinti
darbą ir kvalifikacijos
kėlimą.

Pasirinkus ir įsigijus
dominančius mokymus,
juos galima peržiūrėti*
per 3 mėnesių laikotarpį.

** nėra suteikiama galimybė
mokymus žiūrėti pakartotinai.*

VEIDRODIS

Nelygybės jausmas

Kaip Lietuvos piliečiai vertina teises institucijas ir savo pačių teises?

■ Lietuvos piliečiai nesijaučia lygūs prieš įstatymą ir didelė jų dalis mano, kad politikai ir valstybės tarnautojai nepakankamai atsako už neteisėtus veiksmus. Tokios pozicijos laikosi beveik trys ketvirtadaliai šalies gyventojų.

Nuomonė dėl asmenų lygybės prieš įstatymą pasiskirsto beveik po lygiai, tačiau šiuo klausimu vertinimas 2025 m. yra pastebimai prastesnis.

Prastėja ir vertinimas, kad Lietuvoje užtikrinamos žmogaus teisės. Nors 68 proc. apklaustųjų pritaria teiginiui, kad Lietuvoje užtikrinamos žmogaus teisės, tvirtai tam pritariančių dalis smuko nuo 14 iki 7 proc.

Galimybės apginti savo, kaip paprasto žmogaus, teises prieš valstybę vertinamos palyginti žemai (vidutinis vertinimas 2,86 iš 5). Teisės į teisingą teismą užtikrinimas asmenims Lietuvoje vertinamas 6,14 balo iš dešimties.

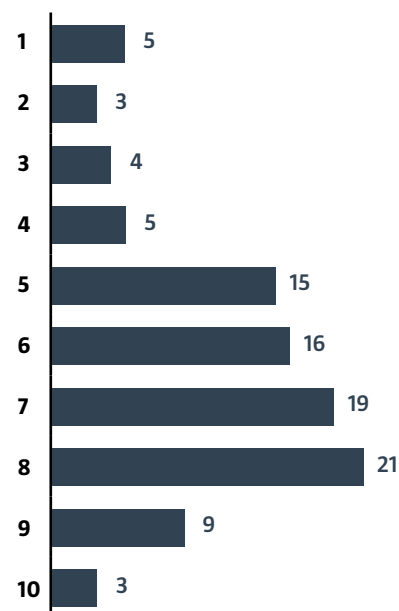
Tokie rezultatai gauti 2025 m. vasarį rinkos ir visuomenės nuomonių tyrimų bendrovei „Spinter tyrimai“ atlikus visuomenės nuomonės apklausą dėl žmogaus teisių gynimo ir teisėsaugos institucijų vertinimo. Tyrimo metu buvo apklausta 1015 respondentų nuo 18 iki 75 metų visoje šalies teritorijoje.

Teisinės valstybės link 1

Ar Lietuva gali būti laikoma teisine valstybe? (proc.)

1 – labai blogai 10 – puikiai

Vidurkis (2025 m.) – 6,29

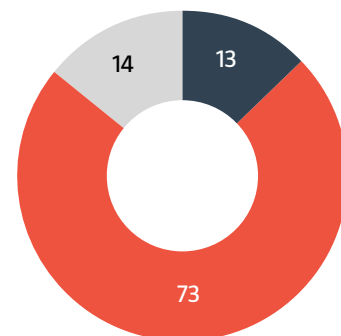

■ Šešetu ar aukštesniu balu Lietuvą kaip teisinę valstybę įvertino 68 proc. respondentų. Bendras vertinimo vidurkis – 6,29 balo.

Nebaudžiamumas 2

Ar Lietuvoje tinkamai yra nustatyta politikų (valstybės tarnautojų) atsakomybė už jų neteisėtus veiksmus? (proc.)

Manau, kad taip Manau, kad ne
Nežinau / neturiu nuomonės

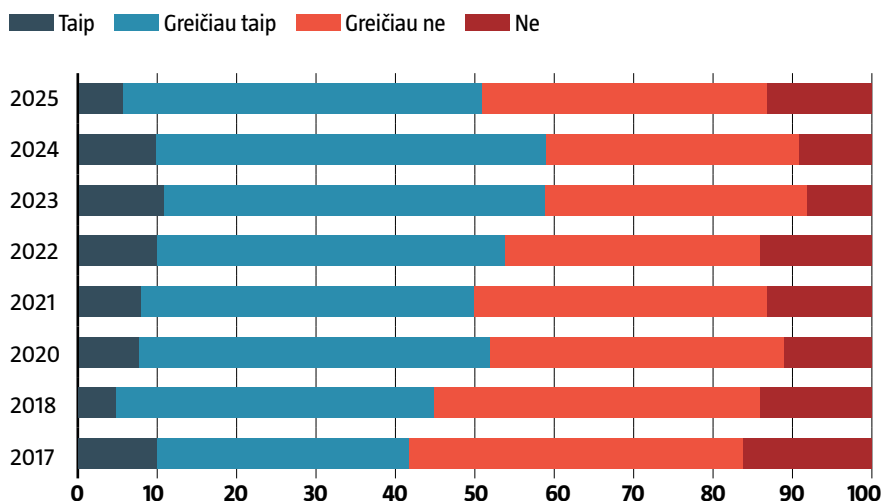
■ Respondentai turi akivaizdžią nuomonę, kad Lietuvoje politikų ir valstybės tarnautojų atsakomybė už jų neteisėtus veiksmus nėra pakankama. Taip mano 73 proc. apklausos dalyvių, o 13 proc. įsitikinę, kad atsakomybė pakankama.

Lygūs ir lygesni

Ar Lietuvoje užtikrinama ir yra reali visų asmenų lygybė prieš įstatymą? (proc.)

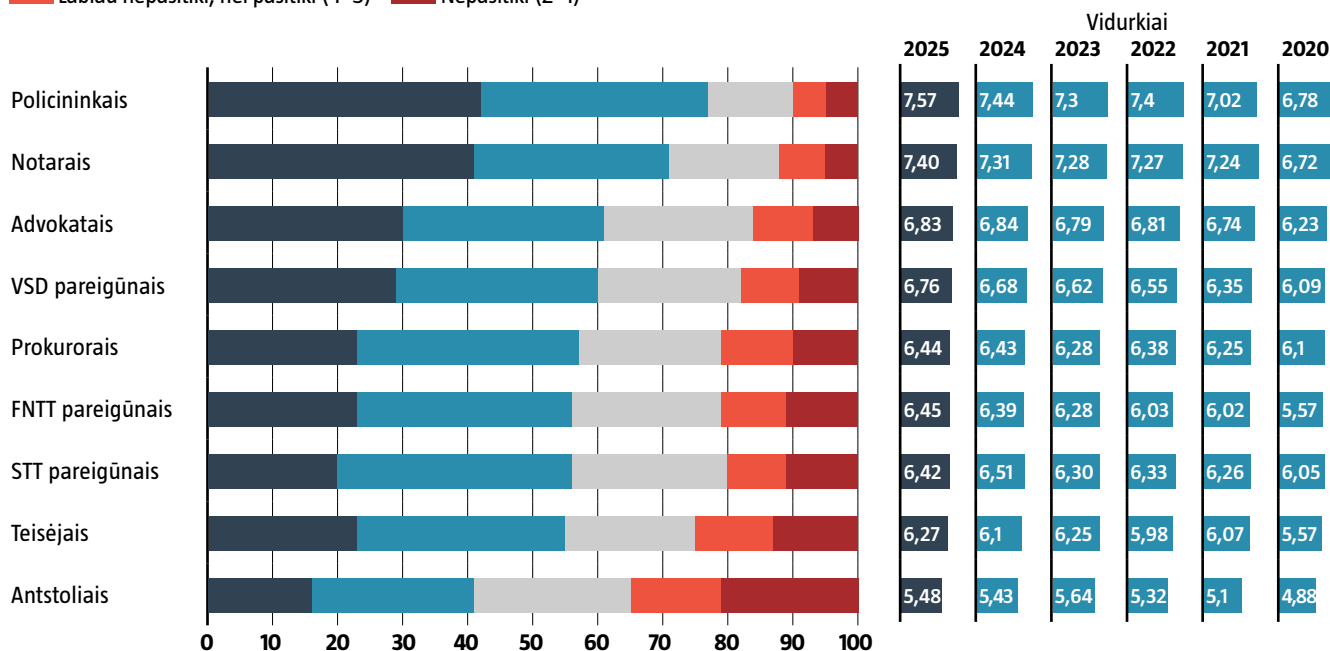

■ 2025 m. apklausos duomenimis, Lietuvoje smarkiai sumažėjo žmonių, manančių, kad visų asmenų lygybė prieš įstatymą yra vienoda, – tvirtai tam pritariančių dalis sumažėjo nuo 10 iki 6 proc., o tvirtai tam nepritariančių išaugo nuo 9 iki 13 proc. Nuomonės, kad asmenų lygybė prieš įstatymą Lietuvoje greičiau neužtikrinama, dažniau laikosi didžiųjų miestų ir rajono centrų gyventojai.

Skambinsiu policijai

Kiek jūs pasitikite šių profesijų atstovais? (proc.). Įvertinkite skalėje nuo 1 iki 10, kur 1 reiškia „visiškai nepasitikiu“, 10 – „visiškai pasitikiu“.

■ Pasitikti (10–9) ■ Labiau pasitikti, nei nepasitikti (8–7) ■ Nei pasitikti, nei nepasitikti (6–5)
 ■ Labiau nepasitikti, nei pasitikti (4–3) ■ Nepasitikti (2–1)

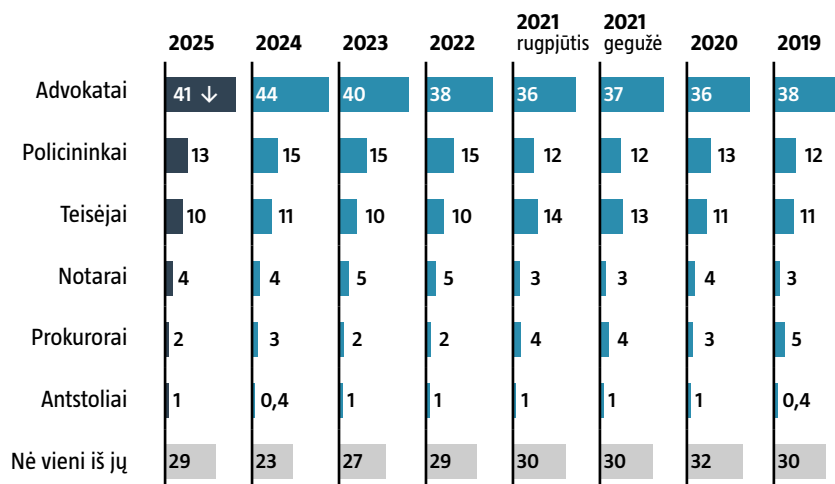

■ Policininkai ir toliau atstovauja didžiausią visuomenės pasitikėjimą turinčiai teisei profesijai. Antri pagal palankiausią vertinimą yra notarai, kurie vertinant nuo 2020 m. kartą, 2022-aisiais, buvo pirmi. Advokatai visą vertinimo laikotarpį yra treči. Palyginti su 2020 m., pasitikėjimas visomis teisinėmis profesijomis yra išaugęs, išskyrus advokatų, kurių reitingas nežymiai nukrito, ir STT pareigūnų, kuriais pasitikėjimas sumažėjo ryškiau.

Už žmogaus teises

5

Kas, jūsų nuomone, labiausiai gina žmogaus teises? (proc.)

■ Apklausa parodė, kad advokatai išlaiko aukštas pozicijas visuomenės nuomonės apklausoje kaip pagrindiniai žmogaus teisių gynėjai, tačiau, palyginti su 2024 m., taip manančių respondentų dalis sumažėjo 3 procentiniais punktais, nuo 44 iki 41 proc. Tai – bendra tendencija, nes suprastėjo ir policininkų bei teisėjų, kurie šiame reitinge rikiuojasi po advokatų, vertinimas.

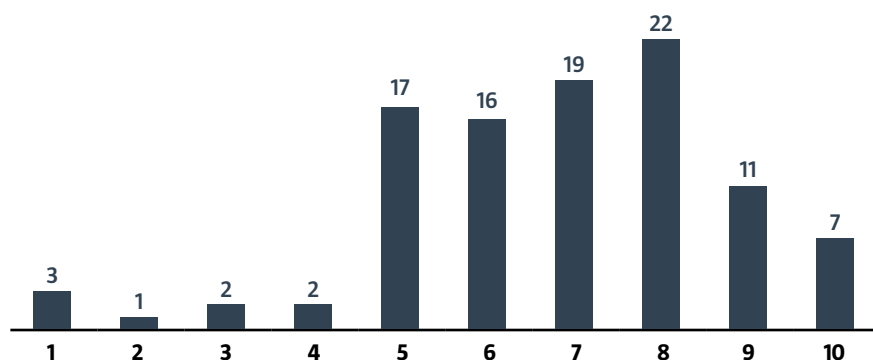
Dėkingi klientai

6

Advokatų paslaugų kokybės vertinimas

1 – labai blogai 10 – puikiai

	Advokatų kokybės vertinimas (vidurkis)					
Ar esate naudojęsi advokato paslaugomis?	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Taip, naudojuosi reguliariai	6,61	7,78	7,75	7,63	6,92	8,11
Taip, teko 1–2 kartus naudotis	7,1	7,31	7,74	7,26	6,93	7
Ne, nors toks poreikis buvo (yra)	6,67	6,85	6,74	6,83	6,48	6,4
Ne, nes nebuvo tokio poreikio	7,08	7,03	7,3	6,86	6,87	6,69
Iš viso:	7,03	7,13	7,38	6,98	6,85	6,78

■ Didesnė dalis respondentų 2025 m. advokatų paslaugų kokybę vertino palankiai – septynetu ir aukštesniu balu jų paslaugas įvertino 59 proc. respondentų, o trejetu ir mažesniu – vos 6 proc. respondentų. Labiausiai advokatų paslaugų kokybę patenkinti tie, kurie reguliariai naudoja šiomis paslaugomis, – jų vertinimo vidurkis 2025-aisiais pakilo iki 8,11 balo, o bendras advokatų paslaugų vertinimo vidurkis sumažėjo iki 6,78 balo.

Teisė į advokatą

7

Ar Lietuvoje asmenims yra užtikrinama teisė į advokatą? Įvertinkite skalėje nuo 1 iki 10, kur 1 reiškia „visai neužtikrinama“, 10 – „užtikrinama puikiai“.

Vidurkis (2025 m.) – 6,92

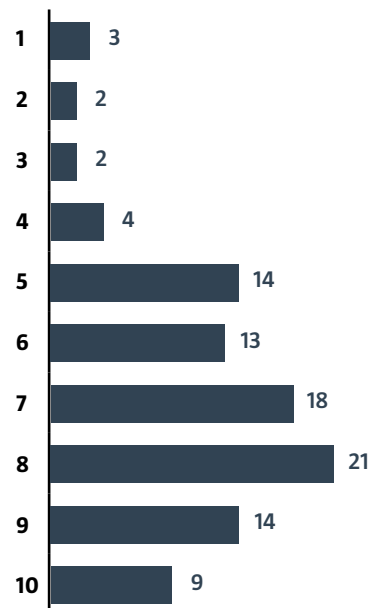
Vidurkis (2024 m.) – 7,04

Vidurkis (2023 m.) – 7,02

Vidurkis (2022 m.) – 7,05

Vidurkis (2021 m.) – 6,51

Vidurkis (2020 m.) – 6,47

■ Didesnė dalis respondentų tvirtino, kad teisė į advokatą užtikrinama pakankamai gerai ar net puikiai – septynetu ar geresniu balu šios teisės užtikrinimą įvertino 62 proc. respondentų, o trejetu ar žemesniu balu – 7 proc. Visgi bendras vertinimas, palyginti su praėjusiais metais, sumažėjo nuo 7,04 iki 6,92 balo.

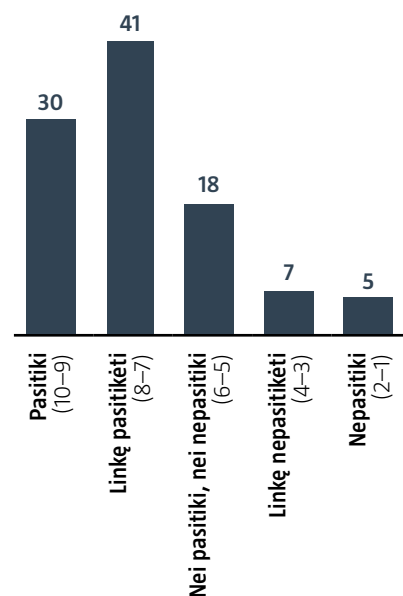

Patikima organizacija 9

Kiek pasitikitė Lietuvos advokatūra?
(proc.)

Vidurkis (2025 m.) – 7,2
Vidurkis (2024 m.) – 7,31
Vidurkis (2023 m.) – 7,33
Vidurkis (2022 m.) – 7,29
Vidurkis (2021 m.) – 6,79
Vidurkis (2020 m.) – 6,53
Vidurkis (2019 m.) – 6,25

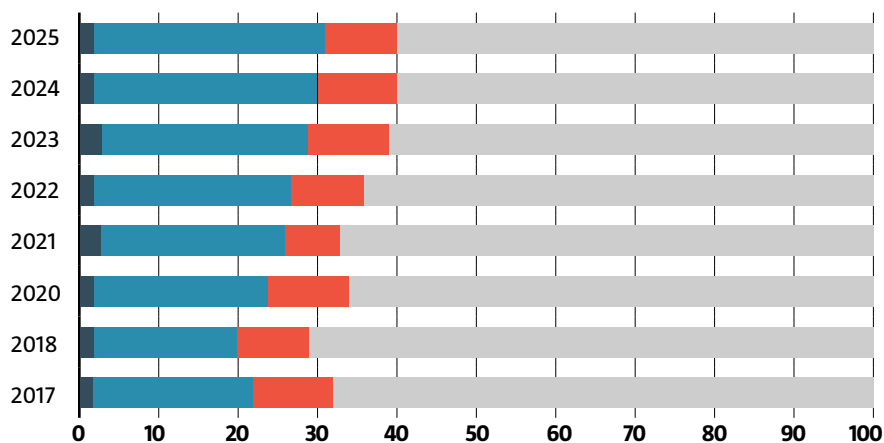

■ 71 proc. respondentų linkę pasitikti arba pasitiki Lietuvos advokatūra, kuri atstovauja advokatų bendruomenei, yra prižiūrinti ir reguliuojanti, žmogaus teises ginanti institucija. Dar 18 proc. neturi pozicijos šiuo klausimu. Nuo 2019 m. Lietuvos advokatūros vertinimo vidurkis paaugo nuo 6,25 iki 7,2 balo.

Pakvieskite mano advokatą 8

Ar esate naudojęsi advokato paslaugomis? (proc.)

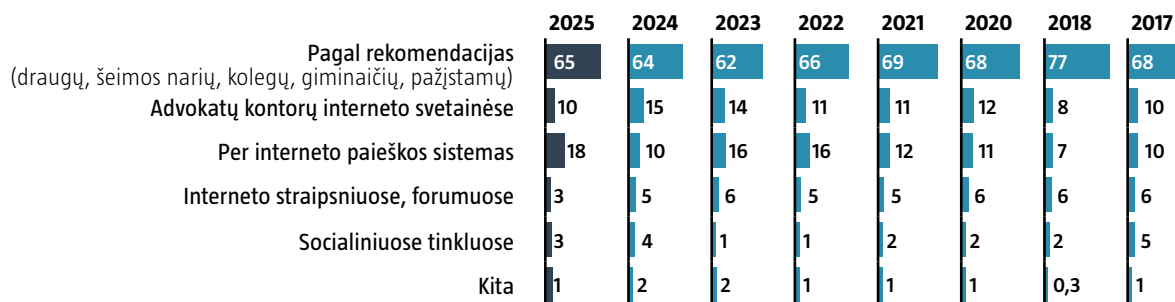
■ Taip, naudojuosi reguliariai ■ Taip, teko 1–2 kartus naudotis
■ Ne, nors toks poreikis buvo (yra) ■ Ne, nes nebuvo tokio poreikio

■ Žmonių, kurie reguliariai naudojami advokato paslaugomis, dalis kiekvienais metais yra panaši ir nekinta – 2–3 proc. Tačiau kasmet auga dalis žmonių, kurie 1–2 kartus naudojami advokato paslaugomis, – 2025 m. tokių buvo 29 proc., palyginti su 18 proc. 2018-aisiais. Kad advokato paslaugomis teko naudotis 1–2 kartus, dažniau nurodo 36 metų ir vyresni, aukštesnio išsimokslinimo, didesnių pajamų apklaustieji, didžiųjų miestų ir rajono centrų gyventojai. Kad neteko, nes nebuvo poreikio, dažniausiai tvirtina 18–35 metų respondentai.

Gal pažįstate gerą advokatą? 10

Kaip dažniausiai pasirenkate (pasirinktumėte, jei reikėtų) advokatą? (proc.)

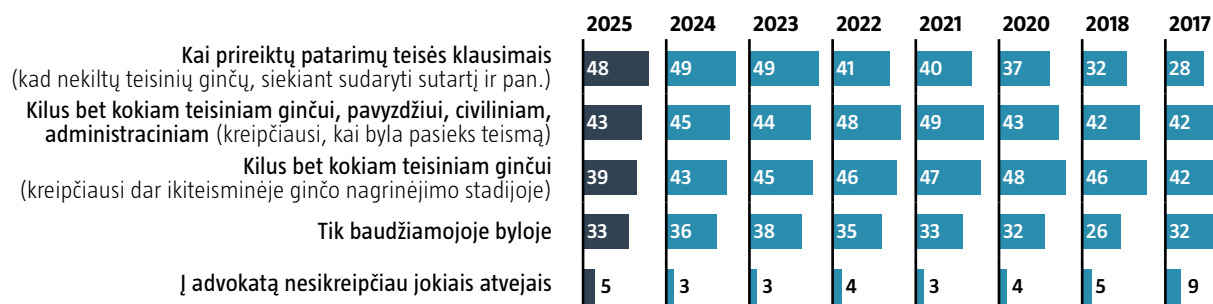

■ Pagal rekomendacijas advokatą dažniau renkasi 36 metų ir vyresni, aukščiausio išsimokslinimo apklaustieji, didžiųjų miestų ir rajono centrų gyventojai. Per interneto paieškos sistemas – kaimo vietovių gyventojai. Rekomendacijos, respondentų nuomone, yra geriausias būdas susirasti tinkamą advokatą – taip mano beveik du trečdaliai apklaustųjų.

Gynyba ir patarimai

11

Kokioje situacijoje ir kokiomis aplinkybėmis jūs kreiptumėtės į advokatą? (proc.)

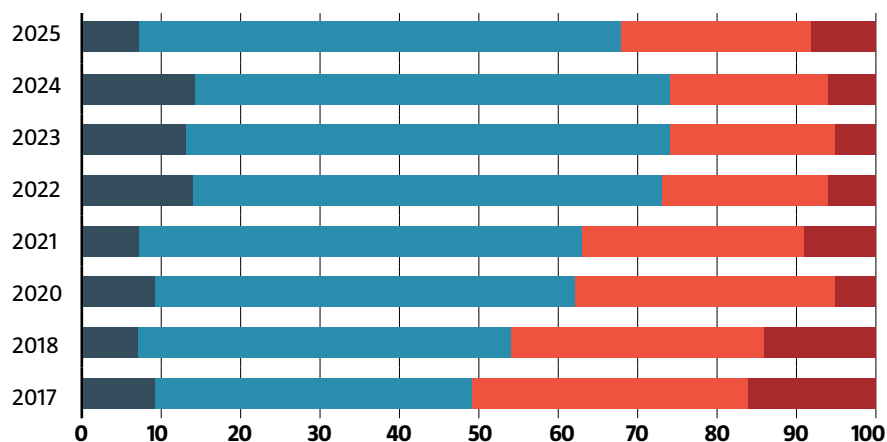

■ Teiraujantis respondentų, kokiomis aplinkybėmis kreiptųsi į advokatą, palyginti su praėjusiais metais, duomenys nežymiai pakito mažėjimo link 1–4 procentiniais punktais. Tačiau vertinant ilgesnėje perspektyvoje dalis žmonių, kurie kreiptųsi į advokatą kilus bet kokiam teisiniui ginčui ar baudžiamojoje byloje, išliko panaši. Smarkiai išaugo dalis respondentų, kurie kreipėsi patarimų teisės klausimais, – 2017 m. tokių buvo 28 proc., 2025-aisiais – 48 proc. Prireikus patarimų teisės klausimais į advokatą dažniau kreiptųsi aukštesnio išsimokslinimo apklaustieji, didžiųjų miestų gyventojai. Kilus bet kokiam teisiniui ginčui (pavyzdžiui, civiliniam, administraciniam) – vyrai, aukštesnio išsimokslinimo apklaustieji. Tik baudžiamojoje byloje į advokatą dažniau kreiptųsi vyrai, rajono centrų ir kaimo vietovių gyventojai.

Svarbiausia teisė

Ar, jūsų nuomone, Lietuvoje užtikrinamos žmogaus teisės? (proc.)

■ Taip ■ Greičiau taip ■ Greičiau ne ■ Ne

■ Pritariančių, kad Lietuvoje užtikrinamos žmogaus teisės, dalis 2025-aisiais drastiškai sumažėjo nuo 14 iki 7 proc., o manančių, kad greičiau ne arba ne, padidėjo atitinkamai nuo 20 iki 24 proc. ir nuo 6 iki 8 proc. Manantys, kad Lietuvoje greičiau užtikrinamos žmogaus teisės, dažniau teigia aukštesnio išsimokslinimo apklaustieji. Kad greičiau ne – moterys.

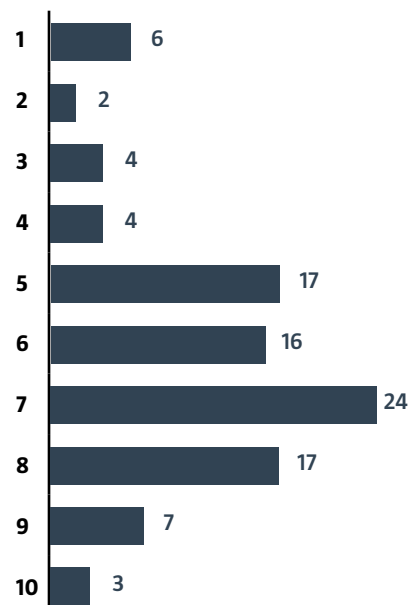
Teisė į teisingą teismą

13

Kaip Lietuvoje asmenims užtikrinama teisė į teisingą teismą?

1 – labai blogai 10 – puikiai

Vidurkis (2025 m.) – 6,14
 Vidurkis (2024 m.) – 6,1
 Vidurkis (2023 m.) – 6,09
 Vidurkis (2022 m.) – 6,13
 Vidurkis (2021 m.) – 5,68
 Vidurkis (2020 m.) – 5,97

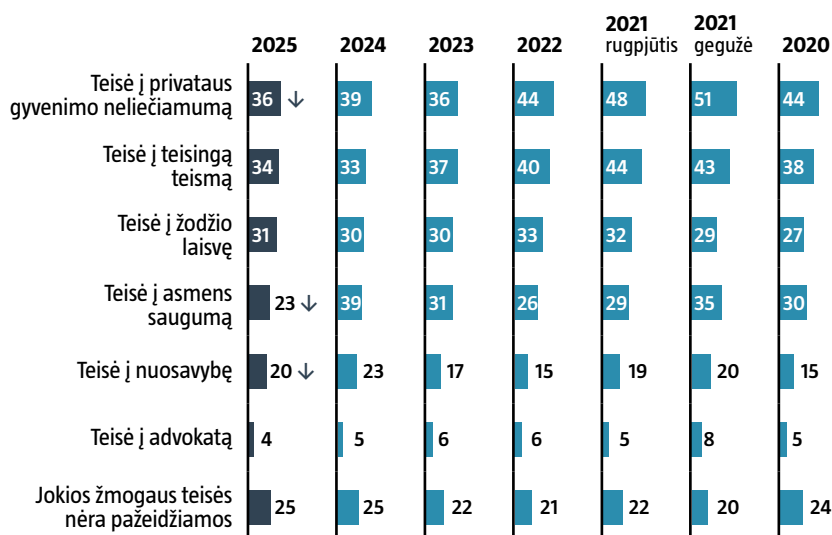
■ Teiraujantis, ar Lietuvoje užtikrinama asmens teisė į teisingą teismą, vertinimo vidurkis vėl išaugo nežymiai, tačiau nuo žemiausio taško 2021 m. vertinimas pakilo vidutiniškai nuo 5,68 iki 6,14 balo.

Pavojų zona

Jūsų manymu, kurios žmogaus teisės yra labiausiai pažeidžiamos? (proc.)

14

Pasirenkant yra galimi keli atsakymo variantai, todėl suma viršija 100 proc.

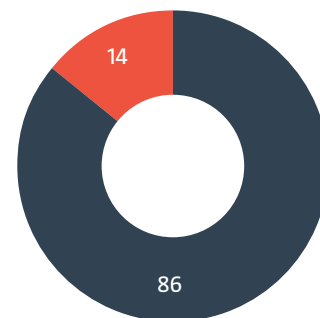
■ Nors palyginti su 2024 m. respondentai kiek geriau vertina situaciją dėl pažeidžiamų konkrečių teisių, teisės į žodžio laisvę vertinimas pablogėjo 1 procentiniu punktu. Pažeidžiamą teisę į asmens saugumą dažniau nurodo moterys, aukščiausio išsimokslinimo apklaustieji. Ketvirtadalis apklaustųjų mano, kad Lietuvoje nėra pažeidžiamos jokios žmogaus teisės.

Žalos sušvelninimas

15

Ar valstybė privalo atlyginti nuostolius? (proc.)

■ Taip, privalo ■ Ne, neprivalo

■ Respondentų buvo paprašyta įvertinti, ar asmeniui valstybė privalėtų atlyginti ar kompensuoti advokato pagalbai patirtas išlaidas ir kitus nuostolius, jeigu prieš asmenį buvo pradėtas baudžiamoji ar administracinė byloje ikiteisminis tyrimas ir vėliau toks tyrimas buvo nutrauktas. Absoliuti dauguma mano, kad valstybė privalo tokias išlaidas kompensuoti.

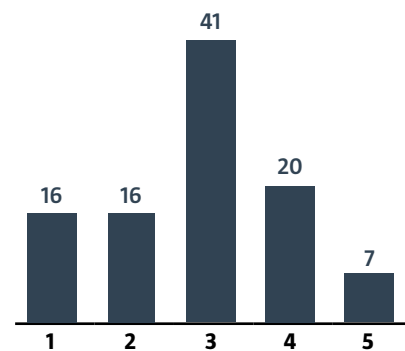
Vienas prieš valstybę

16

Ar paprastas žmogus Lietuvoje turi galimybių apginti savo teises arba gintis nuo baudžiamojo persekiojimo prieš valstybę? (proc.)

1 – visiškai neturi galimybių
5 – turi tam visas galimybes

Vidurkis (2025 m.) – 2,86
Vidurkis (2024 m.) – 2,92

■ 41 proc. respondentų laikosi neutralios nuomonės dėl žmogaus galimybių apginti savo teises ar gintis nuo baudžiamojo persekiojimo prieš valstybę. Besilaikantys neutralios nuomonės (vertinantys 3 balais) dažniau nurodo 26–35 metų apklaustieji. Visgi vertinimo vidurkis 2025 m., palyginti su 2024-aisiais, sumažėjo nuo 2,92 ir 2,86 balo iš 5 galimų.

TEGUL KALBA SKAIČIAI

Pirkite žurnalą internetu prenumeratoriai.lt

GIMBUTIS

GENEVA

WWW.GIMBUTIS.COM

DIDZIOJI STR. 7. VILNIUS / TEL. +370 52 616 000